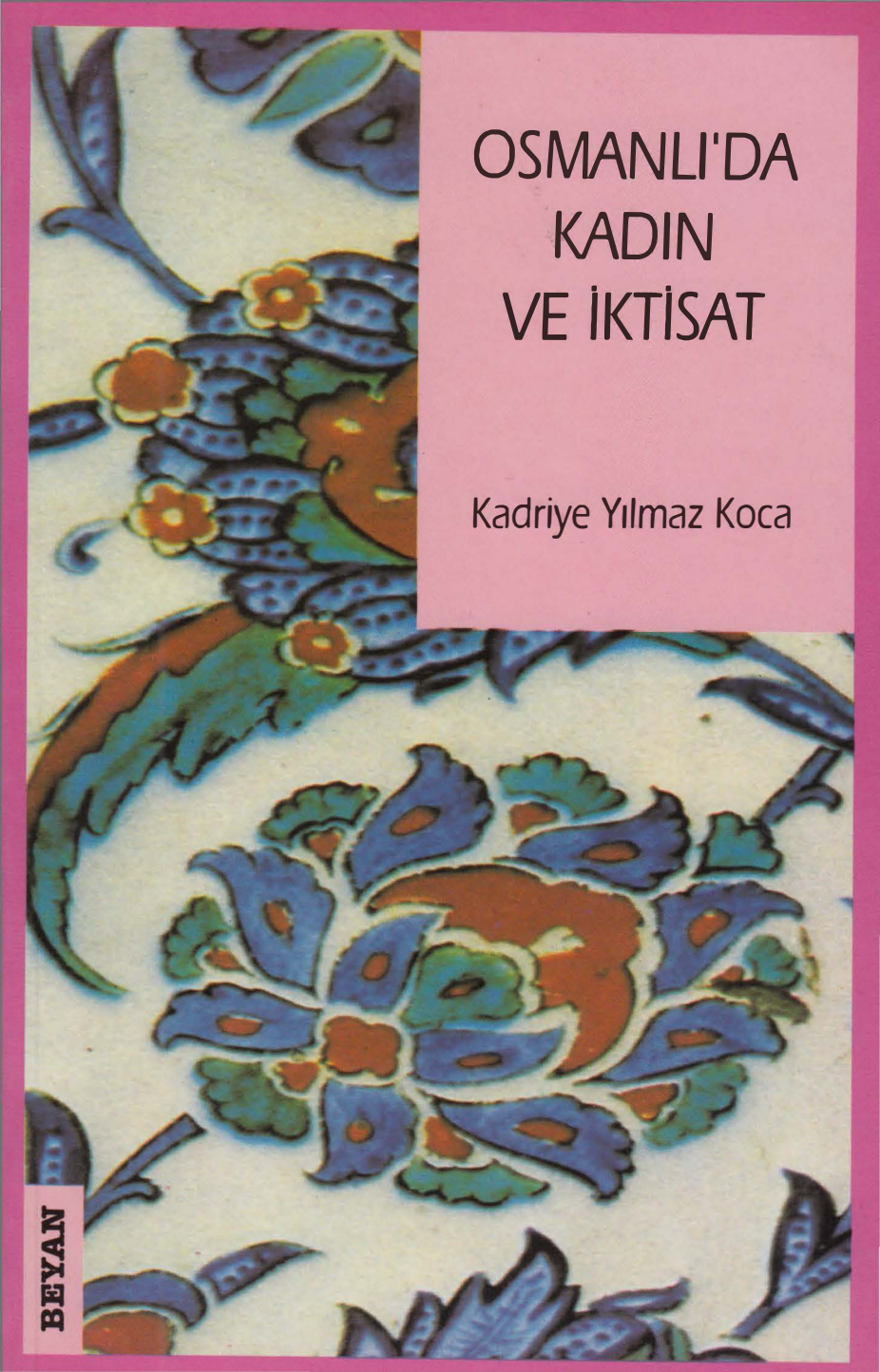

OSMANLI'DA KADIN VE İKTİSAT

Kadriye Yılmaz Koca

BEYAN

KADRİYE YILMAZ KOCA: 1968 İstanbul doğumlu. 1992'de İstanbul Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nden mezun oldu. Haftalık Yörünge ve Aksiyon dergilerinde, Yeni Şafak gazetesinde çalışmaları yayınlandı. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü İktisat Anabilim dalında master yaptı.

Bu kitap,
Beyan Yayınları'nın
269. kitabı olarak yayına hazırlandı,
dizgi ve sayfa düzeni Hasan Demir,
kapak Yazıevi (517 82 64), Umut
Matbaacılık (637 09 34) tarafından
gerçekleştirildi ve Osmanlı'da
Kadın ve İktisat adıyla
Mart 1998'de
İstanbul'da
yayınlandı.

ISBN 975-473-218-3

BEYAN YAYINLARI
Ankara Cad. No: 49/3 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 0.212 512 76 97 - Faks: 526 50 10

KADRİYE YILMAZ KOCA

OSMANLI'DA KADIN VE İKTİSAT

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ, 9

I. BÖLÜM
KADININ MÜLKİYET HAKKININ HUKUKİ TEMELLERİ, 17
A- Vekalet Hakkı, 18
1- Erkeğin Kadına Vekaleti, 20
2- Kadının Erkeğe Vekaleti, 23
B- Miras Hakkı, 24
C- Vesayet Hakkı, 26
D- Veraset Hakkı, 28
E- Mehir Hakkı, 29
F- Nafaka Hakkı, 34

II. BÖLÜM
ANADOLU'DA KADINLARIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ, 37
A- ANADOLU'DA KADINLARIN EKONOMİK HAYATA GİRİŞLERİ, 37
Anadolu'da Türkmen Kadınları ve Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, 40
B- GELENEKSEL ÜRETİM BİÇİMİ VE KADIN, 48
1- Putting Out Sistemi ve Ev Sanayi, 52
2- Avrupa'da Putting Out Sistemi, 55
3- Kadın Fizyolojisi ve İktisadi Etkinliği, 58
4- Toplumsal İşbölümü ve Cinsiyetçilik, 60

5- Göçebe Toplumdan Yerleşikliğe Geçişte Kadınların İktisadi Faaliyetleri, 63
C- KIRSAL KESİMDE KADINLARIN EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI, 67
1- Toprak Sahipliği ve Kadın, 70
2- Köy Üretim Yapısında Kadının Yeri, 80
D- ŞEHİRLERDE KADINLARIN İKTİSADİ ETKİNLİKLERİ, 85
1- Alım-Satım İşlemlerinde Kadınlar, 87
2- Borç ve Faiz İşlemlerinde Kadınlar, 90
3- İş İdaresinde Kadınlar, 91
4- Ticaret Faaliyetlerinde Kadınlar , 93
5- Zenaat Faaliyetlerinde Kadınlar, 95
6- Hizmet Sektöründe Kadınlar, 96

III. BÖLÜM
ÇEŞİTLİ ANADOLU ŞEHİRLERİNDE KADINLARIN İKTİSADİ VARLIĞI, 99
A- ANKARA, 99
1- Evlerde Bulunan Sof Tezgahları, 100
2- Ankara Şer'iye Sicillerinde Kadınların İktisadi Faaliyetleri, 102
B- BURSA, 105
1- Bursa'da Kadınların İktisadi Faaliyetleri, 106
2- Bursa'da Ev Ekonomisi ve Zenaatkar Kadınlar, 108
3- Bursalı Kadınların Tarım Mülkiyeti, 110
4- Bursa'da Köylü Kadınların Terekelerinden Örnekler, 112
C- EDİRNE, 116
1- Edirne Tereke Defterlerinde Kadınların Ekonomik Durumu, 117
2- Çiftlik Sahibi Kadınlar, 120
3- İcareteynli Vakıf Mülkleri ve Kadınlar, 122

D- KAYSERİ, 125
Kayseri Mahkemelerinde Kadınlar, 126
E- MANİSA, 133
Manisa'da İp Eğiren Kadınlar, 135
F- İSTANBUL, 138
1- İstanbul Askeri Kassamına Ait Tereke Defterlerinde Kadınlar, 140
2-İstanbul Vakıfları ve Kadınlar, 143

SONUÇ, 147
KAYNAKLAR, 155

GİRİŞ

Türk tarihinin en uzun ömürlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya bütün müesseseleri ile yerleşerek, burada Türk-İslam medeniyetini kökleştirmesi bir takım toplumsal dinamiklere dayanması ile mümkün olabilmiştir. Osmanlı toplum müesseseleri içinde bu dinamik unsurlardan birini *'aile'* oluşturmaktadır.

Anadolu'da Selçukluların devamı olarak Bizans saldırılarına ve Moğol istilasına rağmen *'yeni bir başlangıç'* yapabilen göçebe Türkmen kitleleri içerisinde aile, toplumun en küçük ve en dinamik birimi olarak yer almaktadır. Bu itibarla Osmanlı toplumunda, kadına ilişkin çalışmalarda kadın öncelikle aile içindeki etkinliği ile ele alınmalıdır. Toplumun bu küçük ve dinamik biriminde yer alan kadınlar bu dinamik unsurun çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla toplumu ayakta tutan değerler de aile müessesesi etrafında şekillenmektedir. Osmanlı Klasik döneminin aile etrafındaki değerlerini *'oğul vermek, kız çıkarmak ve dünyadan ahirete iman ile gitmek'* şeklinde nakledebiliriz. Klasik dönem Osmanlı iktisat tarihi kaynaklarında öncelikle aile içerisindeki kadını tesbit edebiliyoruz. Mehir ve miras hakkı, kadının aile bağlarına dayanan iktisadi kazançlarının ikisini teşkil etmektedir.

Yine *'evde üretim/ev için üretim'* tarzı ile de aile içerisinde toplumun dinamik bir unsurunu oluşturan kadınların iktisadi etkinliklerini gözlemleyebiliyoruz.

Osmanlı iktisat tarihinde toplumun hemen hemen yarısını oluşturan kadınların konumu, kadından yola çıkarak yeni bir tarih anlayışını geliştirmek açısından olduğu kadar, iktisat tarihinde toplumun mühim bir kesimi üzerinde bilgi elde etmek bakımından da dikkate değerdir.

'Osmanlı Toplumunda Kadının İktisadi Etkinliği' başlığı altında gerçekleştirdiğimiz araştırmada, kadının iktisadi etkinliği meselesi toplumun bütünü içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu itibarla araştırmayı belli bir dönemle sınırlandırırken karşımıza çıkan güçlükler, döneme ait bilgilerin yetersizliğinden kaynaklandı.

Osmanlı iktisat tarihçilerinin Osmanlı tarihi çalışmalarında, bir başlık açmaya dahi gerek duymadıkları Anadolu kadını, ancak mevcut kaynaklardan elde ettiğimiz ipuçları yardımıyla çalışmaya aktarılmıştır. Bu arada mevcut Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarının veya yine temel kaynaklardan biri olarak yararlanılan Şer'iyye Sicilleri ve Tereke Defterleri'nin *'kadın'* esas alınarak hazırlanmadığını belirtmekte yarar vardır.

Ayrıca, Anadolu'nun tüm vilayetlerine ilişkin Şer'iyye Sicillerinin tasnif ve tercümesinin yapılmamış olması araştırma yapılan döneme ait malzemenin yetersizliğini de beraberinde getirmiştir. Ele alınan Osmanlı vilayetlerinde ulaşılan bilgiler, tasnifi yapılmamış pek çok arşiv malzemesinin yanında oldukça yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada ortaya konulanlar yeni kaynaklarla geliştirilmeye açıktır. Bu

nedenle çalışmada spesifik yargılardan mümkün olduğunca uzak durulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı kadınlarına ilişkin çalışmalarda genellikle Anadolu kadını yok sayılarak saray ve askeri sınıfa mensup varlıklı kadınlar ele alınmakta ve kadının '*evcil köle*' olduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır. Oysa Osmanlı toplumunda kadının hayat içindeki etkinliği spekülatif yorumlardan uzak bilimsel değerlendirmelerle ele alınmaya muhtaçtır.

Osmanlı toplumunda kadına yönelik çalışmalar, daha çok Oryantalistler tarafından ve son yüzyıllar esas alınarak yapılmış, ilk dönem ve klasik dönem Osmanlı toplumunda kadına ilişkin araştırmalar ise oldukça sınırlı kalmıştır. İşte bu çerçevede '*Osmanlı toplumunda Kadının İktisadi Etkinliği*' konulu çalışma mevcut bilgi ve belgelerin '*kadın*' bakış açısıyla yeniden ele alınmasıyla oluşturulmuştur. Umuyoruz ki bu bakış, bütün sınırlılıklara rağmen çalışmanın ehemmiyetini arttırmaktadır.

Çalışmada Kadı kayıtlarından mümkün olduğunca yararlanılmıştır. Bunun nedeni Kadı Kayıtlarının günümüze ulaşan en değerli arşiv malzemelerinden birini oluşturuyor olmasıdır. Kadı huzuruna getirilen meselelerin toplumun ne kadarını ilgilendirdiği veya benzer davaların ne kadar sıklıkla mahkemeye intikal ettirildiği hususunda öngörüde bulunmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu da konuyla ilgili olarak daha spesifik tesbitlere ulaşmayı engellediği gibi genel sonuçlara varırken de dikkatli olmayı gerektirmekdir.

Osmanlı arşiv malzemelerinin pek çoğunun hala tasnif edilmemiş olması aslında araştırmacılar için önemli bir mesele teşkil etmektedir. Zira Osmanlı döneminde Anadolu toplumuna yönelik ayrıntılı değer-

lendirmeler yapmak mümkün olmadığı gibi bunlardan yola çıkarak günümüze ilişkin sentezlere ulaşmak da mümkün olmamaktadır.

'Osmanlı toplumunda kadının iktisadi etkinliği' ulaşabilinen sınırlı sayıdaki malzemeyi kullanarak tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Bu sınırlılıktan dolayı döneme ilişkin tesbitlerde ihtiyatlı olmaya gayret edilmiştir. Zira birtarafta eldeki malzemenin sınırlılığı, bir tarafta *'kadın meselesi'* gibi nazik bir mesele, diğer tarafta da çalışma süresinin kısıtlılığı sözkonusu idi. Bu itibarla kısa bir zamana sığdırılan bu çalışmanın *'Osmanlı'da kadının iktisadi etkinliği'* üzerine bilimsel kaygılarla yapılmış bir çalışma olduğunu belirtmekle yetinelim.

Şer'i hukukta kadının mülkiyet hakkına dayanak teşkil eden hükümler ve bu hükümlere istinaden kadının mehir, miras ve diğer mülkiyetle ilgili haklarının teslim edilmesi 'mülkiyet hakkının hukuki temelleri' bölümünde ele alınmıştır.

Osmanlı toplumunda kadının iktisadi etkinliği konulu çalışmamızda göçebe Türkmen kadınlarının Anadolu'yu yurt edinmelerindeki toplumsal rolleri bilhassa vurgulanmıştır.

Geleneğin belirlediği ve geleneksel iktisat anlayışının hakim olduğu bir toplumda geleneksel üretim biçiminde kadının yeri pek tabidir ki bu tarzdaki çalışmaların ele almadan geçemeyeceği bir husustur. Bu çerçevede geleneksel ekonominin kendine has yapısı içerisinde kadın fizyolojisi ve iktisadi rolü arasındaki paralelliğe dikkat çekilmiştir.

Köy ve şehir hayatındaki farklı yapılar, kadınların konumlarının farklılığını da beraberinde getirmiş-

tir. İktisadi faaliyetlerin her türünde kadınların etkin oldukları belirlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı toplumunda kadının iktisadi rolü incelenirken bilimsel çalışmanın ilkeleri gereği konu '*klasik*' dönem ile sınırlandırılmış, hatta yararlanılan kaynakların onyedinci yüzyıla ve daha öncesine ait olmasına dikkat edilmiştir. Çalışmanın '*klasik*' dönem ile sınırlı kalması, Osmanlı toplumunun 19. Yüzyılın başlarına kadar süren statik yapısında, '*Kanun-u Kadim*' geleneğinde köklü bir değişiklik olmamasından dolayıdır. Osmanlı Devleti'nde XIV. Yüzyılda oluşan ve XV-XVI. Yüzyılda kökleşen toplumsal yapı içerisinde Kanun-u Kadim'i esas alan gelenek tüm toplum yapısını belirleyici mahiyettedir. Klasik dönem boyunca her meselenin çözümü bu gelenek içinde aranmış ve '*Devlet-i Ali Osmani*'nin bekası sağlanmıştır.

Dönemin çeşitli Anadolu şehirlerinde kadınların kamu hayatında iktisadi etkinlikleri bölgesel farklara bir ölçüde dikkat çekilerek ortaya konurken, bu vilayetlerin Osmanlı döneminde en bol arşiv belgesi bulunan şehirler olmasını gerektirmiştir. Ancak çalışma süresinin yetersizliği daha fazla vilayetin ele alınmasını engellemiştir.

Anadolu vilayetleri arasında başkent olması itibariyle İstanbul, ipekçiliği ve ticaretteki konumu itibariyle Bursa, Anadolu'nun ortasında tipik bir şehir Kayseri, pamuklu dokumaları ve Yörük kadınlarının zirai faaliyetleriyle Manisa, sof imalatı ve evlerde bulunan tezgahlarla kadınlara has bir üretim biçiminin temsilcisi Ankara vilayetleri çalışmamızda örnek vilayetler olarak yer almıştır.

Öncelikle aile olmak üzere şehir ve devlet iaşesinin hanehalkı organizasyonlu tarım üretimine dayalı

olduğu Osmanlı'da, kültürel normlarda '*siyah zülüf*'le simgelenen kadın, yaygın iktisadi faaliyet olan ziraatin o dönemde en gelişmiş üretim aracı olan '*kara saban*-'ın başındadır.

Evin iaşesi, toprağın sürülüp ekilmesi, hayvanların bakılması ondan sorulur. Devletin üretim organizasyonunda temel üretim birimi olarak yerini alan aile, kendi içindeki işbölümüyle ideal bir çalışma grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üretimin en küçük fakat temel birimi olan ailenin toplum içindeki yapısını belirleyen de kadın ve kadının aile ilişkilerindeki rolüdür.

Aslında kadim gelenekteki toplum-aile-kadın silsilesi üretim organizasyonu şemasında hiç eksiksiz karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapı ve üretim ilişkileri arasında tam bir paralellik sözkonusudur.

Toplumsal ahengin ve üretim istikrarının sağlanmasında kadının oynadığı rolü her açıdan teslim etmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yönetim kademelerindeki örgütlenme başarısı, bugüne pekçok arşiv malzemesi bırakmasına yardım etmiştir. Bir yandan İslam Dünyası ile ilgili arşiv malzemelerinin sınırlı oluşu tarih araştırmalarını menfi yönde etkilerken diğer taraftan Osmanlı Devleti başarılı bir yönetim organizasyonu sayesinde bize emsalsiz belge bütünü bırakmış yegane İslam devletidir[1].

Bu arşiv malzemelerini değerlendiren '*halk tarihi*'ne ait araştırmalar henüz çok sınırlı olsa da bil-

1 Martran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İmge Yayınları, sh:10

hassa klasik dönemle ilgili olarak tapu sayım(tahrir) defterleri, avarız defterleri, tereke defterleri ve Şer'iye Sicillerinden yararlanılabilir.

Klasik döneme ait Şer'iye Sicillerinden ancak belli başlı şehirlere ait olanlar yayınlanabilmiştir.

Tımarlı toprak rejiminde köy hayatının ve nüfusun çoğunun meskun olduğu kırsal kesim hakkında bilgilere ulaşmak için müracaat edilecek ilk kaynak hiç kuşkusuz ki, tahrir defterleridir. Gerek Türkiye'de gerekse Osmanlı sınırlarının ulaştığı diğer ülkelerde mevcut olan tahrir defterlerinden bugüne kadar bir kaç tanesi yayınlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Genellikle Balkan memleketlerine ait tahrir defterlerinin yayınlanması tercih edilirken, Anadolu'daki yaşama ilişkin veriler içeren Anadolu vilayetleri tahrir defterlerinin yayınlanması oldukça sınırlı kalmıştır. Tarih araştırmalarında Anadolu halk tarihi verilerine ulaşmak için arşiv malzemelerinin araştırmacılara ulaştırılması ve arşivlerimizin yayınlanarak '*geçmiş verilerden bugünün sonuçları*'na ulaşmanın mümkün olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'ne ilişkin daha ayrıntılı bilgiler elde etmek, tarihi arşiv kaynaklarının bugüne taşınmasından geçmektedir.

I. BÖLÜM

KADININ MÜLKİYET HAKKININ HUKUKİ TEMELLERİ

İslam şeriat hükümlerinin uygulandığı Osmanlı Devleti'nde kadının mülkiyet hakkının hukuki dayanağını elbette ki şeriat hükümleri oluşturur. Hz. Peygamber, ilk islam toplumunu oluşturma sürecinde Akabe Biatı'nda erkeklerden olduğu kadar kadınlardan da söz almıştır. İslam şeriatının birincil kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber mümin hanımlardan Allah'a ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocukları öldürmeyecekleri, iftirada bulunmayacakları ve emre karşı gelmeyecekleri şeklinde bey'at alması emredilmiştir[1]. Bugün bir çeşit sivil toplum sözleşmesi diyebileceğimiz Akabe Biatı'nda Hz. Peygamberin, ayetin emri gereği erkekleri olduğu kadar kadınları da muhatap alması İslam toplumunda kadının müstakil şahsiyete sahip bir toplum ferdi olduğunun Kur'ani delilidir[2].

Kadının iktisadi katılımına Hz. Peygamberin sünnetinden en güzel örnek Hz. Peygamberin hane-i saadetlerinde müstakil bir odası -bugünkü tabirle iş atelyesi- bulunan zevcesi Hz. Zeynep binti Caşh'tır. Ri-

---

1 Mümtehine, 12.

2 İslami Araştırmalar, cilt:5, sayı:4, Ekim 1991.
'*İslamın Kadına Bakışı*' M. Said Hatipoğlu, sh:234.

vayete göre Hz. Zeynep burada deri debbağlar, deriden eşya diker ve kazancını tasadduk ederdi[1].

Yine şeriat hükümlerine dayanak teşkil eden ayetlerde miras, vasiyet, borç, alış-veriş, anlaşmalar, rehin, şahitlik gibi iktisadi yaşamın çeşitli safhalarına ilişkin hükümler yer almıştır. İslam hukuku kadına mülk sahibi olma, mirastan pay alma, vasiyet yoluyla miras bırakma, borç, alış-veriş ve anlaşma gibi iktisadi muamelelerin sorumluluğunu yüklenme hakkı tanımıştır. Kadın mülk edinme ve mülkünü dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Bu hususta İslam'ın kadın veya erkek bütün müslümanlar için öngördüğü hukuki düzenlemelere tabidir.

Osmanlı toplumunda şeriat hükümlerinde ve en az onlar kadar dikkate alınan yerel uygulamalarda '*kadının korunması*' esas alınmış, mahkemelerde hükmeden kadıların, iktisadi hayatta kadınların da içinde bulunduğu davalarda şeriatta kadına tanınan haklara riayet ederek hüküm verdikleri görülmüştür.

A- Vekalet Hakkı

Klasik dönem Osmanlı toplumuna ait kadı sicillerinden elimize ulaşanlar arasında bir değerlendirme yaptığımızda bu sicillerde kadınların mahkemeye intikal eden davalarını, mülkiyet ilişkilerini veya borç-alacak işlemlerini bizzat kendileri yapabildikleri gibi vekil tayin ederek te yürütebildiklerini görüyoruz.

İslam hukuku normlarına göre vekil, kendisini bir işle görevlendiren kişinin haklarını korumakla yükümlüdür. Kadınlar bilhassa mahkemeye intikal eden davalarında şehadeti geçerli olan iki şahid huzurunda

1 Canan, İbrahim, *Sosyal Hayatta Kadın*, Tartışmalı İlmi Toplantı, İSAV, İstanbul, 96, sh:104.

mahkemece onaylanan vekiller atayarak hukuki haklarının müdafaasını temin etmişlerdir. Vekil, vekaletine atandığı kişi (müvekkil) tarafından belli bir süre ve belli bir görevi yerine getirmek üzere atanabileceği gibi herhangi bir zamana ve şarta bağlı olmaksızın müvekkilinin haklarını korumak ve bütün hukuki işlemlerini gerçekleştirmek üzere de atanabilir. Vekilin hukuki görevi, müvekkili gibi, doğrunun tahkiki ile ilgilenmek ve müvekkilinin haklarının korunmasını temin etmek amacıyla delillerin çarpıtılmasını engellemektir[1].

Bütün bu görevleri yerine getirmekle yükümlü olan vekil müvekkilinin mülkiyeti üzerinde yetkili kabul edilir. Ancak mahkeme, vekilin müvekkilinin haklarını korumakta yetersiz kalacağını düşünürse onu görevden alabilir.

Kadı sicillerinde kadınların mahkemelerde özellikle erkek akrabalarından olmak şartıyla vekil kullandıkları görülmektedir. Kadınlar işlerini gördürmek için kocalarını, babalarını, oğullarını vekil tayin ettikleri gibi gerektiğinde diğer erkek akrabalarını veya güvendikleri başka erkekleri de vekil tayin etmişlerdir. Mahkeme kayıtlarında kadınların vekilleriyle işlerini takip ettikleri sarahatle görülmektedir.

Kadınların mahkemeye gelerek haklarını müdafaa etmesine hukuki veya fiili bir engel mevcut olmamasına rağmen genellikle vekil kullanmayı tercih etmeleri dönemin sosyal teamülleriyle izah edilebilir.

---

1 Jennings, Ronald, C., '*The Office Of Vekil in 17 th Century Ottoman Sharia Courts*', Studia İslamia, Vol:XLII, 1975, sh:148.

1- Erkeğin Kadına Vekaleti

Kadınların erkeklere kıyasla daha sık vekil kullandıklarını ve vekil olarak çoğunlukla kocalarını, babalarını veya oğullarını seçtiklerini söyleyebiliriz. Kocaların vekaleti miras alacaklarında[1] sözkonusu olmuş ve kocaların vekillik görevlerini yerine getirmelerine dava zabıtlarında rastlanmıştır[2].

Kayıtlarda vekilin yakınlık derecesi her zaman sarahatle belirtilmemesine rağmen kadınların, akrabalarından miras alacaklarında kocalarını vekil tayin ettiklerini dolayısıyla bu şekilde haklarını elde ettiklerini biliyoruz[3]

---

1 Ethem Sofu kızı Usul Hatun'un kocası İmer'i vekil nasbettiğine dair hüccet.
Ongun, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, sh:31.
'İbrahim kızı Bahar'ın miras hususunda kocası Erkulu'yu vekil tayin ettiğine dair hüccet'
Ongun, Halid, *Ankara Bir Numaralı Şer'iye Sicili,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, sh:77.

2 'Vekil sıfatıyla Yusuf'un karısı Ümmi'ye ait hisseyi mirasçılardan dava etmesi', A.g. e., sh:45.

3 'Kamer binti Haya Beşe, Ayşe binti Mustafa'ya karşı kocası Şükür bin Cafer'i hakkını almak için vekil tayin etti. Mahalledeki ev, mütevekkilin mirası olarak dava edildi'.
Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:160.
'Antep'ten deveci Meryem'in vekili olan Yusuf oğlu Mehmet, şer'i meclise Beşareti kızı Şahi'yi getirip şöyle dava eyledi: 'Karım Meryem'in atasından intikal etmiş eşyaları vardır. Talep ederim-'dedi. Şahi dahi ikrar edip bir çift altun küpe ve bir altun yüzük ve bir bohça ve bir döşek ve bir yastık yüzü ve bir yorgan ve bir yeni mervi lastiği, bir tepsi, bir hamam tası ve bir melhafe. Bu zikrolunan eşyalar Mehmet'in karısı mahdumzadenin meşru mülküdür, diyerek ikrar eyledi'.
Şer'iye Sicilleri 1, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, sh:312.

Kadınların mahkemelere çoğunlukla miras veya mehir alacak davaları nedeni ile başvurduklarını ve mehir alacaklarında veya anlaşmazlıklarında babalarını vekil tayin ettiklerini tesbit ediyoruz[1].

Kayıtlarda akrabalık derecesi belirtilmeyen pekçok vekilin de adı geçmektedir[2].

Kadınlar bütün hukuki işlemleri için mutlak vekalet vererek vekil tayin edebildikleri gibi[3], belli şartlar çerçevesinde alım-satım işlemlerini[4] yaptırabilmek için de vekil tayin etmişlerdir. Kadınların mülklerini elden çıkarma[5] alacaklarını talep etme[6] gibi

---

1 'Çakal Mehmet kızı Ayni mehir davası hususunda babasını vekil tayin ettiğine dair hüccet',
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, sh:91.
'Maslup Abdulkadir Çavuş'un nikahlısı Ümmi'ye ait 6 bin akçe mehir hususunda Ümmi'nin babası tarafından açılan dava zaptı'.
A.g.e., sh:93.

2 Arif oğlu Mustafa Çelebi'nin Çalabverdi kızı Rukiye'ye vekaleti'
'Mahmut bin Muhiddin'in Ali Çelebi kızı Fatma'ya vekaleti',
A.g.e., sh:7.

3 Emine binti Bali'nin Hacı Abdullah Halife bin Hacı Himmet'i her şey için vekil yaptığını iki şahid teyit etti'.
Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:150.
'Saye binti Bagadasar: Kocam Aslan v. Deve'yi her şey için vekil yaptım',
A.g.m., sh: 151.

4 Ali kızı Mihriban'a ait Kıbrıs köyündeki mülk bahçenin vekil yoluyla satıldığına dair hüccet'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sh:92.
'Mahmut kızı Fetahna'nın mülk demirci dükkanını satması hususunda Cafer Halife'yi vekil tayin ettiğine dair hüccet'.
A.g.e. , sh:12.

5 'Şahnisa'ya ait Uzunçarşı'daki dükkan hissesinin vekil marifetiyle 1550 akçeye satıldığına dair'.
Ongan, Halid, *Ankara Bir Numaralı Şer'iye Sicili,* sh:49.

iktisadi faaliyetlerde de vekil kullandıklarını yine günümüze ulaşan mahkeme kayıtlarından öğreniyoruz.

Kocalardan, babalardan veya sair erkek akrabalardan sonra[1] oğullar da zaman zaman annelerinin vekaletini yüklenmişlerdir[2].

Vekillik görevi için kocalarını tercih eden kadınlar çoğunlukta olmasına rağmen bazı anlaşmazlıklar nedeniyle kocalarına karşı haklarını talep etmek için vekil tayin eden kadınlara da rastlanmaktadır[3]. Ayrıca

---

'Ümmi Hatun binti Hacı Bali, kocası Hüseyin Beşe bin Abdullah'ı evi 50 bin akçeye satması için vekil tayin etti'.
Jennings, a.g.m., sh:153.

6 Raziye binti Mustafa, Hacı Veli'nin karısı, yetimlerin vasisi Selime binti Pire'ye karşı Mehmet bin Mustafa'yı 40 kuruş borcunu alması için vekil tayin etti'.
A.g.m., sh:159.
'Ayşe binti Hacı Musa, Mehmet Bey bin Receb'i Ayşe bin Hızır'a karşı vekil atadı: Benim müvekkilimin babası Hacı Musa, Mehmet Dede'ye 12 yıl önce 50 kuruş borç vermiştir. O öldü ve mülkünden alacağımı talep ediyorum'.
Jennings, a.g.m., sh:160.
1 Güllük mahallesinden Hatice binti Ahmet amcası Seyyit Mehmet bin Mustafa'yı onu Abdul-hay ile evlendirmesi için vekil atadı'.
Jennings, a.g.m., sh:157.

2 'Kasım kızı Zeynep'e oğlu Murat'ın vekili mutlaklığının mahkemece sabit olunduğuna dair karar sureti'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, sh:126.
'Tokatlı Safiye Hatun, davası için Kassab'a karşı oğlu Ali oğlu Yakup'u vekil tayin etti'.
Acem Ali mahallesindeki annemin miras mülkiyetini işgal etti'.
Jennings, a.g.m., sh:160.

3 Seydi kızı Nisa'nın kocası Kalender'le olan davasına Saltuk oğlu Mehmet'i vekil nasbettiğine dair hüccet'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şeriye Sicili,* sh:18.

vekalet görevini erkek kardeşlerin, kız kardeşlerin hatta annelerin yerine getirdiği nadiren de olsa kayıtlarda görülmektedir.

2- Kadının Erkeğe Vekaleti

Toplumda pek yaygın olmasa da kadınların iktisadi işlemlerde gerektiğinde erkeklere vekil oldukları tesbit edilmiştir. Hanefi mezhebi, kadınların erkeklere vekil olmasına izin verir. Yine alım-satım işlemlerinde kadınların erkeklerin vekili olduğu durumlara rastlanır[1]. Anadolu'da çoğunlukla askeri sınıfa mensup kadınların vekil vasıtasıyla işlerini düzenlemeleri yaygın olmakla birlikte yine de kadınların taraf olduğu davaların pekçoğunun bizzat kadınlar tarafından takip edildiğini söyleyebiliriz. Bu sonucu, kadınların sosyal hayatın bir parçası olan iktisadi faaliyetlerine ilişkin tarihi kayıtlardan elde edebiliyoruz.

Hukuki ve iktisadi sahada kadının hür şahsiyetini teyid eden vekalet hakkı, nedendir bilinmez Batıdaki kadın hakları mücadelesi sürecini inceleyen kadın tarihi araştırmacılarının pek dikkatini çekmemiştir. Bugün sahip oldukları politik, ekonomik ve sosyal haklarını yüzyılın başında elde eden Batılı kadınlar, ancak uzun ve zorlu bir süreç sonunda hukuki ve iktisadi sahada bağımsız bireyler olarak kabul edildiler. Kamu hayatında çok defa '*reşid olmayan birey*' muamelesi gören kadınların kocalarının onayı olmadan bir ticari akit veya mesleki faaliyette bulunma imkanları yoktu.

---

1 Hacı Muttalib bin Abdullah şeriata göre karısı Sitti binti Mehmet, Yenice mahallesindeki harabe evi 1330 akçeye satması hususunda vekil tayin etti'.
Jennings, a.g.m., sh:152.
'İki şahid huzurunda Süleyman bin Halil, Ayşe binti Ahmet'i satış için vekil tayin etti'.
Jennings, a.g.m., sh:155.

Oysa İslam'da kadına tanınan vekalet hakkı, onun hür şahsiyetini teyid etmenin ötesine geçerek ona hukuki ve iktisadi işlemlerindeki yetkilerini başkasına devretme veya başkasının işlemlerini devralma kolaylığı tanımıştır. İslam hukukuna dayanarak vekil tayin eden kadınların kamu hayatında dolayısıyla iktisadi faaliyetlerinde Batılı hemcinslerinden çok daha rahat bulundukları ve bunun sonucu olarak toplumsal yapının şekillenmesinde etkili oldukları sonucuna ulaşabiliyoruz.

Ayrıca Şer'iye Sicilleri, İslam hukukunda vekalet hakkının toplumsal sahada kabul gördüğünü ve sıkça uygulandığını gösterir mahiyettedir.

B- Miras Hakkı

Mülkiyet hakkını tanıyan bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi şeriat hükümlerinde de miras bir hak olarak kabul edilmiştir. Kur'an'ı Kerim'de kadının mirasta hakkı olduğunu belirten ayetler bulunmaktadır[1]. Uhud harbinde şehit olan Sa'd bin Rebi'nin terekesini erkek kardeşi aldığı için karısının iki yetim kızının ellerinden tutarak Hz. Peygamber'e şikayete gelmesi üzerine mirasçıların paylarını belirten ve kadının da mirastan pay sahibi olduğunu beyan eden ayetler nazil olmuştur[2]. Eş, ana, kardeş veya kız evlat sıfatıyla kadın mirastan belli bir pay alabildiği gibi mülk edinme ve mülkünü dilediği şekilde tasarruf etme hakkı olan kadınlarımız akrabalarına miras ta bırakabilmektedirler. Kadınların mülkiyet haklarının temelinde bu miras hakkının olduğunu kolayca tesbit edebiliyoruz. Kayıtlarda miras alacaklarına ve mah-

1 Nisa Suresi, 11, 12, 176.

2 *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Cilt:2, sh:429.

kemelerde miras davalarına sıkça rastlanmaktadır[1]. Kadınlar kocalarından, babalarından veya sair akrabalarından kendilerine intikal eden miras malındaki hisselerini akrabalarından diğer mirasçılara satabiliyorlardı[2]. Mahkeme kayıtlarında kadınların kendilerine miras yoluyla intikal eden mülkleri nerelere harcadıkları konusunda pek az bilgi bulunmasına rağmen genellikle yüksek mevkideki kadınların miras paylarını nakit almak istediklerini söyleyebiliriz[3].

Kadınların mirastan pay alabilmeleri ve miras bırakabilmeleri için mülkiyet haklarının tanınması ve hukuki bir zemine oturması gerekmektedir. 19. Yüzyılın sonuna kadar Batı ülkelerinden Fransa'da evli kadınlara bankalarda tasarruf hesabı açma ve bu hesaptan para çekme izni verilmezdi. 20. Yüzyılın başında çıkarılan bir yasa ile de Fransa'da kadın '*emeğinin ürününden tam olarak yararlanma ve kendine ait mülk edinme*' hakkını kazandı. İngiltere ise kadına mülk edinme ve mülkünde tasarruf etme hakkını 1872'de verdi.

---

1 'Hıyam köyünden Halil kızı Saide şer'i meclise geldi ve karındaşı İbrahim dahi hazır oldu. Saide söz alarak şöyle ikrar ve itiraf etti: Merhum babam Halil'in geriye bıraktığı terekeden miras olarak bana intikal eden üçyüzotuz bir para akçe karşılığında Kürtüncüler Mahallesinde bulunan sınırları belli bir hallaç dükkanının yarım hissesini, kardeşim İbrahim bana teslim etti. Ben dahi aldım ve kabul eyledim. Bundan sonra miras konusunda kendisini ibra eyledim, dedi'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, sh:326.

2 Hacı Seydi oğlu Veli'nin babasından kalan Kayaş deresindeki bahçe hissesiyle hemşiresi Nisa'dan satın aldığı hisseyi Ḥoros Mehmet'e sattığına dair hüccet.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, sh:116.

3 'Sinan kızı Katanbula'nın ölü kocasından intikal eden 11 100 akçeyi tesellüm ettiğine dair hüccet'. A. g.e., sh:118.

Yine bu çağın başlarına kadar ayrılık halinde kadın ailenin malları üzerinde hak iddia edemezdi. 1893'te çıkarılın *'evli kadınların mülkiyet yasası'* Batı toplumu için *'çağının üzerinde'* olarak kabul edildi. Osmanlı toplumunda ise evli kadın, mülkiyetinde olduğu gibi mehir ve miras gibi gelirlerinde serbest olabilme ve tasarruf edebilme imkanını elinde bulunduruyordu.

C- Vasilik (Vesayet) Hakkı

Vesayet, haklarını kullanma ehliyeti bulunmayan veya noksan olan kimselerin malları üzerinde tasarruf yapabilme yetkisini başka bir kimseye devretmesidir. Vesayetin geçerli olabilmesi için mal sahibinin eksik ehliyetli olduğunun tesbit edilmesi şarttır. Büluğ çağına erinceye kadar çocukların ve akli dengesi yerinde olmayan mecnunların mülkleri vesayet altındadır.

Vesayet, Kur'an'da yetim çocukların malları üzerinde koruma ve çocuk ehliyet sahibi olduğunda şahit huzurunda ona mallarını teslim etme görevini içermektedir[1]. Vesayet öncelikle babanın ve dedenin hakkıdır. Bu kişiler çocuk için önceden vasi tayin edebilecekleri gibi vasi tayin etmeden vefatları halinde vesayete ehil kimseler arasından kadı tarafından tayin edilir[2].

Vasiler, vasisi bulundukları çocukların sadece mülkleriyle değil aynı zamanda onlara bakıp gözetmekle de görevlidirler. Sicillerde, kadınların vasilik görevlerinde bulunduklarını tesbit etmekteyiz[3].

---

1 Nisa, 6.

2 *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* Cilt:2, sh:428.

3 'Hacı Karaca oğlu merhum Ali'nin yetimlerine şer'i izinle babalarından intikal eden hisselerini alıkoymak ve korumak için vasi tayin edilmesi lazım geldi. Şer'i meclis tarafından hakimin iz-

Vasinin yakınlık derecesi kayıtlarda her zaman açık olmamakla birlikte annelerin, büyükannelerin veya akrabalardan başka kadınların vasilik görevini yüklendiklerini[1] ve zamanı gelince çocukların mülklerini mahkeme huzurunda kendilerine teslim ettiklerini biliyoruz[2].

Yetimlerin bakılmasını, mallarının korunması ve işletilmesini amaçlayan vesayet, gerektiğinde vasi olunan yetimin mallarının nasıl tasarruf edildiği veya kimlere borç verildiğini[3] nerelere harcandığını mahkeme huzurunda açıklamayı gerektirir[4]. Vesayet

---

niyle Fatma vasi tayin olundu. Yetimin malını alıp koruya ve anılan yetimlere tayin olunan nafakaları verip yedire, diye hükmolundu'.
Şer'iye Sicilleri, Cilt:1, sh:223.

1 İskender kızı Kutlu Melek'in torunu Kızlarbeyi üzerine vasi tayin edildiğine dair hüccet'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili,* sh:6.

2 'Baliğa olan Fatma'nın şer'i hissesi olan 40 altını vasisinden aldığına dair hüccet'.
Ongan, Halid, *Ankara Bir Numaralı Şer'iye Sicili,* sh:44.

3 'Üsküdar'da Yenimahalle'de bulunan Debbağlar Mahallesi'nde oturmakta iken vefat eden Hüseyin bey oğlu Hacı Halil'in öz ve büyük oğlu Ali'ye şer'i mahkeme tarafından tayin edilmiş vasisi bulunan annesi Mustafa kızı Fatma Hatun huzurunda İbrahim Bey şöyle itirafta bulundu: Adı geçen küçüğün malı iken şer'i ödünç akdi yoluyla 8000 akçe ve miktarı ile vasfı aramızda malum çuka pahasından 1000 akçe ki toplam 9000 akçe borcum vardır. Sözkonusu meblağ bu yazılı belge tarihinden tam bir seneye kadar karz akdi ile müeccel olmak üzere zimmetimde ödenmesi gereken borcumdur, diye ikrar eyledi'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt:2, sh:42.

4 'Nesli Hatun adında bir büyükanne uzunca bir müddet vasisi bulunduğu torununa ait paraların muhasebesini mahkeme huzurunda verirken kimlere hangi şartlar altında ne miktar borç

hakkının kadınlar tarafından da yerine getirilmesi, kadınların, kendi iktisadi işlemlerinde olduğu kadar vasisi oldukları yetimlerin iktisadi işlemlerinde de söz sahibi olduklarını göstermektedir.

Osmanlı toplumunda uygulanan kadının çocuk üzerindeki vasilik hakkına karşılık, Batı'da kadının çocukları üzerindeki vasilik hakkının ancak 1925'lerde kabul edilen bir yasayla (*Guardian Right of Act*) kocayla eşit düzeye getirildiğini kadın tarihi araştırmalarından öğreniyoruz[1].

D- Veraset Hakkı

Erkekler gibi kadınlar da mallarını hayattayken istedikleri şekilde tasarruf edebilecekleri gibi şeriat hükümlerine göre üçte birini geçmemek şartıyla diledikleri kimselere vasiyet edebilirler. Mirasçılara vasiyet caiz değildir. Kadınların tereke dökümlerinde vasiyetlerine pek sık rastlanmamakla birlikte mallarından belli bir miktarı çoğunlukla hayır faaliyetleri için vasiyet ettiklerini söyleyebiliyoruz[2]. Vefatlarından sonra

---

para ikraz edildiğini ve bu paralardan hangilerinin tahsilinin mümkün olmadığını açıklamaktadır'.
Barkan, Ömer, Lütfi, *Edirne Askeri Kassamına ait Tereke Defterleri*, sh:184.

1 Bendason, Ney, *Kadın Hakları,* çev:Şirin Tekeli, İletişim Yayınları.

2 Sitti Hatun'un vasiyetnamesi umumiyetle vasiyetlere numune teşkil edecek mahiyettedir. 'Cenaze merasiminin kusursuz olması, ruhunun selameti için mezarı üzerinde kurban kestirilip fakirlere dağıtılması, muayyen gecelerde fakirlere yemek verilmesi, mahalle çeşmesinin devamlı olarak onarılması için faizle işletilecek bir sermaye tahsis edilmesi, cariyelerine verilecek ev eşyası'.
Barkan, Ömer, Lütfi, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri,* sh: 352.

dua edilmesi, Kur'an'ı Kerim okunması veya tesbih çekilmesi için mallarından bir miktar ayrılmasını vasiyet ettiklerini de terekelerden tesbit edebiliyoruz[1].

Vasiyetin borçlar ödendikten sonra kalan tereke mevcudunun üçte birini aşmaması gerektiği konusunda Hz. Peygamber '*Allah amellerinize ek olarak mallarınızın üçte birinde tasarruf hakkı tanımıştır. Onu dilediğiniz yere veriniz*' buyurduğu rivayet edilmiştir[2].

E- Mehir Hakkı

Mehir, erkeğin nikah sebebiyle kadına ödemekle yükümlü olduğu malı veya parayı ifade eder. Kadınların nikah esnasında eşlerinden aldıkları mehirin mülklerinde özel bir önemi vardır. Şer'i uygulamalarda mehir alacaklarının titizlikle ödenmesi veya kadı tarafından ödetilmesi sözkonusudur. Zira mehir, kadınların sahip oldukları tüm gelir kaynaklarının içinde miras hakkı ile birlikte önemli bir yekün tutmaktadır.

Kadınlara '*gönül rızası*' ile mehir vermeyi emreden Kur'an'ı Kerim,[3] hanımlarını mehirlerini vererek nikahlayan ve kızlarını mehir tayin ederek evlendiren Hz. Peygamber, şer'i hükümlerde mehir hakkının hukuki kaynağını teşkil etmektedir. Nikah esnasında şa-

---

1 'Bursa'da Yıldırım Mahallesinde 1500 yılında vefat eden Hatice binti Ahmet, 300 akçe, aynı tarihte Arap Mahallesinde vefat eden Sitti binti Ahmet 6000 akçe, Kefen İğnesi mahallesinden vefat eden Ayşe binti Bali'de 700 akçe kadar bir meblağı mülklerinden vasiyet etmişlerdir. Bunların içerisinde imamlara hatim parası, camiye yardım parası ve fakir ve fukaraya da sadaka parası bulunmaktadır.
Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Bursa Tereke Defterleri*, sh:223, 237, 239.

2 İbni Mace, Vesaya 5.

3 Nisa Suresi, 4.

hitler huzurunda mehrin miktarı da belirlenir, bu mehir bedeli üzerinde her türlü tasarruf yetkisi kadına bırakılır. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde hangi kesime mensup olursa olsun vefat eden kadınların alacakları arasında mehr-i müeccel alacağı dikkate değer bir yekün oluşturmaktadır[1].

Şer'i hükümlerde mehir tayin edildikten sonra kadının mehri almaktan vazgeçip kocasına bağışlayabileceği kaydı var ise de[2], birkaç istisna dışında[3], kadınların genellikle hem nikah sırasında ödenmesi lazım gelen mehr-i muaccellerini hem de daha sonra ödenebilecek mehr-i müeccellerini talep ettiklerini dönemin mahkeme kayıtlarından öğreniyoruz[4].

Mehir borcu, erkeklerin terekelerindeki borçlarının en mühimlerinden birini oluşturur. Mahkemedeki kadılar, uygulamada mehir borcu bulunan kocaların

---

1 Öztürk, Said, *İstanbul Tereke Defterleri*, Alacak Listesi, Ek-5, sh:347.
İnalcık, Halil, *Bursa Kadı Sicilleri Köy Terekeleri*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, sh:19, 160, 161.

2 Nisa Suresi, 24.

3 'Hamza oğlu Seydi Ahmed'in kızı Fatıma'nın vekili olduğu Mehmet oğlu Abdülkerim ve Sofu Hacı Mehmet'in şahidlikleriyle sabit olduktan sonra Fatıma'nın kocası Hamza oğlu Mehmet'e tamamı 6000 akçe olan mehirden 2000 akçe değerindeki Belencük diye meşhur olan bir parça araziyi 1 Sefer 896 tarihinde bağışladığını ikrar eylemiştir'
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası araştırmaları Vakfı, sh:269.

4 Üsküdar Solak Sinan Mahallesinden Fatma binti Abbas, 1 500 akçe olan mehr-i müeccelinin kocası Mehmet bin Recep'in terekesinden verilmesini talep etti. İki şahid dahi Fatıma'nın mehr-i müecceli 1 500 akçedir diye şahadet ettiler'
Şahin, Hacı, Haldun, *Üsküdar kadılığı 6/281 numaralı Şeriye Sicili*, (1090/1679) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, sh:139.

terekelerinden öncelikle eşlerin mehir hakkını vermekte titizlik göstermişlerdir[1].

Kadınlar mehirlerini sadece nakit olarak değil, bağ, bahçe veya ev olarak ta alabilmektedirler. Mehrine karşılık aldığı bağı kocasına ariyet olarak veren kadına[2] olduğu gibi kocasının vefatı durumunda mehir bedeline karşılık kayınpederinden üzüm bağı alan kadına[3] da rastlanmaktadır. Hatta kocanın varisleri ile

---

1 'Abdullah kızı Ümmü Gülsüm boşanmış olduğu Sefer oğlu Mehmet'ten 80 bin akçe tutarındaki mehr-i müeccelini mahkemede talep etmişti'.
Yediyıldız, M. Asım, *Şer'iye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-ekonomik Yapısı*, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, XXIII, 1994, sh:194.
'Armağan kızı Ünzile'nin ölü kocası Kasım'ın terekesinden bin akçe mehir talebi üzerine muhallefattan ödenmesi hususunda hüküm'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, sh:122.

2 'Halil oğlu Şaban, Şer'i meclise beraberinde karısı Tuna ile geldi ve Tuna şöyle ikrarda bulundu: Kocam Şaban Bey'de 500 Halebi mehr-i muaccelim var talep ederim. Bunun üzerine Şaban da ikrarda bunup mehr-i muaccel karşılığında Dülük yerinde 500 tiyek bağ verdim, deyince Tuna dahi kıblesinde boş arazi, kuzeyinde Bayazıt oğlu bağı, doğusunda Baloğlu bağı olan sözkonusu bağı kocası Şaban'a istediği şekilde tasarrufta bulunmak üzere ariyet verdiğini açıkladı ve durum sicile kaydolundu'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası araştırmaları Vakfı, Cilt:1, sh:271.

3 Hacı Abdurrahman Şer'i meclise gelip şöyle ikrar ve itiraf edip dedi ki: Oğlum Yusuf'un karısı olan Ayşe'ye mehr-i muaccel karşılığında Sam köyünde güneyi değirmen, doğusu umumi yol, kuzeyi yolcu geçidi, batısı akar su ile sınırlanmış olan bin tiyek kök bağı üzüm bağını yedi bin akçeye bedel olarak verdim. Ayşe dahi: Bu zikredilen üzüm bağını dört sınırıyla ve bu anılan meblağa karşılık olarak kabul edip aldım, dedi. O zaman durum talep üzerine sicile kaydolundu'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt:1, sh:273.

mehrini talep eden kadınlar arasında mahkemelere intikal etmiş davalar dahi bulunmaktadır[1].

Babadan alınan miras hakkı ve kocadan alınan mehir işletilerek büyütülecek bir ön sermaye oluşturabildiği gibi kadının '*elinin altında*' bir çeşit sosyal güvence de olmaktadır. Kadılar, kadınların mehir haklarına yapılan her türlü müdahaleyi önlemeye çalışmış[2], davalarda çoğunlukla mehir alacaklarında kadınların lehine karar verilmiştir.

Mahkemeye intikal eden mehir davalarının eşler arasında sulh yoluyla da neticelendiği olmuştur[3]. Bazan ise mehir bedeline ayni bir karşılık verilerek sulh sağlanmıştır[4]. Nikah akitlerinde alınan mehirden bazı

---

1 'Yusuf kızı Cennet, kocası ölünce mehr-i müecceli karşılığında evini almış, ancak bu durum varisler arasında anlaşmazlığa yol açmıştı. Olay mahkemeye aksedince, yapılan soruşturma sonunda kadın haklı bulunarak ev kendisine teslim edildi.
Yediyıldız, M. Asım, *Şer'iye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Vakıflar Dergisi,
Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, XXIII, 1994, sh:194.

2 Üsküdar'da sakin Salih binti Mehmet'e müteveffa kocası Mevlana Mahmut Efendi'den kalan kırkbin sekizyüz kırk akçeye üvey oğlu Yunus'un müdahalesinin men'i'.
Şahin, Hacı Haldun, *Üsküdar Kadılığı 6/281 numaralı Şeriye Sicili*, (1090/1679) Yüksek Lisans tezi,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, sh:142.

3 'Veli kızı Ünzile kendisini boşayan kocası müderris Ahmet Efendi'yi mehr-i müeccelini almak için dava etmişti. Ahmet Efendi ise karşı dava açarak evlendikleri sırada hanımının babasına bin akçe amcasına 600 akçe, dayısına 40 akçe ve halasına 90 akçe verdiğini belirtir ve bunun geri verilmesini ister. Bunun üzerine Ahmet Efendi, Ünzile'ye bin akçe verir ve aralarındaki anlaşmazlık çözülmüş olur'.
Yediyıldız, M. Asım, a.g.m, sh:194.

4 'Hüseyin kızı Ayşe Hatun kendisini boşayan kocası Veli oğlu Hasan'dan 7000 akçe tutarındaki mehr-i müeccelini iddet nafa-

durumlarda kadının boşanma bedeli olarak vazgeçtiğini görüyoruz. Böyle durumlara özellikle kadının boşanmayı talep ettiği davalarda daha sık rastlıyoruz[1]. Kadın nikah esnasında aldığı mehir bedelini gerektiğinde kocasına karşı bir güç olarak kullanabiliyordu. Mahkeme kayıtlarında kadınların belli bir meblağa karşılık eşlerini boşanmaya razı ettiklerini tesbit ediyoruz. Şer'i literatürde 'hul' yolu ile boşanma denilen bu boşanma şeklinde kadın kocasından belli bir bedel karşılığı ayrılabilmektedir[2]. İslam aile hukukunda evlilik müessesesinde eşler arasında mal ayrılığı rejimi cari olduğundan evlilik birliğinin sona ermesi büyük hukuki problemlere neden olmaz[3]. Kadın evlilik

---

kasını ve ikamet masraflarını bu yolla almaya kalkınca kocası 7000 akçe ile birlikte ek olarak 5000 akçe Keşan alacası bir kaftan vererek anlaşırlar'.
A.g.m., sh:194.

1 Üsküdar Kazasker mahallesinde oturan Hala binti Ebul Kasım adlı kadın kocası Mehmet bin Ahmet ile anlaşamadığından dolayı boşanmak istediklerini ve karşılıklı rıza ile karar verdiklerini kendisinin 800 akçe mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçtiğini mahkemeye bildirir. Böylece boşanma gerçekleştirilir'.
Şahin, Hacı Haldun, *Üsküdar Kadılığı 6/281 numaralı Şer'iye Sicili,* sh:182.

2 'Kesi köyünden Abdullah kızı Bağdat yine aynı köyden Ali oğlu Recep'i Hasan oğlu Bali tarafından vekil tayin eyledikten sonra şer'i meclise getirip huzurunda şu ikrarda bulundu: Hasan'ın müvekkili olan kocam Hızır Bali, benim üzerime bir kız ile evlenmiştir. Ben üzerime evlenmeyi kabul etmem. Beni boşasın, deyince vekili olan Recep'ten soruldu, o da eğer çekemiyorsa bedel karşılığı boşanmaya razı olsun dedi. Bağdat ta bir leğen, bir sini, adı geçen köyde Döne Ali bağı, Recep bağı, Yarık bağı ve Allahverdi bağı ile sınırı olan bağın yarısını bedel olarak verdi ve mehr-i müeccelinden vazgeçti'
Şer'iye Sicilleri, Cilt:1, sh:282.

3 Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma.*

süresinde veya sonrasında mehri üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptir.

Toplumsal teamüllere uygun olarak kadınların mehr hakkı korunmuş ve bu hakkın onların mülkiyet haklarının esasını teşkil etmesi sağlanmıştır.

F- Nafaka Hakkı

Şer'i hükümlerde erkeğe, mali gücü ölçüsünde eşine, çocuğuna, ebeveynine ve ihtiyaç durumunda akrabasına nafaka ödeme yükümlülüğü getirilmiştir[1]. Evli bulundukları süre içerisinde kadının nafakası kocasına aittir. Erkek nafakayı mali gücü nisbetinde ödemekle görevlidir. Evliliğin sona ermesinden sonra da erkek, kadının iddet müddeti süresince onun nafakasını temin eder.

Klasik dönem Osmanlı toplumunun mahkeme kayıtlarında kocasından nafaka talebiyle mahkemeye başvuran kadınlara rastlanmaktadır[2]. Evliliğin boşanma ile sona ermesi halinde geride kalan çocukların bakımı ve büyütülmesi anneye verilirse mahkemece erkeğin çocukların bakımı için ödemesi gereken nafaka bedeli belirlenerek anneye teslim edilir[3]. Bazı kayıt-

---

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1976, sh:120.

1 *Bakara Suresi, 233, Talak Suresi, 7.*

2 'Fatıma'nın kocası Hacı Dede ile olan nafaka davası hususunda babası Abdülkerim'i vekil tayin eylediğini dair hüccet'.
Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili*, sh:52.

3 Bir Veli oğlu Mehmet ile Murat kızı Kamer boşanıyorlar. Oğulları Osman annesi Kamer'de kalacağı için mahkeme çocuğa günlük 3 akçe nafaka verilmesini kararlaştırıyor'.
A.g.e., sh:97.
Hanefi mezhebi evlilik sona ermişse çocuğa baktığı için kadına ayrıca bir tazminat isteme hakkı da tanır.
Cin, Halil, a.g.e., sh:120.

larda çocuğun nafakasını alacak kimsenin yakınlık derecesi belirtilmemiş olsa da[1] büluğa ermemiş çocuğun nafakasının babaya ait olduğunu söyleyebiliriz. Babanın bu nafakayı karşılayacak mali gücü yoksa bu yükümlülük babanın birinci derece yakınlarının üzerindedir.

Evli erkekler bir müddet ailelerinden ayrı bir yerde kalacaklar veya uzun bir yolculuğa çıkacaklarsa eşlerinin ve çocuklarının nafakasını temin etmek veya bu nafakayı temin edecek bir vekil bırakmak durumunda idiler. Kadınlar kocalarının uzağa gitmesi durumunda nafaka temininde zorlandıkları zaman mahkemeye müracaat ederek nafaka talebinde bulunabilmişlerdir[2].

Genellikle nafakanın temini için erkeğin mülkü kullanılmışsa da anneden mirasla intikal eden hisseden nafaka temin edildiğine ilişkin örneklere rastlanmaktadır[3].

Kur'an'ı Kerim'de geçen '*ana-babaya iyi davranın*' tavsiyesi muhtaç oldukları zaman çocukların ana babalarına nafaka ödemeleri şeklinde yorumlanmış,

---

1 'Öksüz Ayşe'nin Koyunpazarı'nda oturan Musa'ya verildiğine ve günde bir akçe nafaka takdir olunduğuna dair hüccet'.
Ongan, Halid, A.g.e., sh:80.

2 'Abdullah oğlu Mehmet, İzmir'e giderken ailesinin nafakasını karşılama konusunda Osman oğlu Mustafa'yı kefil bırakmıştır. Adı geçen kefil kadının nafakasını karşılamamış olmalı ki, Recep kızı Kerime Hatun mahkemeye başvurarak hakkını istemiştir'.
Yediyıldız, Asım, a.g.m., sh:194.

3 'Yiğitköhne Mahallesi'nden annesi Mehmet kızı Ümmühani'nin ölümünden sonra Yusuf kızı Emine'nin nafakası için annesinden intikal eden evin satılması konusunda mahkemeden izin istemiş ve mahkeme de bu izni vermişti. Bunun üzerine ev Uzunçarşı'da açık arttırmaya çıkarılmış ve 9500 akçeye Ahmet oğlu Ömer'e satılmıştı'.
A.g.m., sh:197.

Hz. Peygamber'in hadisi şerifleriyle de bu yorum desteklenmiştir[1]. Anaya nafaka tahsis edilmesinin en sarih hükümlerine Üsküdar mahkeme sicillerinde rastlıyoruz[2].

Nafaka ödeyecek kudreti olan erkeğin muhtaç durumda bulunan hısımlarını kollayıp gözetmesi için yakın akrabalar da nafaka kapsamı içerisinde değerlendirilmişlerdir. Bu durum toplumun '*birbirinden sorumlu bireyler*' tarafından oluşturulmasına yardım etmektedir.

Maişeti erkek tarafından karşılanan kadın iktisadi faaliyetlerinde daha bağımsız hareket edebilmekte, bazı Anadolu vilayetlerinde tesbit ettiğimiz üzere sermayesini daha riskli işlerde değerlendirebilmektedir[3].

---

1 Sosyo-Kültürel Değişme Süresinde Türk ailesi, sh:408.

2 Üsküdar'da Hamza Fakih Mahallesi'nde oturan Abdullah kızı Behzat saygınlığı yüce şer'i meclise teşrif edip büyük oğlu Şaban Çelebi huzurunda şöyle ikrarda bulundu: Ben çok yaşlı hasta fakir ve kendine bakmaktan aciz biriyim. Oğlumun durumu iyi olduğundan şer'an üzerine düşen günlük nafakamın tesbit ve takdir olunması matlıbumdur, demesi üzerine oğlu Şaban Çelebi'ye sorulup o dahi cevabında söylenenleri tasdik ettiğinden üzerine annesi Behzat'ın yevmiyesi olarak günlük 5 akçe takdir edildi. Bu nafakayı kendisi için istediği gibi kullanmasına izin verildi. Durum tarafların talebi üzerine sicile kaydolundu'.
Şahin, Hacı Haldun, *Üsküdar Kadılığı 6/281 numaralı Şeriye Sicili,* sh:10.

3 bk. Gerber, Haim, '*Social And Economic Position Of Women in An Ottoman City: Bursa 1600-1700,* International Journal Middele East Studies, 1980.

II. BÖLÜM

ANADOLU'DA KADINLARIN EKONOMİK ETKİNLİĞİ

A- ANADOLU'DA KADINLARIN EKONOMİK HAYATA GİRİŞLERİ

Osmanlı toplumunun kuruluşundaki olaylar zincirini elimizdeki sınırlı bilgiler etrafında değerlendirirsek Türkmen kavimlerinin batı uç bölgelerine sürülmesi demek olan '*göç*'ü bütün gelişmelerin başına koymak durumunda kalırız. Göçebelerin iktisadi ve sosyal hayatına dayalı bu göç hareketinde tabiattan gelen bir özgürlük duygusu yanında Anadolu'nun yurt edinilme çabasını görüyoruz. Göçle gelen kimseler arasında Osmanlı Devleti'ni kuran asıl hareket-yabancı araştırmacıların tesbitiyle- '*gazi*' hareketidir. Pekçok İslam memleketinden gelen göçebelerin Anadolu'ya geçişleri ve burayı yurt edinmeleri dikkatli incelemelere ihtiyaç duyacak kadar mühim bir meseledir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki iki faktörü-kadın ve toprak faktörünü- yeterince tetkik etmeden bu döneme ilişkin değerlendirmeler eksik kalacaktır. Anadolu'ya göçen bu halk kitleleri arasında yer alan dervişler de imaret, toprak ve eğitim işleriyle meşgul olarak sosyo-ekonomik yapılanmada üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir. Aşıkpaşazade '*Tarih-i Ali Osman*' adlı eserinde Anadolu Selçuklu devrinde Türkmenler ara-

sındaki sosyal zümreleri Gaziyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum olarak dörde ayırmıştır[1].

Gaziler askeri hareketin, Ahiler sosyo-ekonomik yapılanmanın, Abdallar eğitim ve imaret işlerinin, Bacılar da gerek sosyo-ekonomik yapılanmada gerek eğitim ve imarette tüm toplum kurumlarının inşaasında yerlerini almışlardır.

Ömer Lütfi Barkan, göç hareketiyle gelen bu kitleyi '*yeni bir dünya*'ya gelen insanlar olarak ve bu insanlar arasında yer alan dervişleri de '*elinin emeği alnının teriyle*' dağ başlarını imar eden insanlar olarak nitelendiriyor[2].

Dervişlerin '*yurt edinme*'deki gayretlerini bağ ve bahçe yapmaktan zaviye ve değirmen inşa etmekten imtina etmemelerinden anlıyoruz. Hatta bu insanları dervişlerle sınırlandıramayız. Dağ başlarını, boş ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, etrafındaki kimseler çoğalınca aile fertleri artınca köyler tesis ederek oralara yerleşen ve buraları bir iktisadi birimler haline getiren insanlar Türk ve İslam dünyasının her tarafından gelmiş ve çeşitli meslek gruplarına mensup muhacirlerden müteşekkildi.

Göçlerle gelen bu kitleler için hayvanlarını otlatacak araziler bulmak, varlıklarını devam ettirmenin temel şartı idi. Bizans tebasıyla ilk çarpışmaların otlak savaşları olarak gerçekleşmesi de bundan dolayıdır. Göçebe özgürlük duygusu onların Anadolu toprakla-

---

1 Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, sh:93.

2 Barkan, Ömer, Lütfi, '*Kolonizatör Türk Dervişleri*', Hamle yayınları, sh:16.

rında kolay yer değiştirmelerini sağlayarak ülkenin her coğrafi bölgesinde hayat sürmelerine imkan tanımıştır. Anadolu'ya geçen Türkmen kitleleri Orta Asya-'dan ve diğer İslam memleketlerinden getirdikleri hayat kültürlerini çökmekte olan Bizans'ın denetimindeki yerli halkla paylaşmışlar, hatta köy ve şehirlerdeki iktisadi inkişafın sağlanması ve *'yeni bir Anadolu'*nun meydana getirilmesinde birlikte hareket etmişlerdir.

Bu dönemde kollektif bir bilinç oluşmasında etkili olan Ahi birlikleri, Anadolu'da şehir hayatında sınai mesleklerin gelişiminde ve yeni üretim birimlerinin teşekkül etmesinde olduğu gibi köylerde zirai faaliyetlerin aksaksız sürdürülmesinde önemli rol oynamışlardır. İlk idari devlet birimlerinin teşekkül etmesiyle birlikte yerleşik hayata geçişleri teşvik edilen bu göçebe Türkmen kitleleri, Osmanlı şehirlerinin sınayi ve ticari faaliyetlerle bayındır olmasını sağlamışlardır.

Kuşkusuz bu hummalı *'yurt edinme'* faaliyetinde coşkuyla yer almış kitleler içerisinde kadınlar da her aşamada bulunmuşlardır. Elimizde pekaz belge olmasına rağmen özellikle Türkmen kadınlarının ilk dönemlerde Anadolu'daki iktisadi etkinlikleri hususunda bazı kayıtlar mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ilişkin kayıtlar son derece sınırlı olduğundan genellikle bu dönemi Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığından sonra tutulan kayıtlardan öğrenme imkanını elde edebiliyoruz. X. ve XI. Yüzyıllara yayılan Türklerin İslam dinine girme süreçleri sonucunda bazı araştırmacıların belirttiği gibi *'Türk usulü İslamiyet'* teşekkül ettiğini en müşahhas şekilde *'kadın'* meselesiyle izah edenler için bu iddialarının dayanağını Türkmen kadınlarının kamu hayatındaki etkinlikleri oluşturmaktadır. Ya-

bancı araştırmacıların bir türlü *'ataerkil aile tipi'*ne oturtamadıkları *'kadın'* anlayışında İslamın emirleri kadar toplum hayatına nüfuz etmiş Türk geleneklerinin de rolü büyüktür.

Sosyo-ekonomik hayatı geleneklerin belirlediği Osmanlı toplum yapısında daha ilk dönemlerden itibaren Türkmen kadınlarıyla başlayan kadının kamu hayatında varoluşu bütün klasik dönem toplum yapısında kendini hissettirmiştir.

Köy üretim yapısında ciddi bozulmaların görüldüğü, reayanın kadınıyla erkeğiyle mağdur olduğu ve şehir kadınlarının evlerine çekilerek kamu hayatındaki varlıklarının sınırlandığı döneme kadar Türkmen kadınlarının sosyal yapıda söz sahibi olma geleneği devam etmiştir. Tarihi kaynaklarda geçen kadın adları sınırlı sayıda olmasına rağmen Türklerin kamu hayatında kadına diğer milletlerden daha fazla yer verdikleri bilinmektedir. Ancak ortaya konulması gereken, bu *'yer veriş*'in ilk dönem Osmanlı toplumunda da gerçekleşmiş olmasıdır. Bilhassa Anadolu'da beylikler döneminde ve sonrasında Osmanlı Beyliği döneminde toplum hayatında kökleşmiş bir gelenek ile, bu gelenekle birleştirilen saf bir İslam coşkusu, muhteşem bir motivasyon, kadınıyla erkeğiyle yeni bir toplumun şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Anadolu'da Türkmen Kadınları ve Bacıyan-ı Rum Teşkilatı

Aşık Paşazade'nin Anadolu'da sosyal zümreler arasında saydığı Bacıyan-ı Rum teşkilatını ilk defa Fuat Köprülü, Anadolu Selçuklu Devri'nde ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde Türkmen kadınlarının mensup olduğu bir teşkilat olarak

zikreder. XIII. Yüzyılda kurulan Bacıyan-ı Rum Teşkilatı, Ahi Teşkilatı'nın kadınlar ve genç kızlar koludur. Kadınların üretimde ve sosyal hayatta organize olmasını sağlayan bu teşkilatın, Ahi Teşkilatı'nın kurucusu Ahi Evren'in eşi Fatıma Bacı tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir[1]. Velayetnamelerde Fatma Hatun'a Bektaşiler arasında *'Kadın Ana'* *'Kadıncık Ana'* diye hitap edildiği, teşkilata mensup kadınlara da *'Bacı'* denildiği belirtilmektedir. Ahilerle birlikte Kayseri sınai sitesinde dokumacılık yapan teşkilat mensubu kadınlar Moğol istilasına karşı Ahilerle birlikte direnmişler, hatta silahlı mücadele içerisinde bulunmuşlardır.

Anadolu'ya göç eden Türkmen kavimlerinin yerleşik hayata ilk şehir organizasyonu tecrübesini oluşturan Ahi Teşkilatı'nın Kayseri'de kurduğu sanayi sitesinde hanımların işyerleri de mevcuttur. Burada Türkmen kız ve kadınlarının örücülük ve dokumacılık yaparak debbağların derilerini işleme yoluna gitmişlerdir. Bu çalışmaların sonucunda kadınların oluşturduğu bir külah-duzlar (örücüler) mahallesinin kurulması sağlanmıştır. Ancak Moğol baskısı Bacıların ve Ahilerin uçlara veya köylere göç etmelerine neden olmuştur. Köylerde dokumacılık sanatının gelişmesinde Bacıların rolü büyüktür. Öte yandan Anadolu'da Türkmen kadınları hakkında en fazla bilgiyi Mağrubli seyyah ibni Batuta'dan öğreniyoruz. XIV. Asırda bir süre Türkmenler arasında yaşayan Batuta, Türkmen kadınlarının faaliyetlerine şahid olmuştur[2].

Kayseri ve Kırşehir'deki külah-duzların Ahilerin giysilerini ürettiklerini dokumacılıkla ve örücülükle

---

1 Bayram, Mikail, *Bacıyan-ı Rum*, sh:37.
2 Bayram, Mikail, a.g.e., sh:39.

meşgul olduklarını biliyoruz. Ancak Türkmen kadınlarının bu sanatlar dışında hangi üretim faaliyetleriyle meşgul olduklarını tam olarak tesbit edemiyoruz. Türkmen ve Ahilerin Moğol baskısıyla uçlara göç etmelerinin sonucu olarak Türk el sanatları bilhassa halıcılık şehirlerden köylere yayılmış, Türkmen kadınlar köylerde halı ve kilim yanında diğer el sanatlarını da icra etmeye başlamışlardır[1]. Anadolu'da bu kadınların adlarıyla anılan köyler de mevcuttur. Ahi Teşkilatının kadınlar kolu Bacıyan-ı Rum'un faaliyetleri hususunda örücülük ve dokumacılık ile birlikte bacıların misafir ağırladıkları ve askeri faaliyetlerden de geri durmadıklarını biliyoruz. Fatma Bacı'nın erenlere yemek pişirdiği, sofra düzdüğü rivayet edilmektedir[2].

Kayseri şehrini Moğollara karşı Ahilerle birlikte savunan Bacıların askeri faaliyetleri ile uçlardaki silahlı Türkmen kadınları arasındaki ilişki belgelerle tesbit edilebilmiş değildir[3]. Ancak yine de Anadolu'da devam eden harbler nedeniyle Türkmenlerin ihtiyaç duydukları silahlar ve at koşum takımları Ahi iş yerlerinde imal ediliyordu. Hammadde olarak yöre halkından deriyi alan Ahi Teşkilatı mensupları ile Anadolu'nun her yerinde nüfus yoğunluğunu oluşturan Türkmenler arasında sıkı bir ilişkinin sözkonusu olduğunu müşahade ediyoruz. Dolayısıyla Ahi Teşkilatı'nın iktisadi hayata dönük faaliyetleri göçebe Türkmenlerin şehir hayatına geçişlerini ve çevreye uyum sağlamalarını kolaylaştırmıştır.

---

1 A.g.e., sh:50.

2 A.g.e., sh:52.

3 Dülkadiroğulları'nın emrinde 30 bin kadın savaşçı konusunda bilgilerimiz yetersizdir. Bkn. Tabakoğlu, a.g.e., sh:133.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu '*gazi*' hareketine bağlayan araştırmacılar, uçlarda gazilerin başarısını sarahatle tetkik etmişlerdir. Anadolu'daki Türk fütuhatında Gazi hareketinin siyasi ve askeri olduğu kadar kültürel önemini de teslim etmemiz gerekmektedir. Onlar İslam dünyası için aynı zamanda Bizans sınırındaki '*İslam Uç Savaşçıları*'ydılar.

Anadolu'yu '*yurt*' edinen insanlar askeri bir harakette bulunmuş olmakla birlikte Anadolu'da kültürel bir kesintiye asla meydan vermediler. İslam'ın Anadolu'yu yoğurması o derece istikrarlı gerçekleştirildi ki, bunun sonucu yerli halkın İslam mücahidlerine kucak açmalarını kolaylaştırdı.

Gazilerle birlikte Anadolu'ya hayat tarzlarını getiren göçebe Türkmen aşiretlerinde kadınlar daha çok geleneklerin etkisiyle aşiret içerisindeki etkinliklerini devam ettirmekteydiler. Göçebeliğin getirdiği zorlu hayat koşullarında kadınlar, ailenin ve dolayısıyla toplumun bir üretim lokomotifiydiler. Göçebelerin yaz ve kış yer değiştirmeleri, basit gündelik ihtiyaçlarını elbirliğiyle üretmeleri, kendi aralarındaki mal mübadeleleri ve yerleşik hayat tarzına dirençleri göçmen kadınlarının aile içerisindeki etkinlikleri ile paraleldir. Göçebe insanların '*özgürlük*' duygusu, geniş bir hareket imkanı sağladığı gibi tarihte çoğunlukla yerleşik toplumlarda görülen sınırlamaları ortadan kaldırmıştır.

Anadolu'da göçmen Türkmenlerin teşkil ettiği kısmen dini-tasavvufi kısmen kahramanlık gelenekleri nden esinlenmiş mesleki bir koorperasyon olan Ahi Teşkilatı'nda mensuplara '*eline, diline, beline sahip ol*' düsturu yanında kız çocuklarına da '*işine, aşına, eşine sahip ol*' düsturu öğretilirdi.

Türklerin İslamı kabullerinde göçebe Horasan dervişlerinin etkisi büyük olmuştur. Selçuklular Horasan'a indiklerinde İslam Dünyası Abbasilerin egemenliği altında bulunuyordu. O dönemde Horasan, İslam alemi ile Türkler arasında bir geçitti. İslamiyet Türkler arasında bu yoldan yayılma imkanı bulmuştu. Bilhassa IX. Asırda Buhara, Fergane ve Harzem gibi şehirlere gelen dervişler göçebe Türkmenler arasında dolaşarak ilahi okuyor, onları İslama çağırıyorlardı. Bu halleriyle eski Türk ozanlarına benzedikleri için halk tarafından çabuk benimsendiler. Türkler arasında böylece başlayan bir İslamlaşma süreci uzun yıllar devam etti.

Selçuklular Horasan'a indiklerinde Abbasi egemenliği altındaki bölgede ictimai çözülme başgöstermişti. Buna paralel olarak dini-siyasi akımlar, mezhep çatışmaları İslam dünyasında çalkantılara, kargaşalıklara neden olmuştu. Böylece İslam topraklarında kadınların durumu da bu bozulmadan ve ictimai kargaşadan nasibini almıştı.

Türklerin İslamla yoğrulmaları ve Selçuklu Devleti ile yeni yönetim birimleri oluşturmaları, akabinde Anadolu'yu yurt edinerek bu '*geçiş yolları üzerinde*'ki topraklara islamı getirmeleri kuşkusuz İslam alemi için de önemli gelişmelerdi.

Türklerin İslamlaşma süreci sonucunda zamanın göçebe Türk boylarında Türk gelenekleriyle yoğrulan bir İslam anlayışı hakim olmuş, dolayısıyla Türklerin İslam alemi içerisinde etkin rol oynadıkları tarihi gerçeklerle sabittir. Bu arada İslam dünyasında yaşanan kargaşa ortamında kadınların toplum içindeki ictimai durumları hususunda da yine Türk gelenekleriyle yoğrulan İslam anlayışının etkisi olmuştur.

Abbasi döneminin ictimai bozulmalarına karşı Türkler İslam alemi içerisinde yeni bir soluk olmuşlar, pekçok sapık düşüncenin etkisiyle yozlaşmaya başlayan kadının ictimai durumunun düzeltilmesinde rol oynamışlardır.

Kadınların kamu hayatına katılımı açısından ilk dönem Osmanlı toplumunun müsbet bir model oluşturduğunu görüyoruz. Göçebe Türkmen aşiretleri arasında kadının toplumsal etkinliği benimsenmiş ve ona hayatın her safhasında rahat hareket etme imkanı sağlanmıştır. Belki de bundan dolayı üretim ve sanat faaliyetleriyle meşgul olan kadınlardan, zaviyelerde şeyh olan kadınlara kadar her alanda '*iş*'lerini '*cinsiyet*'lerinin önüne koyabilmişlerdir. Aslında kadının konumunu tüm toplum yapısından bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Yerleşik hayatın ve kurumsallaşmanın sınırlamaları getirilinceye kadar göçebe Türkmen aşiretleri arasında kadının kamu hayatına katılımı söz konusudur. Yerleşik hayata geçiş ve '*devlet*'le birlikte gelen kurumsallaşma bir takım sınırlamaları beraberinde getirmiş ise de bilhassa Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında esnek bir toplumsal örgütlenme yapısı içerisinde kadınların '*görünülürlülük*'lerini rahatça tesbit edebiliyoruz. Ancak Osmanlı Devleti'nin kurumsal örgütlenme biçimindeki menfi gelişmeler sonraki yüzyıllarda kadının kamu hayatındaki görünürlülüğünü bir ölçüde engellemiştir.

Ortaçağ İslam toplumunda kadına kamu hayatında getirilen sınırlamalar ve bununla paralel olarak iktisadi hayattan uzak tutulması, kadının davranışlarının sınırlandırılması ilk dönem Osmanlı toplumuna has bir durum olmayıp ictimai bozulmaların başladığı

yıllarda görülmüştür. Hatta bu yıllarda bile halk kadınlarının aile ve toplum hayatındaki serbestlikleri dikkate değer mahiyettedir.

Klasik dönem Osmanlı toplumunda da Osmanlı Devleti'ni kuran bu ilk dönem göçebe Türkmen aşiretlerinin kadına bakışının etkisi olmuş, uzun yıllar kadının toplum içerisinde varlığını özgürce gerçekleştirmesi sağlanmıştır.

İslamın kadına verdiği iktisadi haklar ve Türk geleneklerinin kadını onurlandıran yapısı kadının toplum içerisinde kısa sürede '*iktisadi şahsiyet*' kazanmasını kolaylaştırmıştır.

Türk dünyasında kadınların erkeklerle yanyana olmaları yabancı tarihçiler tarafından '*Türk kadını iktisadi hayatta erkeğin tam arkadaşıdır. Yalnız ev içerisinde değil, pazarda da kadın, hayat arkadaşının öğüncüdür. Bir rençber malının fazlasını pazarda satmak istediği zaman karısı ile beraber satış yerine gider. Fiyatı belirlemekte hakim olan kendisinden ziyade karısıdır*' cümleleriyle ifade ediliyor[1].

Türk geleneklerinde kadının müstesna konumu İslam hükümleriyle de teyid edilmiş ve kadının '*iktisadi şahsiyet*' kazanmasında etkili olmuştur. Serbest ticaret yapma hakkı, mallarını dilediği gibi tasarruf etme hakkı, mirastan pay alma ve mehir hakkı kadınların iktisadi etkinliklerinin temelini oluşturmaktadır.

---

1 Grenard, F., '*Türkistan ve Tibet*', sh:117.
Nakleden Fındıkoğlu, Fahri, Ziyaeddin, '*Türklerde Aile İctimaiyatı*', Aile Yazıları, 1,
Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

İslam, temel hükümleri itibariyle kadına ekonomik özgürlük vermiştir. Yüzyıllar önce kadınların ekonomik hakları teslim edilmiştir. Bilhassa evli kadının kocasından bağımsız mülk edinme hakkı ilk İslam toplumundan bugüne kadınlara tanınmış bir haktır. Bu hakkı modern toplumlar 19. Yüzyılda belli bir mücadele süreci sonucunda tanımak durumunda kalmışlardır. Modern toplumlarda bugün hala kadının evlenmesiyle birlikte mülkiyeti üzerindeki tüm hakları kocasına geçer. Kadının mülkiyet hakkı zedelenir. Bundan dolayı modern toplumlarda kadınların en kaygı duydukları meseleler arasında boşanma halinde mülkiyet hakkını kaybetmekten kaynaklanan *açıkta kalma korkusu* bulunmaktadır.

İslam dünyasında kadının mülkiyet sahipliği ve mülk tasarrufundaki serbestiyeti gerek hukuki düzenlemelerle gerek toplumsal pratikle garanti altına alınmıştır.

B-GELENEKSEL ÜRETİM BİÇİMİ VE KADIN

Osmanlı arşiv geleneği sayesinde, küçük bir '*beylik*'ten çıkıp '*koca*' bir devlete dönüşen Osmanlı toplumunun nev'i şahsına münhasır yapısı içerisinde hemen her sahada kadınların etkin olduklarını tesbit edebiliyoruz. Anadolu'nun '*yurt*' edilmesinde, çadırın eve dönüştürülmesinde kadınların ailedeki üretim organizasyonuna katılımları dikkate değer mahiyettedir. Onlar evin her türlü işlerini görerek, ip eğirerek, hayvan bakarak, tarlada çalışarak ve ürettiklerini pazarda satarak hayatın içinde olmuşlardır. Anadolu Türk forklor geleneğini kendi elleriyle şekillendirmişlerdir.

Anadolu kadını, iktisadi faaliyetleri '*günlük işler*' olarak telakki eder. Evi, ailesi için çalışmayı hayatın bütününden ayırmadığı gibi bu faaliyetleri kollektif bir üretim bilinciyle gerçekleştirir. Asıl olan evin ve ailenin ihtiyaçlarını karşılamak olsa da zaman zaman ürettiklerini pazarda satan Anadolu kadınları da mevcuttur. Osmanlı devrinde Karahisar olarak bilinen Afyon'da şehirde kurulan dört büyük pazar bölgedeki ticari faaliyetlerin miğferini teşkil ediyordu. '*Kadınlar Pazarı*' adı verilen pazar da bunlardan biriydi[1].

---

1 Baki, Edip Ali, *Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar*, Afyon, 1955,
nakleden:Bozok, Abdullah, '*XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Afyonkarahisar*',
İ.Ü. Türk Tarihi Kürsüsü Bitirme Tezi, 1965, sh:45.

Yine Balıkesir'de abacıların piri olarak bilinen Abdullah Baba, mesleğini karısına ve kızlarına öğretmekle kalmamış, aba imalatında kullanılan Balıkesir yününden iplerin el ile çıkrıklarda bükülüp hazırlanmasını ve bugün Kız Pınarı denilen yerde yıkanıp eğirilmesini sağlamak için yanında pekçok kadın ve kız çalıştırmıştır[1].

Anadolu kadını, evin ihtiyaçlarının karşılanmasında ve üretimin planlanıp elbirliğiyle gerçekleştirilmesinde çok defa erkekten daha fazla söz sahibidir. Dolayısıyla kadının iktisadi faaliyetlerdeki bu hakimiyetinin bir sonucu olarak onun, toplumsal etkinliğinin arttığını belirtmemiz gerekmektedir.

Geleneksel üretim biçimi ile şekillenen toplumlarda iktisadi faaliyetler ayrı bir çalışma sahası olarak değil toplum yapısı ile bütünleşmiş birer faaliyet alanı olarak bulunmaktaydılar. Bunun sonucunda ise hayatın bütününden koparılmamış bir üretim-tüketim dengesi sağlanmaktaydı.

Bu '*hayatla bütünleşmiş iktisat*' anlayışı klasik dönem Osmanlı toplumu için de geçerliydi. Toplumda en yaygın üretim ve tüketim birimi aile idi. İktisadi faaliyetlerin aile gereksinimi esas alınarak gerçekleştirildiği bir ekonomik çabanın sonucu olarak aile başlıca üretim ve tüketim sahası idi. Toplumsal üretim ve tüketim faaliyetlerinin merkezinde aile yer alıyordu. Dolayısıyla aile bireyleri de bu toplumun en küçük üretim biriminin elemanları durumundaydılar. Kadın ise gerek toplumsal açıdan gerek iktisadi faaliyetler açısından bu üretim biriminin merkezinde yer alıyordu. Bunun sonucunda geleneksel üretim biçiminde

---

1 Su, Kamil, XVII ve XVIII. *Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, Balıkesir Halkevi Yayını, İstanbul, 1937, sh:50.

kadının iktisadi faaliyet alanlarından dışlandığını veya bu alanlarda yeterince yer alamadığını düşünmemiz mümkün olmaz.

Modern toplumlarda ailenin bu özelliklerini yitirip sadece bir üretim birimi haline geldiğini ve üretimin tümüyle ev dışına taşınması süreci sonunda '*kadının çalışması*' tartışmalarının yapıldığını kolayca tesbit edebiliyoruz.

Geleneksel üretim biçiminde aileyi açıklayan en iyi pusula gelenektir. Zira gelenek hayatın diğer sahalarına olduğu gibi üretimin planlanmasından paylaşılmasına kadar tüm iktisadi faaliyetlere yön verir. Aile içerisinde iktisadi ilişkiler de geleneğin öngördüğü çerçevede yürütülür. Aile bireylerinin aile içerisindeki konumları bir tüketici olmaktan daha çok bir üretici kimliği ile belirlenmiştir. Dolayısıyla '*işe yaramazlık duygusu*' sadece modern toplum insanlarının muzdarip olduğu bir psikolojik rahatsızlıktır.

Ailelerin mülkiyetleri arasında ailenin bir üretim birimi olmasından dolayı çeşitli iktisadi faaliyet alanlarına özgü üretim araçlarına rastlanır. Terekeler arasında üretim araçlarının önemli bir yeri vardır. Mesela Şükrullah Kasım, karısını ve iki kızını ardında bırakıp vefat ettiğinde terekesi içerisinde bir evi, bahçesi ve baharatçı dükkanı bulunmaktaydı. Aynı şekilde Mehmet bin İsa, karısını ve babasını ardında bıraktığında evi ile birlikte tüccara satmak için aldığı iyi kalitede satılık buğdayı vardı[1].

---

1 Gerber, Haim, '*Anthropology And Family History The Ottoman And Turkish Families*',
International Journal Of Family History, Vol:14, number 14, 1989, sh:414.

Terekelerde ev yer almasa bile üretim araçlarının mülkiyetine rastlanır. Bir eve sahip olup ta üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayan tereke sahibi oldukça az sayıdadır[1]. Ayrıca Osmanlı mali ekonomisi kırsal kesimden vergi alma üzerine kurulmuştu. Aile bu kırsal ekonominin en temel birimi idi. Toplumun sosyo-ekonomik yapısını incelediğimizde küçük aile işletmelerine dayandığını tesbit ediyoruz. Aile içinde tam bir işbölümü ve üretimin aksaksız sürdürülmesi söz konusu idi.

Osmanlı nüfusunun pekçoğunun kırsal kesimde yaşadığını hesaba katarsak aile işletmelerinden vergi alma esası üzerine kurulan devlet gelirleri için geleneksel tarım ekonomisinin önemini daha iyi anlamamız mümkün olur. Geleneksel tarım ekonomisinin ana üretim vasıtası ise bir çift öküz ile çekilen sabandır[2].

Geleneksel üretim biçiminin şekillendirdiği Klasik dönem Osmanlı tarım toplumunda evlenmiş ve çoluk çocuğa sahip olmuş erkek bir hane oluşturur. Devletin vergi tarhı '*hane*' hesabına göre yapılır. Hane, emek ünitesidir, bu bakımdan vergi tarhında esas alınmıştır[3].

Osmanlı devleti bilhassa tarım üretiminin devamını sağlamak için üretim birimi olarak aileye son derece ehemmiyet vermiştir. Aile çoğunlukla erkek, kadın ve çocuklardan oluşur. Bekar erkek vergi defterlerindeki tanımı ile mücerred, iş gücü kısıtlı olduğundan, vergi tarhında aşağı sıralarda yer alır[4]. Burada

---

1 A.g.m., sh:414.

2 İnalcık, Halil, '*Köy, Köylü ve İmparatorluk*', V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisadi Tarihi Kongresi, Ankara, Türk Tarih Basımevi, 1990, sh:1.

3 A.g.m. sh:5.

4 A.g.m. sh:5.

aile içerisinde kadın işgücüne vurgu yapılmaktadır. Ailenin bir üretim birimi olarak kabul edilmesi eşlerin beraberce üretime katılmalarının tabi bir sonucudur.

Aile, bir üretim birimi olarak sadece kırsal kesim tarım arazilerindeki zirai üretimde değil kasaba ve şehirlerdeki çeşitli iktisadi faaliyetlerde de önemli bir üretim birimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ailelerde erkek kadar kadın da üretimin içerisinde ve önemli bir işgücü olarak yerini almaktadır.

Geleneksel üretim biçiminin '*ev*'e dayanan yapısı insanların '*ev*' merkezli bir iktisadi ilişkiler düzeni kurmalarını sağlamıştır. Çocuklar daha küçük yaştan itibaren bu iktisadi sürece dahil olmakta, böylece devletin üretimde aradığı istikrar aile istikrarı ve düzeni ile paralel sürdürülmektedir.

Evde üretim kadının ekonomiye dahil edilmesini kolaylaştırırken evin bir iktisadi birim olarak toplum içindeki konumunu güçlendirmekte, hayatın iktisadi faaliyetler ile bütünleşmesi sağlanmaktadır.

1-Putting Out Sistemi ve Ev Sanayi

Geleneksel üretim biçiminde üretim planlamasında ailenin ihtiyacı esas alınmış ise de Osmanlı toplumu gibi gelişmiş bir toplumda üretim yeri ev, üreticiler aile bireyleri olmakla birlikte pazar için üretimin de zaman zaman sözkonusu olduğunu söyleyebiliriz.

Evde yapılan üretimin pazara taşınmasını putting out sistemi sağlamıştır. Bu sistemde, özellikle tekstil sektörünün yaygın olduğu şehirlerde kadınlar, bir tüccar ile anlaşmalı olarak evlerinde ürettiklerini pazarda değerlendirmektedirler. Klasik dönem Osmanlı toplumunda putting out sisteminin uygulanışıyla ilgili ayrıntılı bilgiler elde edememişsek te XV. ve

XVI. Yüzyıl kayıtlarında pekçok Anadolu şehrinin tekstil endüstrisi sayesinde bayındır olduğunu ve bu şehirlerde de putting out sisteminin uygulandığını biliyoruz. Bu sistemin uygulandığı başlıca şehirler olarak Adana, Kayseri, Bursa, Ankara, Uşak, Konya, Niğde, Tire, Menemen, Merzifon ve Diyarbakır'ı sayabiliriz[1].

Bu uygulama kadınların evde üretim yapmalarını sağladığı gibi bu ürünlerini uzak pazarlara ulaştırmalarına da imkan vermiştir. Üreticinin bir müteşebbis-tacirle anlaşmalı olarak, hammadde bu müteşebbis-tacire ait olmak üzere, ürettiği emtia evlerdeki kadın işgücünden yararlanmayı sağlamakla birlikte bir ev sanayinin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Bir müteşebbis-tacir hesabına belli sayıda ürünün aile içerisinde tüm aile fertleriyle birlikte üretilmesi ve dışarıdan ücretli işçi istihdam edilmemesi ev sanayinin özelliklerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu sistemde evinde çalışan zanaatkar kadınlar '*evi için*' ürettiklerini düşünerek ürünlerine sanatsal bir değer de katmaktadırlar[2].

'*Kendi evlerinde üretim yapan zenaatkarların gerçekleştirdikleri sanayi*' şeklinde tanımlanan ev sanayi, tüm dünyada XV. Yüzyıldan sonra yaygınlaşmıştır. Avrupa'da ev sanayi zenaatkar loncalarının yüksek zenaatkar ücretlerinden kurtulmak isteyen tüccarlar tarafından desteklenmiş olsa da[3] Osmanlı

1 İnalcık, Halil, '*Studies In Ottoman Social And Economic History*',
Annales And Ottoman Studies, London, 1985, sh:89.

2 Öksüz, Enis, '*Sosyal Gelişme ve Türkiye'de Küçük Sanayi*', Doktora Tezi, 1974, sh:82.

3 Hançerlioğlu, Orhan, Ekonomi Sözlüğü, remzi kitabevi, 5. Baskı, İstanbul, 1981, sh:106.

toplumunda kadının üretime katılımını kolaylaştıran bir fonksiyon yüklenmiştir.

Osmanlı toplumunda klasik dönemde bilhassa tekstil sektörünün gelişmesi kadınların bu sahada iktisaden faal olmalarıyla açıklanabilir. Ev üretimine uygun üretim yapısı ile dokuma, ip eğirme ve boyama faaliyetleri '*ev için*' olduğu kadar evde '*pazar için*' üretimin de kapılarını aralamıştır. Kadınların iktisadi sahada, özellikle ip eğirme ve dokumada aktif olduklarını söyleyebiliriz.

Kadın-ev-üretim ilişkisi daha derin araştırmalara konu olduğunda bu ilişkinin tüm detaylarını ortaya koyacak bilgilere ulaşmak mümkün olabilir. Klasik dönem Osmanlı toplumunda bu hususta bir dengenin gözetildiğini ve iktisadi faaliyetin hayatın bütününe ve toplumun her ferdine yaygınlaştırılarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Bunun sonucunda evin bir üretim birimi işlevi yüklenmesinin yanında, gerek kırsal kesimde '*hane*' sistemine dayalı vergilendirme esası ile gerekse kasaba ve şehirlerde putting out sistemi uygulanarak evin pazara açılması ile toplum içerisinde ailenin üretimdeki önemi zımnen vurgulanmıştır. Öyle ki Osmanlı sanayii üzerine araştırmalarıyla tanınan Gündüz Ökçün, putting out sistemini kapitalizme geçişi hazırlayan bir aşama olarak değerlendirir[1]. Zenaatkarların kendi el emekleri ve basit aletleri ile yakın pazar için üretim yapmalarını '*küçük üretim*' olarak nitelendiren Ökçün, putting out siteminin yaygınlaşması sürecindeki değişimi '*ticaret sermayesinin üretime hakimiyeti*' şeklinde yorumlar.

---

1 Ökçün, Gündüz, *Osmanlı Sanayii*, Hil Yayınları, İstanbul, 1984, sh:13.

'Bağımsız küçük üretimin yanısıra, ticaret sermayesinin küçük üreticileri yavaş yavaş egemenliği altına aldığını müşahade ediyoruz. Batı'da Putting-out System veya Verlag System olarak adlandırılan ve ticaret sermayesinin üretimi kontrolü altına almak suretiyle yavaş yavaş sanayi sermayesi haline dönüştürmesinde ilk aşama olarak nitelendirilen bu üretim sistemi Osmanlı ülkesinde belirli alanlarda oldukça yaygındır. Osmanlı uygulamasına göre, bu sistemde tüccar bir müteahhide hammaddeleri ve parça başına hesaplanan imalat ücretini verir, müteahhid de genellikle evlerinde çalışanlara '*işçilere*' bu malzemeyi dağıtır ve imalatı gerçekleştirdikten sonra mamül eşyayı toplayarak tüccara teslim eder'[1].

Ökçün, Birinci Dünya savaşına kadar bilhassa halıcılık, dokumacılık gibi belirli sektörlerde bu sistemle üretim yapıldığını açıklıkla ifade eder.

Putting out sisteminin ülke ekonomisine etkisi ve bir tarihi süreç içerisinde kapitalist dönüşüme basamak teşkil ettiği değerlendirmesi ayrı bir araştırma konusudur. Ancak Avrupa Ortaçağ'ında da benzer bir sistemin endüstrileşme döneminde yaygın olduğunu biliyoruz. Hayatlarını evlerinde imalat yaparak veya bu imalata hammadde temin ederek kazananların sayısı, toprak sahiplerine ve toprağı işleyerek üretim yapanlara göre büyük ölçüde artış göstermiştir.

2-Avrupa'da Putting Out Sistemi

Batı'da Ortaçağ toplumlarının genel karakteristik özelliği halkın hemen hemen yüzde 90'ının geçimini çiftçilik, çobanlık ve balıkçılık gibi işler yaparak sağlamalarıdır. Bu mesleklere mensup geniş halk kitleleri

1 A.g. e., sh:13.

kırsal kesimde meskun olup, çoğunlukla geçimlik tarım ekonomisi, pazara ulaşımın kolay olduğu yerlerde de ticari tarım ekonomisi uygulamaktadırlar. Krallar, soylular, kilise mensupları, köy papazları ve köylülerden oluşan halk içinde toprak sahipleri ayni ve nakdi rantlar karşılığında topraklarını köylülere bırakmaktadırlar. Bu zirai üretim yapısından endüstri ve ticaretin geliştiği yıllara ulaşmak için uzun bir süreç yaşanmıştır.

Toprağı işleyen geniş köylü kitlelerinin kendi ihtiyaçlarını temin için üretimi esastır. Tarımsal bir ekonomide, köylünün öztüketimini karşılamak üzere üretimin devamlılığı anlaşılır hale gelir. Dolayısıyla alım güçleri sınırlı olan çiftçiler için gerekenleri evde imal etmekten başka çare yoktur. Birçok Alman hanesi keten eğirmekte, dokumakta ve herşey aile üretimiyle halledilmektedir. '*Hayatında hiç giyecek satın almamış çok sayıda köylü vardır*'. Dünya endüstri tarihinde üretimin öztüketim esas alınarak sürdürüldüğü uzun bir dönem mevcuttur.

Ortaçağ üretim organizasyonu şemasında Avrupa'nın farklı bölgelerinde bile aynı karakteristikler karşımıza çıkar: Küçük bir sermaye tutarı, pahalı olmayan techizat, hammaddeye kolay ulaşma, oldukça basit kalıplar içinde ve birkaç günde yapılabilen üretim, çabucak paraya dönüştürmek için yerel pazar.

Ortaçağ Avrupa'sının endüstri tarihi çeşitli mesleklerin gelişimine şahid olmuştur. Terziler, ayakkabıcılar, dokumacılar, kasaplar, fırıncılar ve birçok zenaatkar mal imal ederek bunları doğrudan müşterilerine satmışlardır. Üretim birimi küçüktür, zenaatkar ailesinin emek gücünden yararlanmaktadır. Kumaş

dokuma geniş bir şekilde yayılmış bir ev imalatıdır. İlk lonca örgütlenmeleri de bu sektörde görülmüştür. Dokumacılık sektöründe bazı hammaddelerin uzak vilayetlerden gelmesi zenaatkar ile müşterisi arasına tüccarların girmesine neden olmuştur. Bu tabloda olan unsurlar endüstrileşmenin seyrine göre organize olduğu zaman, ortaya, zenaatkarların evde yaptıkları üretimin tüccar-müteşebbis vasıtasıyla pazarlara taşındığı putting out sistemi çıkmıştır.

Floransalı bir tüccar ithal ettiği yünü ana deposunda ayıklatıp yıkattıktan sonra evlerinde çalışan kimselere eğrilmek üzere vermektedir. Makaralara sarılı halde işlenen iplikler çile halinde yine depoya getirilmekte, buradan da tekrar evlerinde çalışan zenaatkar dokumacılara teslim edilmektedir. Evlerinde çalışan bu zenaatkarlar çoğunlukla kendi üretim araçlarının sahibidirler. Dokuma sektöründe yünün eğrilmesi ve kumaşın dokunması yoğun emek gücü gerektirmektedir. Bu şekilde emek gücü ihtiyacının büyük kısmını gerektiren işler için malzemeyi çalışanlara vererek evde işlettirmek, onları merkezi bir atelyede toplayarak çalıştırmaktan daha ekonomik olmaktadır. Orleans'da bir külah-gömlek firması putting out sistemiyle 2 bin işçiye iş vermektedir[1]. Evlerde yapılan üretimde çocuk ve kadınlar da üretim sürecine katılmakta ve zenaatkarlar işyerinin acımasız ilişkilerinden uzak kalmaktadırlar. Dokumacılıkta imalat araçlarının gelişip insan emeğinin yerini alana kadar bu sistem başarılı bir üretim organizasyonu olarak devam etmiş, yünün iplik, sonra da kumaş haline getirilmesi 18. Yüzyılın sonuna kadar mekanik olmaktan uzak bir ev faaliyeti olarak kalmıştır.

---

1 Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, İmge Yayınları, Ankara, 1995, sh:310.

Kuşkusuz putting out sistemi sadece dokuma endüstrisine özgü bir üretim organizasyonu modeli değildir. Eve iş verme, İngiltere, Fransa, Almanya ve Hollanda'daki endüstrilerde, bunların daha geniş pazarlara hitab etmeye başlamasıyla birlikte yaygınlaşmıştır. Bu süreçte zenaatkar kendi aletleriyle kendi ortamında eşi ve çocuklarının yardımıyla üretim yapmanın hazzını yaşarken, hammaddeyi çoğu kez uzak pazarlardan getiren tüccar da yine bu mamül maddeleri uygun pazarlarda satarak belki de bugünkü kapitalist girişimci tipinin ilk örneklerini vermektedir.

Bu dışa iş verme sistemi (putting-out system) veya Almanların deyimiyle Verlagsystem 19. Yüzyıla kadar canlılığını korumuştur[1].

Avrupa'da endüstriyel gelişmeler döneminde ailenin ekonomik hayat içindeki önemi '*aile şirketleri*' vasıtasıyla devam etmiştir. Bireysel çıkarlardan önce aile çıkarları ve '*aile için çalışma*' ön plana çıkarılmış, bunun sonucunda bazı aile şirketlerinin başarıları dilden dile dolaşmıştır. 16. Yüzyılda Almanya'nın en zengin şirketlerinden biri olan Fuggerler buna örnek olarak verilebilir[2].

Avrupa Ortaçağ'ındaki '*aile içi üretim*' veya putting out sistemli üretim organizasyonunda ailenin desteği ve yakınlığı bu aile şirketlerinde bilhassa etkili olmuş gözükmektedir.

3- Kadın Fizyolojisi ve İktisadi Etkinliği

Kamu hayatında kadının üretici rolü sanayi devrimi sonrası yeniden belirlendi. Kadın için '*ev işleri*' ve/ya '*evde yapılan işler*' yerini ev dışında gerçek-

1 Heaton, Herbert, a.g.e., sh:131.
2 A.g.e., sh:316.

leştirilen endüstri işlerine bıraktı. Sanayi devrimiyle birlikte üretimin mahiyetindeki bu değişim sonucunda ev işleri ve endüstri işleri ayırımı oluştu. Kapitalizmin gelişim sürecinde bu ayırımın daha belirgin olarak ortaya çıktığını görüyoruz. İşin, mahiyetindeki değişme sonucunda bir yandan evde yapılan işlerin değeri ve çeşitliliği sınırlanırken diğer yandan kadının *'dışarıda'* olması özgürlüğü ile ilişkilendirildi. Böyle bir bağ kurulması, kadın için ev dışı hayatın meşruiyet kazanmasını beraberinde getirdi.

Sanayi devrimindeki teknik gelişmeler üretimin dışarıda teknolojiyle donatılmış işyerlerinde yapılmasını gerektirmekteydi. Bu durumda kadın için ev işleri ve/ya evde yapılan işlerin haricinde farklı bir mekanda değişik bir üretim sözkonusu oldu. Endüstriyel dünyanın kitle üretim (mass production) modeli yeni bir üretim tarzı olarak tüm dünyada yaygınlaşırken bu yeni üretim tarzı ile kadın fizyolojisi arasındaki paralellik sorgulanmaya başlandı.

Kapitalizm toplumun her kesiminin endüstriyel üretim çarkında yer almasını öngörürken *'ev işleri bir değer üretir mi?'* sorusundan yola çıkılmaktaydı. Tekniğe dayalı kitle üretim, rasyonel planlama ile kadın için yeni üretime katılma biçimini belirlerken yine pazarın ve rasyonel planlamanın gereklerine göre ev işlerinin bir değer üretmediği ortaya konulmaya çalışıldı.

Üretime katılma faaliyetinin büyük bölümüyle ev dışına taşınması böyle bir süreç sonunda gerçekleşti.

Bir yandan üretimin mahiyetindeki değişme sonucu ev işleri sınırlandırılarak bireysel işler biçimine sokulurken diğer yandan tekniğin kitle üretime imkan vermesiyle kadınların üretimdeki rolleri yeniden şekil-

lendirildi. Bununla paralel olarak kadınların üretime katılma faaliyetleri evdeki tabi yaşamdan soyutlanarak farklı bir sahada gerçekleştirilmeye başlandı.

Üretimin yapısı ile kadın fizyolojisi arasında geleneksel üretim anlayışında mevcut olan uygunluk esası, sanayi devrimi sonrası yaygınlaşan üretim tarzındaki değişmeyle birlikte ortadan kalktı. Ailenin pekçok ihtiyacının evde üretilmesinin sözkonusu olduğu geleneksel üretimdeki aile içi dayanışma, yerini ev işlerinin sınırlandırılmasına ve tümüyle kadına yüklenmesine bıraktı. Yeni üretim tarzının çalışmanın mahiyetini değiştiren yapısının ev işleri ile dışarıda yapılan endüstriyel işler olarak iki farklı saha meydana getirmesi aile içerisinde cinsler arası yardımlaşma ve ortak üretim hazzını ortadan kaldırırken bununla beraber kadın emeğiyle gerçekleştirilen ev işlerinin değersiz kabul edilmesi kadın emeğine '*dışarısı*-'nın yolunu açtı. Kapitalist iş bölümü evdeki yardımlaşma ile birlikte kadınların üretim imkanlarının dış şartlara göre belirlenmesini gerektirdi.

Geleneksel üretim biçimiyle şekillenen Osmanlı ev ekonomisinde, üretimi kolaylaştıran doğal bir yardımlaşma, dayanışma ve kadın fizyolojisiyle üretim yapısı dolayısıyla kadının üretimdeki rolü arasında tam bir paralellik mevcut iken '*dış*' şartlarda gerçekleşen üretim, kadın-erkek arasındaki cins ayırımcılığını arttırıcı mahiyettedir.

4- Toplumsal İşbölümü ve Cinsiyetçilik

Kadın fizyolojisi ve iktisadi etkinliği arasındaki paralelikten yola çıkarsak Osmanlı toplumunda bilhassa göçebe hayatın üretim biçiminde cinsiyet ayırımının en aza indirgenmiş olduğu sonucuna varırız. Kadın ve erkek cins farklılıklarının üretimdeki rolleri

ve cins farklılıklarına dayalı işbölümü aslında '*klasik ataerkil*' toplumların belirgin vasfını teşkil etmektedir.

Osmanlı toplumuna '*batılı*' perspektiften bakanlar, hane içi işbölümünü '*kadın ezilmişliği*' ile açıklamaya çalışarak ataerkil toplumların akrabalık bağları ve cinsiyet farklılıklarına dayalı toplumsal ve ekonomik örgütlenişini klasik dönem Osmanlı toplumunu da kapsayacak şekilde genişletirler. Ancak döneme daha '*yakın*' perspektiften bakınca Osmanlı toplumuna ilişkin incelemelerde '*kadın*' konusunda '*klasik ataerkil*' örüntülerin yapıyı izah etmeye yetmediğini söyleyebiliriz.

Ekonomik ve coğrafi koşullara bağlı olarak ev işleri ve piyasanın ev için meta üretmediği bir çağda hane içi üretim hayatın merkezine oturtulmuştur. İşgücünün, doğal üretim organizasyonunun ve elverişli hammadde kaynaklarının bulunduğu bir mekan olarak '*hane*'nin önemi ve hane içi ilişkilerin doğal seyri '*cinsiyet ayırımı*'nı arka plana itecek mahiyettedir. Klasik dönem Anadolu köylü hanesinin toplumsal örgütlenişi mevcut toplumsal yapı gereği cinsleri '*eşitleyici*' bir yapı arzetmektedir. Burada cinslerin fizyolojik özellikleriyle uyumlu üretim sürecinde yer almalarının '*cinsiyetçi işbölümü*' olarak değerlendirilemeyeceğini hemen belirtelim.

Üretim organizasyonunda cinsiyet ayırımcılığı Batılı işçi sınıfı kadınlarının sanayi devrimindeki rolleri sonucunda kadın sorunları arasına girmiştir. Kapitalist toplumun örgütlenme biçiminde Batılı işçi sınıfı kadınlarıyla ilgili çalışmalar, cinsiyetçi ayırımın -bilhassa üretimdeki roller açısından-yaşandığı örnekler sunar.

Geleneksel toplumlardaki haneiçi üretimin çözülüp yerini endüstrileşme aşamasında büyük sanayi kuruluşlarındaki üretim sürecine bıraktığında cins ayırımı kadınların aleyhine olarak kendini göstermiştir. Endüstri iş kolunda üretim yapan kadın daha çok çalışmış, aynı işi yapan erkekten daha az ücret almış ve sosyal güvenlikle ilgili haklarını daha geç elde etmiştir.

Kadın üzerine yapılan araştırmalar modern dünyada üretim ilişkilerinde cinsiyet ayırımcılığının yapıldığını ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler'in düzenlediği Milletlerarası Kadın Konferansı'nda modernleşmenin beklenen sonuçları vermediği aksine cinsler arasındaki uçurumu derinleştirdiği hatta bugünün dünyasında kadınların önceden sahip oldukları bazı ayrıcalık kaynaklarından ve etkinliklerden mahrum kaldıkları ifade edilmiştir[1].

Batı toplumunda aykırı fikirleri ile tanınan Ivan Illich, iktisadi büyüme ve cinsiyetçilik hakkında eleştirel fikirler ortaya atar. '*Kadınların iktisaden erkeklere eşit oldukları hiç bir sanayi toplumu tanımıyorum. İktisatın ölçebildiği herşeyde, kadınlar daha az elde etmektedirler. ..Sanayi toplumunun karakteristliği olan cinsiyetçi sömürüyü bugüne kadar ne iyiniyet, ne mücadele, ne kanun, ne de teknik azaltabilmiştir*[2].

Cinsiyetçilik üzerine kurulu olan gelişmiş ekonomi iş yaşamında erkeklerle kıyaslandığında kadınlara düşük ücret ve kötü çalışma şartlarını öngörmektedir.

---

1 Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Yurttaşlar, Bacılar*, Metis Kadın Araştırmaları.

2 Illıch, Ivan, *Gender*, Nakleden:M. Özel, Kitap Dergisi.

İslam cins farklılıklarını dikkate alırken cinsiyetçiliğe meydan vermemiştir. Geleneksel ekonomi cinsiyetçiliği en aza indirip toplumsal işbölümünde cins farklılıklarını her iki cins için dengelemiştir.

Son olarak dönemin Osmanlı topulunda hayatın sorumluluğunu '*birlikte*' paylaşan iki cins arasında işbölümünün yine '*birlikte*' gerçekleştirildiğini ve her iki cinsin de bu '*birlik*'i temsil ettiğini ifade etmekle yetinelim.

5-Göçebe Toplumdan Yerleşikliğe Geçişte Kadınların İktisadi Faaliyetleri

Selçuklu devleti nezaretinde Oğuz boylarının organize olarak Anadolu'ya yerleştirilmesi işlemi Anadolu'nun Türk yurdu haline getirilmesinde etkin bir faaliyet olarak tarihte yer almıştır. Bundan sonra Anadolu'da Türkler tarafından kurulacak yönetimler işte bu organizeli göçün izlerini taşıyacaktır.

Osmanlı Devleti de bu göç hareketi sürecinde kuruldu. Bu organize göç hareketinin ardındaki '*yurt edinme*' niyetinden dolayı göçeden Türkmen kabileleri içerisinde ilim ve fikir adamları ve mutasavvıflar da bulunuyordu. Yıllarca süren bu göç hareketinde önderliği Gazilerin yapmış olması Anadolu'nun zarar görmesini ve kültürel geleneğinde bir kopmanın meydana gelmesini önlemiştir[1]. Bu anlamda bu hareketin önderliğini yüklenen Gazilerin eliyle Anadolu'nun bayındır olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu'daki göçebe kavimlerin iktisadi faaliyetlerine ilişkin olarak bilgi ve belgelerimiz oldukça sınırlı ise de göçebe Türkmenlerin yaşam şekillerine uy-

1 Wittek, Paul, '*Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*', Pencere Yayınları, Haziran, 1995, sh:32.

gun iktisadi faaliyetler içerisinde olduklarını biliyoruz. Anadolu şehirlerinin girişinde kurulan pazarlar, göçebe Türkmenlerin hayvan ürünü satıp mamül madde aldıkları pazarlar *'Türkmen pazarları'* olarak anılmaktadırlar[1].

Göçebelerin iktisadi faaliyet tarzlarını daha Orta Asya'dan getirdiklerini, yerleşik hayata geçiş sürecinde de öncelikle iktisadi faaliyetlere tarımın eklendiğini tesbit etmek mümkün olmaktadır.

Göçebelikten yerleşik hayata geçişte iktisadi faaliyet tarzı etkili olmaktadır. Göçebelerin bir bölgeyi *'yurt'* edinmeleriyle birlikte, buralarda meşgul oldukları üretim tarzında da yerleşikliğe paralel bir değişim olmaktadır. Göçlerle gelen Türkmen kavimlerinin alışageldikleri faaliyet sahalarını yavaş yavaş terketmeleri ve/ya yeni hayat tarzına göre düzenlemeleri sözkonusu olmuş, dolayısıyla burada kadınların kendi aralarında iktisadi faaliyetlerde teşkilatlanarak bu sürece katkıda bulunduklarını görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Ahi Teşkilatının bir kolu olarak kurulan Bacı Teşkilatı, Türkmen kadınlarının şehirlerdeki organize iş hayatının içerisinde yer almalarının tabi bir sonucudur[2].

Böylece göçebe hayatının doğal hayat şartlarında iktisadi faaliyetlere erkeklerle beraberce katılan kadının yerleşikliğin en önemli esası olan şehirlerdeki organize iş yaşamına da katıldığını görüyoruz.

---

1 Turan, Osman, *'Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,'* 3. Baskı, İstanbul, 1980.
Nakleden: Tabakoğlu, Ahmet, *'Türk İktisat Tarihi'*, Dergah Yayınları, 2. Baskı, Ekim, 1994, sh:121.

2 Bayram, Mikail, *'Bacıyan-ı Rum'*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1987, sh:40.

Anadolu'nun *'yurt'* edinilmesini sağlayan göç esnasında Türkmen boylarının Orta Anadolu'dan uç beyliklere uzanan yolculuklarında Ahilerin kız ve hanımları olan Bacılar da bu göç kervanında yer almışlar[1].

Göçebe toplum içerisinde önemli bir işgücünü oluşturan kadının statüsü yüksektir. Göçebelerin hayvan yetiştirmeye dayalı iktisadi faaliyetlerine bilhassa kadınların emeğiyle üretilen halı, kilim, heybe, çuval, harar ve çul gibi dokuma çeşitleri de eklenebilir. Dokuma işleminden önce bitki kökleriyle boyama işlemi yapılır.

Türkmen oymakları arasında en canlı halk sanatı dokumacılıktır. Alış-verişler mal mübadelesi şeklinde yapılır. Sürülerini otlatarak geçimini temin eden göçebe insanlar için yerleşik hayata geçmek çoğu zaman ekonomik bir zaruret sonucu gerçekleşir. İhtiyacı olan her malı kendi üreten göçebeler dinamik bir hayat tarzını temsil ederler. Yerleşik hayata geçişte kesin hatlarıyla toplumda oluşan işbölümü göçebe hayat tarzında görülmez. Göçebe ekonomisinde ev işlerini kadınlar, sürülerin korunması işini erkekler görmektedir. Göçebe toplumda cinsler arasındaki işbölümü Rubruck W. gözlemleriyle şöyle ifade ediliyor:

'Erkekler ok yapar, yay bağlarlar' Koyun ve keçileri beraberce otlatırlar. Süt, erkek ve kadınlar tarafından sağılır. Deriler yoğurt ve tuzla işlenir. Kadınlar arabaları kullanmak, çadırları kurmaksökmek ve arabalara yüklemek indirmek,

1 A.g.e., sh:43.

inekleri sağmak, yağ ve yoğurt yapmak, deri işlemek ve dikmek gibi işleri yapıyorlardı[1].

Göçebeler, hayvanlarının bakımı, beslenmesi ve korunması için verimli otlaklar bulmak gayretiyle yer değiştirirlerken Osmanlı beyliğinin aşiretleri iskan politikası çerçevesinde yerleşik hayata geçişleri teşvik edilmiştir. Kadınlarla erkeklerin doğal bir işbölümü içerisinde oldukları ve hayvan sürüleri besleyerek ihtiyaçlarını kendileri temin ettikleri göçebelikten yerleşik hayata geçişle iktisadi faaliyet tarzında önemli değişmeler olmuştur. Tarımla yerleşik hayata geçiş toplum içerisinde bir takım farklılaşmalara neden olduğu gibi kadın ve erkek cinsleri arasındaki işbölümünü de etkilemiştir.

1 Rubruck, W., The Journey, W. Rockhill terc. London, 1900, sh:23.

C-KIRSAL KESİMDE KADINLARIN EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI

Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyılın ilk yarısında ekilebilir toprağın yüzde 8.7'si devlete ait olmakla birlikte köylünün bu topraklar üzerinde tasarruf hakkı bulunmaktaydı. Köylü toprak üzerindeki bu hakkını başkasına devredemez ancak tasarrufundaki topraklar vefatı halinde mirasçılarına intikal ederdi. Ayrıca, evler, bağ ve yemiş bahçeleriyle değirmen ve fırınlar mülk olarak köylünün elinde bulunmaktaydı[1].

Kırsal kesimde kadınların ekonomik yaşama katılımının doğal hayat şartları çerçevesinde olduğunu kadınların gerek işbölümü olarak gerek mülk sahipliği olarak hayatın içerisinde yer aldıklarını tesbit edebiliyoruz. Bu hususta 16. Yüzyılın ilk yarısında yapılan hukuki düzenlemenin etkisi büyük olmuştur. Kadınlara kendi adlarına toprak işleme hakkı veren bu hukuki düzenleme her ne kadar mali gücünü köylü müstahsilden vergi alma esasına göre kuran devletin o dönemde Anadolu'da yaygınlaşan ve çift bozma eğilimine karşı yerleşmiş aileleri toprakta tutmak için başvurduğu bir tedbir olarak kabul edilebilirse de[2] bu dü-

---

1 Martran, Robert, '*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*', Çev:Server Tanilli, İkinci Baskı, 1995, sh:259.

2 Faruki, Süreyya, '*Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*', Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, sh:300.

zenleme ile miri topraklar üzerinde işleme hakkını devletten alan kadınlara daha sık rastlanabilmiştir.

Kırsal kesim miri arazi mülkiyetinin tasarruf edilmesinde olduğu kadar paylaşımında da kadının mirasçılar arasında bulunduğunu görüyoruz.

Kırsal kesimde kadınların ekonomik faaliyetlerin içerisinde bulunmalarının üretim biçiminin tabi bir sonucu olarak gerçekleştiğini ve bu anlamda kırsal kesim üretim yapısında şehir ve kasaba kadınlarından farklı olarak daha etkin bir konumda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kırsal kesimde kadının aynı zamanda bir 'işgücü' olarak kabul edilmesi bir yandan onun özgürlüğünün teminine katkıda bulunurken bir yandan da kadının üretim organizasyonunun merkezinde yer almasını sağlamıştır.

Kırsal kesimdeki bu iktisadi faaliyetlerde yer alan kadınlarımızın evin ve ailenin mülkiyeti üzerindeki sahipliklerinin bilimsel şekilde tesbiti uzun araştırmaları ve yeni kaynaklara ulaşmayı gerektirmektedir. Kırsal kesim halk yaşamı üzerindeki bu bilgi eksikliği bu hususta belli hükümlere varmamızı engellemektedir. Ancak kadının sosyo-ekonomik yaşamda yer alışı dolayısıyla -bilhassa resmi kayıtlarda yer almasa bile - kırsal kesimde '*etkin*' olduğu sonucuna varabiliyoruz.

Osmanlı Devleti'nde ilk dönemler göçmen Türkmen boylarının aileleriyle birlikte tarıma dolayısıyla düzenli bir iktisadi faaliyete alışabilmeleri önemli bir aşama olarak kabul edileceği gibi 16. Yüzyıl ortalarında kadınlara miri toprakların verilmesiyle kayıtlarda toprakları kendi adına tasarrufta bulunan kadınlara daha sık rastlanır olmuştur.

Kırsal kesimdeki miri araziler varisler arasında bölünürken bu arazilerden kadınlar da payını almıştır[1]. Miri arazi mirasından kadınların pay alarak toprağın işletilmesi ve toprak sahipliği konusu, kırsal kesimde toprak ve kadın arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Ekonominin *'hane halkının idamesi'* olarak tanımlandığı dönemlerden sanayileşme çağına gelinceye kadar üretim birimi toprak olarak düşünülmüştür. Osmanlı toplumunun klasik dönem unsurlarını barındırdığı süre boyunca kırsal kesimde yerleşim oranının yüzde 80'lerde olması bunu göstermektedir.

Araştırmacı Mehmet Genç, Osmanlı toplumu iktisadi yapısının özelliklerini sıralarken öncelikle iaşe ihtiyacının karşılanmasını ilk sıraya koyar. İaşe ihtiyacını *'orta büyüklükte aile işletmeleri'* ile gerçekleştirme çabasında olan Osmanlı Devleti bunun sonucunda kırsal kesim zirai üretimi üzerinde müdahaleci politikalar uygular.

Kırsal kesim aile işletmelerinde her haneye toprağın verimine göre 60 ila 150 dönüm arasında arazi tahsis edilirdi. Kırsal kesim, iaşe ihtiyacını tahsis edilen bu arazileri işleyerek temin ederdi. Zirai üretim herşeyden önce o bölgenin iaşesi için yapılır, başka vilayetlere mal çıkarılması devletin izni ile gerçekleştirilirdi.

Kırsal kesimde iktisadi faaliyet *'hane halkı organizasyonu'* ile öncelikle *'hane halkı iaşesi'* için yapılır, Osmanlı ülkesinde bilhassa hane halkı organi-

---

1 Ronald, Jennings, a.g.m., sh:69.
Faruki, Süreyya, *'Osmanlı'da Kentler ve Kentliler'* Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 1993, sh:299.

zasyonu ve iç düzeni az bilinen hususlardandır. Bununla birlikte devletin vergi yükümlüsü olarak '*yetişkin erkek*'i muhatap alması hane halkı araştırmaları için vergi defterlerine başvurmamızı gerektirmiştir. Osmanlı toplum yapısı üzerinde kırsal kesimdeki hane halkı niteliklerinin değişimi etkili olmuştur.

1-Toprak Sahipliği ve Kadın

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde fethedilen toprakların miri toprak sistemine dahil edilmesi çerçevesinde en önemli toprak sorunu toprağı devletleştirme hareketidir. Yeni fetihlerle topraklar genişledikçe '*miri*' topraklar ve buna bağlı olarak da '*tımar*'lar çoğalmıştır.

Osmanlılar doğup büyüdükleri topraklar olan Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin sağlam teşkilatının kalıntılarını bulmuşlardır. Osmanlılar, merkeziyetçi bir devlet anlayışıyla bu teşkilatın bir parçası olan tımar sistemini bütün fethettikleri yerlere yayarak ve büyük özel mülkler zararına genişleterek, şekil bakımından eski ama uygulamadaki yaygınlık bakımından yeni bir düzen getirdiler. Bu sistem sayesinde geniş topraklara sahip olan Osmanlılar otoritelerini en uç noktalara kadar götürebilmişlerdir.

Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinden Fatih Sultan Mehmet'in tahta çıkmasına kadar süren kuruluş sürecinde toprak siyaseti '*miri*' araziler üzerinde kurulmuştu. Ömer Lütfi Barkan'ın deyimiyle '*memleket adeta muazzam bir padişah çiftliği*' idi. Duraklama döneminde ise bu devletleştirme yerini iltizam sistemine bıraktı. Devlet toprakları iltizam usulünde bir para metaı haline geldi. Burada devletin merkezi otoritedeki gücü ile toprak düzeni arasındaki ilişkiyi teslim

etmemiz gerekiyor. Devletin güçlü olduğu dönemlerde iyi işleyen toprak düzeni sonraki dönemlerde merkezi otoritedeki zaaflardan dolayı dumura uğramış, köylü ağır vergilerle karşı karşıya bırakılmıştır.

Devlet, toprakların parçalanmamasını ve boş bırakılmamasını esas alan uygulamalarını kuruluş ve gelişme dönemlerinde başarıyla uygulamış olmasına rağmen çöküş döneminde köylünün ezildiği bir sisteme dönüştüğünü, devletin miri arazilerinin kiracısı olan reayanın durumunu düzeltmek için yapılan çalışmaların da yeterli olmadığını söyleyebiliriz.

Devlete ait olan topraklardaki '*tımar*' sistemi toprak kanunlarıyla belirlenmiştir. Devlete ait olduğu kabul edilen memleket topraklarının devletin tesbit ettiği şartlarla kiraya verilmesi hususunda emir ve fermanlar düzenlenerek milli ve mahalli bir toprak hukukunun teşekkül ettiği belirtilebilir[1].

Toprak sisteminde toprağın belli ellerde toplanmasının engellenmesi, üretimin aksaksız sürdürülmesi, zirai bir bütünlük içerisinde ürünlerin yetiştirilmesinin temin edilmesi esas alınmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar devletin bir arazi kanunu yoktu. Kanuni Sultan Süleyman, İslamın arazi hakkındaki kanunlarını esas alarak devrin büyük hukukçularından biri olan Şeyhül İslam Ebus-Suud Efendi'ye bir Arazi Kanunnamesi yaptırdı[2].

---

1 Barkan, Ömer Lütfi, *Kanunnameler,* sh:716.
Nakleden Tuncer, Hadiye, '*Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Hukuku*, Arazi kanunları ve kanun açıklamaları, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1962, sh:21.
.2 Tuncer, Hadiye, a.g.e, sh:21.

Osmanlı Arazi Kanunnamesi'nde kadınların toprak sahipliği hususunda dönemin şartlarına göre düzenlemeler yapılmıştır. Miri topraklarda çalışan reayanın ölümü halinde topraklarının mirasçıları arasında bölüşülme şeklinde örfi hukukun ağırlık kazandığını görüyoruz. Toprakların parçalanması endişesi kadınların araziden miras almasını belli bir süre engellemiştir. İslam hukukuna göre ölen babanın mirası çocuklar arasında 1/3 esasına göre dağıtılırken, arazi konusunda bunu göremiyoruz. Miri topraklar üzerinde devletin denetiminde üretim yapan reayanın vefatı halinde toprağın erkek evladına geçmesi esası yaygındır.

Miri toprakların alınıp-satılmasını engelleyen hükümler, '*reaya çiftlikleri*'nin parçalanmasını önlemek üzere konulmuştur.

Şer'i hukukun uzak akrabaya da miras düşüren kuralları, miri toprak sisteminde bir yana bırakılmıştır. Ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeni düzenlemeler yapılmadan önce, erkek evladı olmayan bir reayanın vefatı halinde miri toprağı yakın akrabalarına teklif edilir. Bu akrabalar tapu bedelini ödeyerek toprağı işletebilmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1567-68 tarihine kadar olan devrede, miri rejimle tasarruf edilen arazi erkek evlada geçiyorken, bu tarihte yapılan bir değişiklikle '*tapu bedeli*' ile kız evlada da geçmesi kabul edilmiştir[1].

---

1 Cin, Halil, *Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali*, Ankara, 79. Sh:54-55.
Barkan, Ömer Lütfi, *Türk Toprak Hukuk Tarihinde Tanzimat ve 1274 Arazi Kanunnamesi*, İstanbul, 1940, sh:344-347.

Ancak bazı araştırmacılar 1567'den evvelki düzenlemelerde toprağın mirasçılardan hiçbirine intikal etmediğini, fakat tapu misli ile erkek evlada verilebildiğini belirtirlerken yine bu kanuna göre anadan kalan toprağın erkek evlada tabu bedeli karşılığında verilebildiğini ifade ediyorlar[1].

Onaltıncı yüzyılda reayanın işlettiği miri toprakların mirasçılara intikali hususunda yeni düzenlemeler yapılıncaya kadar yalnız erkek evlada intikal eden topraklarda üretimin devamı esastı. Bu dönemden sonra vilayetlerin toprak kanunlarında kız evlatlar lehine yeni düzenlemelerin yapıldığını görüyoruz.

Osmanlının fetihlerle topraklarına toprak kattığı dönemlerden 16. Yüzyıla kadar kız çocukların ve kadınların toprakta söz sahibi olmalarına müsaade edilmemiş aile içerisinde yalnız erkeğin toprağa malik olması sağlanmıştır.

Antep Livası Tahrir Defterleri üzerine yapılan araştırmada kadın adına kayıtlı hiçbir çiftliğin bulunmaması buna delil olabilecek mahiyettedir.[2]

Onaltıncı yüzyılın başında reaya toprağı üzerinde kız evlad mirasçı olamamakta, miri topraklar başka bir kimseye verilmektedir[3].

Nakleden Kurnaz, Şefika, '*Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını,* M.E.B. Yayınevi, İstanbul, 1992, sh:51.

1 Berki, Ali Hikmet, *Miri Arazide İntikal Kanunları,* Adalet Dergisi, :LXI s:2, 1970, sh:68.
Nakleden Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, M.E. B., İstanbul, 92, sh:51.

2 Özdeğer, Hüseyin, *XVI Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, 1977, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, sh:48.

3 'Ve müteveffa olan raiyetin oğlu kalmayub kızı kalsa kızı atadan kalan yerin hakkından gelürin dise sipahi atası yerin kıza

Onaltıncı yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde yapılan düzenlemelerle kadınlara tabu bedeli karşılığında vefat eden kocaları adına toprağı işleme hakkı tanındı: '*Avret yer boz komayub resmin dahi eda eylese elinden almak defter ve kanun-ı kadime muhaliftir*'[1].

Benzer bir düzenlemeye 1530 tarihli Bayburt Livası Kanunnamesi'nde de rastlıyoruz. '*...ve avret tasarruf eyledüğü yeri boş komayub hakkından gelip behresin ve rüsumun verdikten sonra, elinden alınmak kanuna muhaliftir*'[2].

İlk dönem toprak kanunlarında kadına verilmeyen toprağın tasarruf hakkı uygulamada farklı olmuştur. Reayanın oğlu küçük ise yetişinceye kadar anası oğlunun toprağını işleyebilmektedir[3].

Kadınların toprak üzerinde hukuken hak sahibi olabilmeleri ancak Hicri 975 (1567) yılında çıkarılan bir fermanla mümkün olabilmiştir[4].

Bu tarihten sonra reayanın vefatı halinde erkek evladı kalmadığı taktirde tapu bedeli mukabilinde kız

---

virmek memnudur virmeye ahara tapuya vire'. 1528 tarihli, Kanun-ı Liva-ı Aydın, bk. Kanunlar, sh:7, 1528 tarihli Bolu Livası Kanunu, bk. Kanunlar, sh:31.

1 İstanbul Başvekalet Arşivi, *Kütahya Livası Kanunu,* Defter no:438.
Nakleden Akbaş, Sevim, *Kütahya,* İstanbul Üniversitesi Tarih Kürsüsü, İstanbul, 1966.

2 Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Doktora Tezi, İstanbul, 1973, sh:197.

3 Özdeğer, Hüseyin, a.g.e., sh:50.

4 *Osmanlı Kanunnameleri,* MTM, sh:66.
Nakleden Özdeğer, Hüseyin, a.g. e., sh:49.

evladın toprak üzerinde hak sahibi olması gerçekleşmiştir. Ancak bu tarihten önceki bazı uygulamalarda kadınların ziraati gerçekleştirdiği ve vergisini ödediği sürece sipahinin toprağı geri alarak bir başkasına vermesi yasak edilmişti[1].

Aynı dönemlerde bazı vilayet kanunlarında başka mirasçısı olmasa dahi tabu resmi ödeyerek kadın toprağa sahip olamazdı. Bir liva kanununda: 'Amma bir yer mahlul olsa bir hatun kişi ile verdiği tapuya ben veririm dese avrete yer vermek kanunda yoktur'[2] diye izah edilerek kadınların toprak sahibi olması önlenmiş ise de bir çok liva kanunlarında kadınların miri toprakları tasarruf ettiği beyan edilmektedir[3].

Kadınların miri topraklardan yararlanmak için başvurma hakkı kanunlarda açıkça tanınmamasına rağmen yetişkin oğlu olan kadına bile kimi durumlarda miri toprak verilebildiğini tesbit edebiliyoruz. Ankara Kadı sicillerinde miri toprak verilen kadınların isimlerine rastlandığı belirtilmektedir[4].

Osmanlı Devleti'nin toprak sisteminde sonraki uygulamalarda kadınlara miri arazileri kendi adlarına işletebilme hakkı verilmiş olması devletin ziraatin ve vergi toplama politikasının istikrarla sürdürülmesine

---

1 1487 tarihli, *Hüdavendigar Livası Kanunnamesi*, bk. Kanunlar, sh:3
1528 tarihli, Kanun-ı Liva-ı Aydın, bk. Kanunlar, sh:7. Yine 1528 tarihli,
Kütahya Livası Kanunu, bk. Kanunlar, sh:25.
Nakleden Özdeğer, Hüseyin, a.g.e., sh:49.

2 1528 tarihli *Bolu Livası Kanunu*, bk. Kanunlar, sh:31.
Nakleden Özdeğer, Hüseyin, a.g.e., sh:50.

3 Özdeğer, Hüseyin, a.g.e., sh:50.

4 Faruki, Süreyya, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, sh:300.

ilişkin mecburiyetin sonucudur. Kadının miri arazide ziraati devam ettirmesi toprağın boş kalması tehlikesiyle birlikte zikredilmiştir. 1584 tarihli Karaman Kanunnamesi'nde idarecileri bu uygulamaya iten nedenlerin sıralandığı belirtilmiştir[1].

Miri arazilerin kadın mirasçılara intikalinde eş, kız evlat, kız kardeş, ana ve kız torun sıralaması takip edilmiştir.

Karaman Vilayeti Kanunnamesi'nde miri toprakların kız evlada verilmesine ilişkin düzenleme şöyle anlatılmıştır: '*Bir raiyyet ölüp de oğulları kalsa çiftlik oğullarına kalır. Eğer kız evlat kalmışsa ona arazi verilmez. Fakat bu hal sonradan padişaha duyuruldu ve kız çocukların da bu haktan istifade etmeleri aksi taktirde ailenin sefil olacağı belirtildiğinde 957 senesi Zilkade ayında çiftliğin tapu ile başkalarına verileceğine kız evlada verilmesi kararı alındı*[2].

1582 tarihli Avlunya Kanunnamesi'nde miri topraklar üzerinde kız evladların ve kız kardeşlerin hakkı korunmuştur. '*Bir raiyyet öldüğü zaman çiftliği oğulları yoksa başkasına tapu ile verilir. Değirmeni ve evi ancak akrabasına kalabilir. Yine bir raiyyet ölüp de kızları veya kız kardeşleri bu çiftliği işletseler ve muhtazam olarak da vergi ve öşürlerini verirlerse sipahi ben bunu sizin elinizden alıp başka birine tapu ile veririm, diyemez. Eğer kız kardeşler ve kız evlatları vergi ve öşürle-*

1 Faruki, Süreyya, a.g. e., sh:300.
2 Tuncer, Hadiye, a.g.e., sh:95,

rini vermemişler ise o zaman sipahi onu ellerinden alabilir'[1].

Erzurum Kanunnamesi'nde vefat eden reayanın karısının miri topraklar üzerindeki hakkı sözkonusu edilmiştir: '*Eğer raiyetin ölümünden sonra çocukları kalmaz da karısı çiftlikte çalışıyor ve vergilerini de muntazam veriyorsa bunun elinden de çiftliği almak doğru değildir'*[2].

Miri arazilerde kız kardeşlerin ve anaların hakkını düzenleyen kanunlar da bulunmaktadır. 1601'de miri toprağın bulunduğu yerde oturan kız kardeşe tapu ile intikali kabul edilmiştir.

Niğbolu Kanunnamesi'nde reayanın oğlu, kızı ve kardeşleri olmazsa toprağın ana-babasına geçmesi sözkonusu olmuştur. 1608'de erkek ve kız kardeşleri olmaksızın vefat edenlerin toprakların babalarına, babaları yoksa analarına tabuyla intikali kabul edilmiştir[3].

Kanunlarda kız evlatların erkek kardeşlere öncelendiğini kız evlat varken tapu hakkının kardeşe geçmeyeceği bildirilmiştir. Aynı şekilde kız kardeşin mirası üzerinde erkek kardeş muris olamaz[4].

---

1 A.g.e., sh:94.

2 A.g.e., sh:21.

3 Tuncer, Hadiye, a.g.e., sh:22.

4 '*Kız kardeşlerin toprağı erkek kardeşe intikal etmez. Toprak sahibi istediğine verir. Keza oğlunun yeri de annesine tapuyla verilir. On yıl zarfında tapu hakkı ananındır. Şayet bunlar tapuyla almazlarsa, yer sahibi istediğine verir. Bir kimse öldüğü zaman oğlu olmayıp kızı bulunsa, o da küçükse evvela vasisine tapuyla alması teklif olunur. Şayet vasisi yoksa yer sahibi o toprakları kız çocuk büyüyünceye kadar başkasına tapuya verüp ziraat yaptırır. Kız evlat büyüyüpte çiftliği isterse hak kızındır. Ve babanın ölümünden itibaren on yıl zarfında kız çocuğunun müracaatı şart-*

Osmanlıda o dönemin hukuki yapısını düzenleyen bu kanunlarda kadınların miri arazi sahipliklerinde tapu resmi ödenmesi ve verginin düzenli alınmasının bilhassa vurgulanmış olması dikkat çekicidir.

Miri araziler üzerinde çeltik ekiminde de kızların babalarından miras intikali kanunla düzenlenmiştir[1].

Bütün bu düzenlemelerde kız evlatların arazi sahiplikleri ancak erkek evlat olmadığı durumlarda sözkonusu olabilmiştir.

Kız evlatların ancak erkeklerden sonra miri arazi üzerinde hak sahibi olabilmeleri 1847 yılında yayınlanan bir tebliğle kaldırılmıştır[2].

Bütün bunlarla birlikte Kadı sicillerinde adı geçen kadınların reaya veya askeri olarak tesbit edilmesinin zorluğundan dolayı reaya kesimine mensup kadınların ilgili kanunlar çerçevesinde miri toprak sa-

---

tır. Şayet bu on yıl içinde toprağı istememişse, on yıl geçtikten sonra da çiftlikte artık hak iddia edemez. Çiftlik kimin elinde ise ona kalır'..
Osmanlı İmparatorluğu Toprak Kanunları,
Osman Gazi'den III. Ahmet zamanına kadar, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1965.

1 '*Miri topraklar üzerindeki çeltik ekiminde babanın sahip olduğu çeltükçü statüsü oğuluna miras kalırdı. Şayet oğlu olmayan bir çeltükçü öldüğünde toprağı kızına tahsis edilirdi. Eğer kızı da yoksa diğer çeltükçülerin oğulları ve kızlarından seçilirdi*'.
Barkan, Ömer Lütfi, *Kanunlar,* sh:54.
Nakleden İnalcık, Halil, *Rice Cultivation in the Ottoman Emprime,* sh:103.

2 1847 yılında yayınlanan bir resmi tebliğde, toprağın yalnız babadan oğula değil, kız evlada da intikal edebileceği hakkında bir kayıt vardır. O döneme kadar, kız evlatlar, ancak erkek evlat bulunmadığı zaman tapu resmi ödemek kaydıyla miri topraklar üzerinde hak elde edebiliyorlardı.

hipliklerini tesbit etmemiz güçtür. Ancak toprak sahibi olmasa da toprağın işlenmesi ve zirai üretimin aksaksız sürdürülmesinde işgücü olarak kadınların etkinliklerini gözardı etmemiz mümkün değildir. Bir çift öküzle işlenen, hane sistemine göre belirlenen ve üretimde aile içi işbirliğini esas alan çiftliklerde kadın işgücü dikkate değer mahiyettedir. Kadınların toprak sahipliklerine kayıtlarda sık rastlamasak ta aile üretim biriminde kadının temel bir işgücü olarak yerini aldığını görüyoruz.

Ev, bağ ve bahçe alışverişlerinde olduğu gibi toprağı veya toprağın tasarruf hakkını satan kadınların alanlardan daha fazla olduğu kayıtlarda yer almıştır.

Bunu kadınların mülk üzerinde tek tasarruf sahibi olmamasına bağlamak mümkünse de[1] mehr ve miras alacaklarının kadınların serbestçe tasarrufuna verilmesiyle de ilişkilendirmek imkan dahilindedir. Miri arazilerde kadının toprak tasarruffu çoğunlukla kocasıyla veya babasıyla birlikte gerçekleştirdiği ziraatin devamını sağlamakta sözkonusu olmuştur.

Miri arazilerin dışında kalan toprak mülkiyetinde ise kadınlara satın alma ve dilediği zaman başkasına satma veya hibe etme hürriyeti tanınmıştır.

Osmanlı zirai yapısında esas alınan zirai üretimdeki istikrar aile bireylerinin üretime katılmasını önemli hale getirmiştir. Öyle ki ranta değil üretime dayanan bir ekonomide toprak sahipleri üretim yapmadıkları sürece bir kazanç elde edemeyecekleri için Osmanlı Devleti reayadan bir erkeğe tahsis ettiği miri toprağı bir aileyi esas alarak belirlemiş, vergi düzenini de bu esasa göre kurmuştur.

---

1 Faruki, Süreyya, a.g.e., sh:312.

Kırsal kesim zirai üretim yapısında kadının işgücü olarak yerini aldığını görüyoruz. Ancak burada erkek ve evin diğer bireylerinin de üretime katılmak durumunda olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda miri arazi üzerinde çoğunlukla erkeğin toprak sahibi oluşu gerçeği kadının ekonomik hayatta arkaplana itildiğini kanıtlamaya yetmez.

Miri arazi intikal kanunlarında kadınlar lehine düzenleme yapılmadan önce dahi kadınlar çiftlik arazisi işletmişler, çocuklarının vasisi olarak veya kendi adlarına üretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Devlet te tapu resmi ve vergi alarak onları miri arazilerin kiracıları olarak kabul etmiştir. Onaltıncı yüzyılda kadınlar lehine yapılan düzenleme bu uygulamaların hukuki bir çerçevede sürdürülmesini temin etmiştir.

2- Köy Üretim Yapısında Kadının Yeri

Osmanlı Devleti toprak yapısında üretici bir birim olarak aile emeği esas alınarak köy tipi yerleşim düzeni kurulmuştur. Aile emeğine dayanan bu üretim biriminin insanlığın bulduğu en verimli (rantabl) tarım işletmesi olduğu belirtilmektedir[1].

'*Mücerred*' denilen bekar erkeğin işgücü sınırlı olduğu kabul edilerek vergi tarhı buna göre yapılmaktadır. Yine Tahrir Defterleri'nde '*bive*' adıyla zikredilen ve kocasından kalan çiftliği işletebilen dul kadınlara da rastlanmaktadır[2]. Köy üretim yapısında yerel tüketimi karşılamak amacıyla buğday, arpa gibi hububat ziraati ile birlikte dokumacılık sektörünün hammaddesi olarak pamuk, kenevir istihsali de gerçekleştirilmektedir.

---

1 İnalcık, Halil, a.g.m., sh:6.
2 İnalcık, Halil, a.g. m., sh:6.

Osmanlı toplumunda her vatandaşın statüsü kanunlarda belirtilir, yaşadığı yere göre '*şehirli*' ve '*köylü*' olarak tesbit edilirdi[1]. Kırsal kesimde üretimin içerisindeki rolü itibariyle köylü kadını, tarlasında, bağında, bahçesinde çalışırken kamu hayatında özgürce varolduğunun bilincindedir. Şehirli statüsündeki kadın için mülk sahipliği, üretimin yönlendirilmesi ve işletme bilgisi önemli iken kırsal kesimdeki kadın işgücü ile önplandadır. Bunun en büyük delili bir reaya kızının evlenmesi durumunda alınan arusane resmidir. Kanunlarda açıklıkla yer alan arusane resmi[2] evliliğin kırsal kesim insanı için aynı zamanda bir işgücü transferi olduğunun işaretidir.

Kadın kırsal kesimde reaya statüsünde olduğu gibi şehirli statüsündeki kadınların '*mehir*' veya '*miras*' bedeli olarak köylere sahip olduklarını tesbit edebiliyoruz[3]. Kadınların muhtelif köylere sahip olabil-

---

1 O bir şehirde ra'iyyet neslinden bir kimesne on beş yıl tavattun etse. Anun gibi kimesne raiyyet olmayup şehirliye ilhak olunmak emr olunur'.
Barkan, Ömer Lütfi, *XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul, 1943, sh:2-3.
Nakleden Emecan, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1989, sh:59.

2 'O Ve rusüm-ı arusane dahi hassa-ı hümayundan ve mirliva haslarından ve zeametlerinden ve sair serbest olan tımarlardan, bakire kızdan altmış ve sayyibe avretten otuz akça, mezkurunun zabitleri alup ve sayir erbab-ı tımarın nısf arusanesin ağaları alup ve nısf-ı aharı sancağa kayd olunan sancak zabitleri ve zeamete kayd olunan zeamet zabitleri alurlar. Ve bakire kızın arusiyyesin her ne yerden göçse, atası kimin raiyyeti ise ana verür'
Nakleden Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul, 1973, sh:197.

3 'Mihal oğlu Ali Bey'in oğlu Hasan Bey'e hibe ettiği köylerden birisi, Hasan Bey'in zevcesi Yahya Bey kızı Hati Hatuna mehr-i

diklerini gösteren kayıtlar mecuttur. Bu hususta Bursa'daki Toraklu köyü misal teşkil etmektedir[1].

Mülk köylerin '*hukuk ve rüsum*' ile kadınlar tarafından başkalarına satıldığına veya vakfedildiğine de kayıtlarda şahid oluyoruz[2].

---

müeccel olarak kararlaştırılmış olan 18 bin filoriye bedel olarak verilmiş ve keyfiyet padişah tarafından bir mukarrername ile teyid edilmiştir. Bu suretle Hati Hatunun mülkü olmuş bulunan mezkur köy Hatunun ölümünü müteakip irsen üç oğuluna intikal etmiş ve bu oğullardan Hasan Bey'in hissesi de vefatından sonra 'nikahı mukabilinde' zevcesi Züleyha Hatuna geçmiştir. Kayda göre, zikri geçen Hatunun elinde bu hususu tesbit eden bir kadı hücceti mevcuttur'.

'Bursa'da bir köyden Biçer oğlu Hamza Bey'in hatununa intikal eden hisse, mezkur hatun öldükten sonra kardeşi Aydın Bey'e, Aydın Bey'den oğlu Yakup Bey'e geçmiş, Yakup Bey ölünce ise zevcesi Mihal oğlu Sinan Bey kızı Oğul Paşa'ya '*mihr için miras değmiş'tir*'.

'Silistre Mirlivası Nasuh Bey, zevcesi şehzade Sultana bir köy hibe etmiştir'.

Nakleden Barkan, Ömer Lütfi, *İslam-Türk Mülkiyet Hukuku* Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda aldığı Şekiller, Hukuk Fakültesi Mecmuasından ayrıbasım, İstanbul, 1942, sh:919.

1 'Vaktiyle Haydar Bey kızı Ayşe'nin elinde bulunan bu köy, ölümüne müteakip bu hatunun muhtelif varisleri arasında taksim edilmiştir. Davut Paşa bu varislerden Mustafa Bey'in kızı Fatıma'nın elinde bulunan ⅘ hisseyi 4 bin akçeye satın aldığı gibi, mütebaki hisseleri de diğer kız ve erkek evlatlar elinden toplayıp mezkur köyü bütün olarak zevcesi Kamer Şah Sultan'a temlik ve hibe etmiştir'.

Nakleden, Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:920.

2 'Niğbolu'da Hamza Bey'e ait bir mülk köy, kendisi vefat edince borcunu ödemek için karısı ve kızı tarafından satılığa çıkarılmış olduğundan Mehmet Paşa 25 bin akçeye satın almıştır'.

'Hamza Bey, Filibe kazasındaki mülk köyünü karısına satmıştır. Hatun ölünce bu köy oğluna intikal etmiş, o da anasının mescidine vakfetmiştir'.

Nakleden Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:921.

Osmanlı köy tipleri arasında devletin hizmetlerini yerine getirmekle görevlendirilen ve bu suretle birtakım ayrıcalıklar elde eden derbentçi, madenci, çeltükci gibi köyler de vardır. Nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimde, köy üretim yapısı ziraat ve hayvancılık temel olmak üzere Osmanlı toplumunun genel yapısı üzerinde etkili olmaktadır.

Osmanlı toplumunun çoğunluğunu oluşturan kırsal kesim hakkında yeterince ayrıntılı bilgiler bulunmamasına rağmen ziraat ve hayvancılık gibi iktisadi faaliyetlerde '*köylü kadını*'nın emeği ve bu emeğin günlük yaşamda kullanılış biçimi aile içindeki rollerle ilişkilendirilebilir. Kırsal kesimde kadının konumunu Şer'iye Sicilleri'ne dayanarak araştıran bazı yabancı araştırmacılar, kırsal kesimde kadın-erkek arasındaki toplumsal rollerin '*denk*'lik üzerine kurulduğunu ve batıdaki anlamda '*patriyarkal*' bir aile düzeni olmadığını belirtiyorlar.

Anadolu'nun değişik bölgelerinde köylü terekeleri incelendiğinde reayanın terekelerindeki eşyaların benzerliği kolaylıkla tesbit edilebilmiştir. Köy üretim yapısında üretim ve tüketim kalıplarındaki bu benzerlik toplumsal bütünlük açısından dikkate değer mahiyettedir.

Köylü kadını, iktisadi faaliyetlere doğal bir süreçte katılabilmiş, üretimdeki etkinliği aile içerisinde rahatlıkla söz sahibi olabilmesini getirmiştir. Ancak toplumun çoğunluğunu oluşturan ve değişime son derece dirençli olan bu kesimi hakkında elimizdeki veriler sınırlı olduğundan daha detaylı açıklamalar yapmak mümkün olmamaktadır.

Sınırlı sayıdaki hukuki işlemlerinde adından söz edilen köylü kadınlarının ötesinde kırsal kesimdeki

kadın, toplumun en az bilinen kesimi olarak karşımızda durmaktadır. Köylü kadınına yönelik bütün meraklı bakışlar, '*mahremiyet*' perdesi altında karşılıksız kalmıştır. Dolayısıyla köylü kadını için en sağlıklı veriler-mahremiyetten dolayı- bir '*iç bakış*' ile gerekli kaynakların taranarak elde edilebilecektir.

D- ŞEHİRLERDE KADINLARIN İKTİSADİ ETKİNLİKLERİ

Şehirde yaşayan ve '*şehirli*' diye tabir olunan kimseler, toplumun büyük bir ekseriyetini oluşturan reayadan farklı bir statüye sahiptirler. '*Şehirli*' namıyla bilinen bu kesimi, devlet hizmetinde askeriye ve ilmiye sınıfına mensup olarak görev yapan kimselerle zenaat ve ticaret erbabı oluşturmaktadır. Şehir ahalisinin ekseriyetle, kendi mülkleri olan ve ahfadına intikal edebilen mülklerde ikamet ettiklerini ve bilhassa mülk evlerinin erkek evlatlarına olduğu kadar kız evlatlarına da şer'i emirle intikal edebildiğini öğreniyoruz[1].

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Anadolu'da şehir hayatının inkişafında ticaret ve sanayideki gelişmeler etkili olmuştur. Şehirlerde devlet maliyesinden geçinen ve özel mülkiyete malik olan kesimin sermayesini ticari ve sanayi faaliyetlerinde değerlendiren müteşebbislerin varlığı sözkonusudur. Bu müteşebbisler, şehrin olduğu kadar civar köylerin ve göçmenlerin de ihtiyacını karşılayacak sınai emtiayı üretirler. Belli dönemlerde şehir girişlerinde kurulan panayırlar hırfet erbabının ürünlerini köylülere ulaştırmasına imkan vermektedir. Dolayısıyla şehirler, sermaye birikimleri, çevreye hakim coğrafi konumları, sanayi istihsalini

1 Emecan, Feridun, '*XVI. Asırda Manisa Kazası,* T:T.K. Basımevi, Ankara, 1989, sh:60.

sağlayan hırfet erbabı ve müteşebbisleri ile muazzam bir sosyal ve iktisadi organizasyonu bünyelerinde barındırırlar.

Şehirlerdeki bu organizasyonlarda üretici-zenaatkar veya müteşebbis olarak kadınların da yer aldığını tesbit edebiliyoruz. Hububat istihsali ile birlikte dokumacılığın temel hammaddesi olan pamuğun kadınlar tarafından dokunması bunun en belirgin misalini teşkil etmektedir.

Manisa'da kozadan yeni çıkmış halis ve safi pembe olan pamuk şehre getirildiğinde alıcılar arasında erkek zenaatkarlarla beraber, pamuğu ip haline getiren ve evlerindeki tezgahlarda dokuyan kadınların da bulunduğu vakidir. Şehirde üç çıkrıkla pamuğu ip haline getiren kadınlar çıkrık sayısı artınca bundan zarar görerek çıkrık sayısının üçte tutulması için şikayette bulunmuşlardır[1].

Yine şehirlerde meskun olan bazı varlıklı kadınların kölelerini mülklerine ortak ettiklerini, vefatları halinde terekelerinden kayda değer emtiayı kölelerine bıraktıklarını tesbit ediyoruz[2].

---

1 Uluçay, Çağatay, *XVII. Asırda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı,* İstanbul, 1942, sh:131.
Nakleden Emecan, Feridun, a.g.e., sh:78.

2 'Bursa Kefen İğnesi Mahallesi'nden Mehmet Efendi kızı Hanım, azadlı kölesi Abdullah kızı Dilbur'a 40 miskal değerinde bir çift altın bilezik, 120 dirhem değerinde bir sim kumaş, bir sim hançer, iki sim bıçak, al çuka kaplı sansar kürk, bir mai kadife kaftan, bir al suf, bir seraser cebe donu, bir kibriti cebe donu, bir diba çintiyan, dört altun hatem, bir altunlu yorgan, bir minder, bir beledi döşek, iki kumaş yastık, üç adet kenarlı gömlek hibe etmiştir'.
Nakleden Yediyıldız, M. Asım, a.g.m. , sh:192.

Şehirlerde mülkiyetin menkuller ve nakitten sonra en önemli unsurunu emek gücünü teşkil eden köleler oluşturmaktaydı. Bilhassa ipek dokumacılığının yaygın olduğu Bursa'da dokumacı kadın köleye sahip olmak önemliydi. Hacı Bedrettin İshan'ın sekiz kadın kölesi, ve faal durumda olan yedi dokuma tezgahı vardı. Onbeşinci yüzyılın ortasında Hacı Sinan'ın ise altı dokuma tezgahı, yirmi erkek, üç kadın kölesi mevcuttu[1].

Kadın emeğinin dokumacılıktaki önemi dikkate alındığında kasabalarda bulunan atelyelerde kadınların ucuz işgücü olarak bilhassa keten dokumacılığında kullanıldığını da teslim etmek durumunda kalırız[2].

Şehirler emeğin organize kullanımı, üretim imkanlarının çeşitliliği ve ticaretteki aktiviteleri ile ülkenin iktisadi hayatında önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir.

1-Alım-Satım İşlemlerinde Kadınlar

Alım-satın işlemlerinde kadınların elindeki mülkiyet akışının nasıl gerçekleştiği konusunda elimizdeki en önemli kaynaklar Kadı kayıtlarıdır. Gerek mülk sahibi, gerek vekil, gerekse alıcı ve satıcı durumundaki kadınların toplumsal alandaki etkinlikleri bu kayıtlar vasıtasıyla bugüne ulaşabilmiştir.

Yabancı araştırmacılar kadınların mülk sahipliklerini Osmanlı toplumunun genel yapısına ışık tutmak amacıyla ele almışlar, bilhassa ataerkil aile yapısı ile kadının iktisadi bağımsızlığını ilişkilendirmeye çalışmışlardır.

---

1 İnalcık, Halil, *Servile Labor Studies in The Ottoman Social And Economic History*, sh:27.

2 A.g.e., sh:29.

Kadınların '*kendi adlarına*' mülk edinebilme özgürlüğü araştırmacıların Osmanlının ataerkil aile yapısından oluştuğuna dair olan kanaatlerini sarsıntıya uğratmıştır.

Kadı kayıtlarında şehirli kadınların mülkiyet sahipliklerine daha sık rastlanmaktadır. Kocasından kalan bağı satan kadın[1] bunu mahkeme huzurunda ikrar ederek kayıtlarda yer almasını sağlamıştır.

Şehirdeki mülk bahçesini Sefer kızı Fatma'ya satan Süleyman kızı Saliha da mülk alım-satımlarında adı geçen kadınlar arasındadırlar[2].

---

1 'Hacı Murat Bey mahallesinde, bir tarafı Ahmet Bey oğlu Mehmet Çelebi mülkü, bir tarafı Kasım Çavuş Bey'in mülkü ve iki tarafı da umumi yol ile sınırlı olan, su kuyusu meyveli meyvesiz ağaçları bulunan mülk bağı, bundan kısa zaman önce vefat eden kocam Malkoç Bey hayatında ve sıhhatli halinde bana şer'i ve geçerli bir bağışlama akdiyle temlik etmiş ve ben de bu bağışlamayı kabul ederek akit konusu malı teslim almıştım. Bu ana kadar tasarruf ettiğim ve vasıfları yukarıda zikredilen bağı, Hüseyin Çelebi'ye 8000 Osmanlı akçesine meşru ve geçerli bir satım akdi ile sattım ve teslim aldım. Alıcı Hüseyin Çelebi de zikredildiği şekilde satın aldı, semeni olan 8 bin akçeyi de kendisinden bizzat tam olarak teslim aldım. Bundan sonra zikri geçen bağ, alıcı Hüseyin Çelebi'nin mutlak mülküdür, dilediği şekilde tasarruf etsin'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, cilt:2, sh:38.

2 'Medine-i Üsküdar'da Tenbel mahallesi sakinelerinden Saliha bint-i Süleyman nam hatun meclis-i şer'i şerif-i lazimü't-teşrifte Fatma bin-i Sefer nam hatun mahzarında ikrarı tam ve takriri kelam idüb vilayeti Anadolu'da Bilecik kazasına tabi Küplü Ortaköy'de vaki bir taraftan İbrahim Beşe bahçesi ve bir taraftan Hüseyin Efendi bahçesi ve bir taraftan Semerci Hüseyin bahçesi ve bir taraftan vadi ile mahdud mülk bahçemi otuz kuruşu tamamen ahz ve kabz idüb zikr bahçeyi mahallende zabt ve tasarrufa merkume Fatma'yı taslit eyledim vaka' bit-taleb ketb olundu'. Şahin, Haldun, a.g.e., sh:110.

Mülkiyetin alım-satım akışkanlığı bilhassa şehirlerde dikkati çekmektedir. Bu anlamda şehirler, kırsal kesimden farklı bir iktisadi fonksiyon icra etmektedirler. Osmanlı toplumunu oluşturan '*yayla halkı*'nın daha Osman Gazi zamanda şehirlerde meskun olmaları raslantı değildir. Anadolu'nun bayındır hale gelmesinde şehir yaşamının gelişmesinin etkisi büyüktür.

Şehirli kadınlar etraf köylerdeki mülk arazilerinde sermayelerini değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bilhassa askeri sınıfa mensup kadınlar, şehirdeki sermayesinin oluşmasına katkıda bulunarak mülklerinin işletimini kırsal kesimdeki vekillerine devretmişlerdir.

Köylerin kayıtlı raiyyet kadınları için böyle geniş mülkler, araziler sözkonusu değildir. Bir reaya ailesi hanehalkının, kullanım değeri için üretim yapmakta, hatta devlete vergisini bile ayni olarak ödemektedir. Ancak köy ile şehir arasında iktisadi faaliyetlerde mükemmel bir organizasyon sözkonusudur.

Osmanlı Devleti'nde XIV. Ve XV. Yüzyılda toprak ve insan faktörü iktisadi üretimin temelini teşkil etmektedir. Şehirlerin '*transit ticaret*' yoluyla gelişmesi toprak ve insan faktörlerinin varlığıyla mümkün olabilmektedir. Kadın, kırsal kesimde temel bir işgücü olmakla beraber elimizde kırsal kesimdeki kadınlarla ilgili belgeler son derece sınırlıdır. Dolayısıyla kadınların alım satım işlemlerinin ekonomik etkileri konusunda genellemeler yapmak mümkün olmamaktadır.

2-Borç ve Faiz İşlemlerinde Kadınlar

İktisadi ilişkilerde önemli bir yeri olan borç alışverişlerinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da yer aldığını ve bilhassa borç veren taraf olarak bulunduklarını görüyoruz. Alacaklarını mahkeme huzurunda talep eden kadınlar kayıtlarda yer almıştır[1].

Osmanlı Devleti XVI. Yüzyılda öteki Akdeniz ülkeleriyle birlikte nüfus artışlarına sahne olmuştur. 1520-1580 arasında bu nüfus artışı şehirlerdeki üretim artışını da beraberinde getirmiştir. Avrupa'daki gelişmeler neticesinde zaman zaman hammadde sıkıntısı yaşayan Osmanlı sanayisinde bu dönemde borç ve faiz işlemleri yaygınlaşmıştır. Bilhassa zirai üretimde faizciliğin yaygınlaşması toprak sisteminin bozulmasına yol açmıştır. Fatih devrinden sonra Devlet'in bütün çabalarına rağmen faizciliğin toplum yapısını kemirdiğini görüyoruz. Osmanlı Devleti'nde faiz gelirini kurduğu vakfa bağışlayan veya böyle bir gelirle hayır faaliyetlerinde bulunan kadınlara bile rastlanmaktadır. Şer'i hukukun tüm yasaklamalarına rağmen yüzde 10 veya 15 arasındaki bir faiz oranı Osmanlı Devleti'nde hoşgörülmüştür. Vakıfların gelir kaynakları arasında da faiz gelirleri yer almıştır.

---

1 'Amire adlı kadın, Beşiktaş kasabası mahkemesine getirttiği arzuhal içinde ismi zikredilen Şerife Hatice Hatun zimmetinde, elindeki temessük ile sabit olan bez ve böricek bedellerinden 160 kuruştan geriye kalan 128.5 kuruş hakkım vardır diye iddia etmiştir.
Davacının bu iddiası davalı Şerife Hatun'un ikrarı ile hukuken sabit olunca, zikredilen 128.5 kuruşu ifa etmek üzere Şerife Hatice Hatun'a ilzam olunduğu yüksek huzurlarına i'lam olundu'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, cilt:2, sh:3.

Borç işlemlerini kadı kayıtlarıyla tesbit eden Osmanlı toplumunda kadınların genellikle borç verenler arasında yer aldıklarını söyleyebiliriz. Miras ve mehir yoluyla nakite sahip olan kadınlar sermayelerini borç vererek iktisadi üretkenliğe katkıda bulunmuşlardır,

3- İş İdaresinde Kadınlar

İktisadi hayatta üretimin örgütlenmesi işleminde kadınlar söz sahibidir. Kırsal kesimde aile emeğinin üretim organizasyonunda ve şehirlerde sermayenin yatırımlara dönüştürülmesinde kadınların payı inkar edilemez. Bir çocuğun vasisi olarak mülkünün işletilmesinde, kocasının vefatından sonra çiftliğin üretiminin devamında kadınlar işlerin başındadırlar. Ancak şehirlerde kadınların işlerinin idaresini vekillere bıraktıklarını kasabalarda ise bizzat kendilerinin takip ettiklerini görüyoruz. Sosyal bir müessese olan vakıfların mütevellisi olarak görev yapan kadınlar olduğu gibi bizzat vakıf kurarak bunları işleten kadınlar da mevcuttur. Şu halde kadınların iktisadi faaliyetlerin akışından habersiz olduklarını söyleyebilmemiz mümkün değildir.

Kadınların mülk sahibi olabilme hakkı ve bu mülklerini tasarruf etme hürriyeti onların iktisadi hayatta iş yapabilme kabiliyetlerini geliştirmiştir. Ancak yine de şehirli kadınların işlerini vekillerine havale etmeyi tercih ettiklerini görüyoruz. Vekilleri vasıtasıyla mülklerinin değerlendirilmesini sağlayan veya haklarını talep eden kadınlar için bu davranış kamu hayatından uzak olmak anlamına gelmediği gibi kadınların iktisadi bilgilerinin eksikliğinden de kaynaklanmaz. Bu tercih bir toplumsal teamül sonucu olsa gerektir.

Toplumda ticaretle iştigal eden ailelere mensup kadınlar, sermayelerini mudaraba adı verilen bir sözleşme ile ticarete yatırmış ve iktisadi faaliyetlerin karına ortak olmuşlardır. Borç vererek kendilerine gelir sağlayan kadınların da olduğunu öğreniyoruz[1].

Geniş topraklara sahip şehirli aileler, mülklerini ailenin müşterek tasarrufunda olmak üzere evlatlık vakıflar olarak vakfetmişler ve bu vakıf mülklerinin yönetimine de zaman zaman ailenin kadınlarından birini getirmişlerdir. Taşrada yaşayan ailelerden pekçoğu mülklerini tüm ailenin yararlanmasını sağlamak amacıyla evlatlık vakıf haline dönüştürmüşlerdir. Bu vakıflar tamamen erkek evlada vakfedilmediği gibi, belirtildiği üzere 'neslen ba'de neslin, batnen ba'de batnın' olarak vakfedilen mülkler aile mülkünden ve iş idaresinden kadınları uzak tutmamış bilakis yönetim kademelerinde çeşitli görevlerle onların da aile içerisinde söz sahibi olmaları sağlanmıştır. Divriği kazasında Selvi Hatun, Armutak Ermeniyan ve Gümüşgördi köylerindeki hisselerini erkek kardeşleri Bayram Hoca, Bayazıt, Celal ve kız kardeşleri Bilgay Hatun, Nusret Hatun ve Gülçin Hatun'a vakfetmiştir[2].

Aynı vilayetteki Mısır Hatun Vakfı, 1519 ve 1530 tarihleri arasında Nisbet Hatun'un elindedir. Kürek mezraası malikane hissesini Şahan Hatun, çok sevdiği azatlı cariyesi Nilüfer'e ve onun evladına vakfetmiştir[3].

Vakfedilen mallar çoğunlukla kız ve erkek evlat ayırımı yapılmadan vakfedilmiş ve yine aile mülkünün

---

1 *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*, yayın yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınları, 1995, sh:192.

2 XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları, Ersin Gülsoy, İlmi Araştırmalar, İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul, 1995, sh:123.

3 A.g.m., sh:125.

yönetiminde kadınlar iş hayatından uzak tutulmamışlardır.

4-Ticari Faaliyetlerde Kadınlar

Anadolu'nun *'transit ticaret'*teki konumu itibariyle halkın geçim kaynaklarından birini ticari faaliyetler oluşturmakta idi. Devlet bu ticari faaliyetleri vergilendirerek gelir elde ederdi. Ürünlerin imal edildiği yerden başka yerlere götürülerek satışa sunulması tüccarların görevi idi. Bu ticaret esnasında ülke içerisinde tüm güvenlik tedbirleri alınmış, ticari faaliyetlerin aksaksız sürdürülmesi sağlanmıştı. Bilhassa liman şehirlerinden ülke dışına taşan ticari faaliyetler önemli bir kazanç kaynağı oluşturmakta idi. Keten dokumacılığında kasabalarda işlenen ketenin civar köylerde yetiştirilmesi sağlanarak hammaddenin ülke içinden teminine çalışılırdı.

Dokumacılığın geliştiği bir toplumda dokuma ticaretinin son derece yaygın olması tabidir. Kadınlar ticari faaliyetlere öncelikle ürettiklerini satmak amacıyla katılmışlar, ticaretlerini engelleyen hususlara karşı çıkmışlardır. Esasında kadınlar için böyle bir yasağın olması da söz konusu değildir.

Manisa ovasında yetiştirilen pamuk şehirdeki kadınlar tarafından eğirilerek ip haline getirilirdi. İplik haline getirilmeden önce pamukların kuru olarak kadınlara teslim edilmesi gerekmektedir. Halbuki onaltıncı yüzyılda bir ara yaş ve çürük olarak getirilen pamuk kozaları kadınların zarar etmelerine neden olmuştur[1].

---

1 Ünlü, Muazzez, *'Kadı Sicillerine nazaran XVI. Asırda Manisa'da Dokumacı Esnafının Teşkilat ve Nizamları'*, İstanbul, 1949, sh:19.

Dokumacılığın gelişmiş olduğu şehirlerde her nevi kumaş bezestanhanelerde satılırdı, ancak bazı çullahlar ürünlerini çarşı ve pazarlarda yayıp serbest satabilirlerdi. Fakat dükkan sahipleri çullahların ürünlerinin noksan baha ile kendilerine satmalarını taleb ettiler. Bu satış talebi çullahlar tarafından yetkililere şikayet edilince İstanbul'dan gelen cevapta *'eğer çullahların serbest satışının kimseye zararı yoksa eski usul üzre satışa devam edebilecekleri'* Manisa Kadılığı'na bildirilmiştir.

Kadınların ürettiklerini serbest satabilirlerdi. El emeklerinin ticaretini yapmak için çarşı ve pazarlara gelirlerdi. Hicri 1021 senesinde serbest bez satan kadınlar odun pazarındaki dükkanların önlerini kapatıp dükkan sahiplerinin satışlarına mani oldukları için şikayet edilmişlerdi ve bu hal yetkililerce nizama sokulmuştu[1].

Çoğunlukla kadınlar tarafından dokunan Manisa dokumaları İstanbul, Karaman, Konya, Bolu gibi vilayetlerde de ticaret metaı olarak satışa sunulmaktaydı. Manisa'ya birçok vilayetlerde gelip-giden tüccarlar olduğunu biliyoruz. Ancak bu tüccarlar arasında şehirlerarası ticarette adı geçen kadınlara rastlayamadık. Bu da kadınların genellikle üretim safhasında yer almalarından ve *'kendi mekanları'*nda üretimle iştigal etmeyi tercih etmelerinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

Ticaretle gelişen Osmanlı şehirlerinde kadınların tüccarlarla üretim ve satış bağlantısı içinde olduklarını bilhassa Bursa gibi kayıtları elimizde olan şehirlerden biliyoruz. Tüccarlardan ihtiyaç duydukları emtiayı alan veya onlara uzak bölgelerden hammadde ısmarla-

1 Ünlü, Muazzez, a.g.e., sh:8.

yan üretici kadınlarla tüccarlar arasındaki mukaveleler mevcuttur. Ancak bunlar, kadınların etkinliklerinin ticari faaliyetlerin ne kadarını oluşturduğu hususunda bir kanaata ulaşmamızda yeterli olmamaktadır.

5- Zenaat Faaliyetlerinde Kadınlar

Türklerin eski zamanlardan beri dokumacılıkla meşgul oldukları bilinmektedir. Anadolu'da halı ve kilim dokumacılığı başta olmak üzere çevresel faktörlerin de yardımıyla dokumacılık gelişti, tüm vilayetlere yaygınlaştı. Hatta keten, pamuk, ipek, boğası, çuha, kilim gibi çeşitli türdeki dokumalar üzerinde ihtisaslaşmış bölgeler vardır. Dokumacılık bilhassa klasik dönem Osmanlı toplumunda en gelişmiş zenaat faaliyetlerinden birini oluşturmaktadır. Kadınlar, öncelikle kullanım değeri için ürettikleri çeşitli desenlerdeki dokumaları ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için olduğu gibi dışarıya giden ticaret kervanlarına satmak için de üretirlerdi.

1678'de Bursa'da mevcut 300 iplik eğirme atölyesinin yarısından fazlası kadınlara ait olduğu gibi bu atelyelerde dokunan ev eşyaları bütün evleri süslemişti. Evlerinde dokuma ve işleme yapan kadınların yanısıra şehirde değirmen ve fırın sahibi kadınlar da mevcuttu[1].

Yine Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında Ahi teşkilatının kadın kolu olarak kabul edilen Bacıyan-ı Rum teşkilatı kadınları örücülük ve dokumacılıkla iştigal etmişlerdi[2].

---

1 Altındal, Meral, *Osmanlı'da Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Aralık, 1994, sh:50

2 Bayram, Mikail, *Bacıyan-ı Rum*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Tarih Bölümü, 1987, sh:39.

Ahilerle birlikte şehirlere yerleşen ve atelyelerini kuran kadınlar, askerlerin başlarına giydikleri akbörkleri ve bununla birlikte askeri kıyafetleri bu atelyelerde dokurlardı. Osmanlı Devleti'nin gelişmesiyle birlikte tezgahlarında dokumacılık ve örücülükle meşgul olan kadınlar bu zenaatlarını tüm Anadolu'ya yaygınlaştırmışlardı[1].

6- Hizmet Sektöründe Kadınlar

Hizmet sektörünün '*ekonomik faaliyet sahalarından biri*' olarak kabul edilmesi Sanayi devrimi ile gerçekleşti. Sanayi devrimi, hizmet sektörüne '*ekonomik*' bir değer verilmesini getirdi.

Osmanlı devletinin ilk yıllarında kadınların zaviyelerde gelip gidenlere hizmet ettiklerini kolayca tesbit edebiliyoruz. Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir edilen ve barındırılanları kadınlar ağırlamışladır. O dönemin şartları gereği yerinden yurdundan edilip Anadolu'yu yurt tutmak için gelenler bu zaviyelerde ağırlanarak ihtiyaçları giderilir ve bölgeye intibak etmeleri sağlanırdı. Bacılar bu tekke ve zaviyelerde misafir olanların hizmetlerini yürütmekteydiler[2].

O döneme ilişkin kayıtlarda bu zaviyelerde hizmetli kadınların isimleri geçmektedir. Hatta Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma zaviyeleri gibi bazı zaviyelerde kadınların ismiyle bilinmektedir[3].

---

1 A.g.e., sh:49.

2 Bayram, Mikail, a.g.e., sh:51.

3 Barkan, Ömer Lütfi, '*Kolonizatör Türk Dervişleri*' Hamle Yayınları, sh:52.

Benzer bir vakı'aya da Bursa ile ilgili kayıtlarda rastlamaktayız. Kadınlar zaviyedar olabildikleri gibi sadece onların barındığı zaviyeler de bulunmaktadır.[1]

İstanbul'da çamaşırcı kadınlar olduğu gibi[2] hastabakıcı veya türbedar olarak hizmet veren kadınlar da bulunmaktadır.

Kamu hayatında uzak olmayı kabul etmeyen kadınlar ailelerinden başlayarak hizmetlerde de işgücü olarak yer almışlardır.

---

1 Yediyıldız, Asım, a.g. e., sh:189.

2 Refik, Ahmet, '*Onuncu Hicri Asırda İstanbul Hayatı*' Enderun Kitabevi, 1988, sh:39.
Nakleden Bayrak, Server, '*Osmanlı Cemiyetinde Kadının İctimai Durumu Hakkında Bir Araştırma*, 1971, sh:17.

III. BÖLÜM

ÇEŞİTLİ ANADOLU ŞEHİRLERİNDE KADINLARIN İKTİSADİ VARLIĞI

A- ANKARA

Osmanlı klasik çağında bir transit ticaret yolu olan Anadolu'da devletin önemli vilayetlerinden birini Ankara oluşturmaktadır. Bütün Anadolu'ya hakim coğrafi konumuyla Ankara, Osmanlı zamanında ticarette gerileyen Konya, Sivas ve Kayseri'ye mukabil İstanbul, Bursa ve Edirne ile birlikte devrin ekonomik ve sosyal yaşamında önemli vilayetler arasında yer almıştır. 16. Yüzyılın ikinci yarısında Ankara'nın nüfusu Ömer Lütfi Barkan'a göre 29 bin, Süreyya Faruki'ye göre 25 bin civarındadır[1].

Anadolu'nun önemli dokuma merkezleri arasında müstesna bir mevkiye sahip olan Ankara'da sof imalatı, halkın belli başlı geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Yarı göçebe bir halkın Orta Anadolu yaylalarında yetiştirdiği tiftik keçilerinin kıllarından yapılan soflar, hem ülke içindeki hem Avrupa tüccarlar tarafından aranan dokumalardı. Dönemin Mühimme Defterleri'ndeki kayıtlardan şehirde 621 sof tezgahı olduğunu öğreniyoruz[2].

---

1 Behar, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus İstatistikleri,* Tarihi İstatistikler Dizisi, D.İ. E., sh:15.

2 Ankara Şer'i Mahkeme Sicilleri, 1355 numaralı ve 1590 tarihli vesika:

19. yüzyıla kadar ipeğe benzeyen soflarıyla adından söz ettiren Ankara'da devlet gelirleri arasında lüks mal kabul edilen sof vergileri mültezimlerin hazineye yüklü meblağlar teklif etmelerine neden olmuştur[1].

Evlerde Bulunan Sof Tezgahları

Tiftik kılından ip eğrilmesi ve dokunması işlemi Ankara ve çevresindeki kadınların aktif iktisadi faaliyetlerinin başında gelmekteydi. Dokuma atelyeleri çarşı ve hanların içinde olduğu kadar evlerin içerisinde de bulunmaktaydı[2].

Evlerin alım satım işlemlerinde veya miras paylaşımlarında evlerdeki dokuma atelyeleri de gündeme gelmekte ve zaman zaman mahkeme kayıtlarında bu atelyelerle ilgili bilgilere rastlanmaktadır. 1600'lü yıllarda belgelenen 343 ev arasında 30 tanesi birer sof dokuma atelyesine sahiptir. (yüzde 8.7). Bu yüzyıl boyunca sof dokumalarına yurt içi ve yurt dışında rağbet olması nedeniyle Ankara ve çevresinde gerek sof atelyeleri gerekse atelyelerdeki tezgah sayılarında artış görülmüştür[3].

'Budur ki, hala destgah resmi içün emr-i padişahı ile gelen Süleyman Ağa, hala bu ana gelince 621 destgahın resmini aldım deyu ikrarı sofçular talebiyle kaydolundu'.
Nakleden Ongan, Halid, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicilleri*, Ankara, 1974, sh:103.

1 Çizakça, Murat, '*Impact of Free Trade On The Ottoman Textile Sector, 1550-1700*' Presented at the Conference On Problems and Politicias of Industrialization in Opening, Economies, Agust 24.
Nakleden:Faruki, Süreyya, '*Onyedinci Yüzyıl Ankara'sında Sof İmalatı ve Sof Atelyeleri*', İktisat Fakültesi Mecmuası, 1982-1983, sayı:1-4, cild:41, sh:239.

2 Faruki, Süreyya, a.g.m., sh:232.

3 A.g.m., sh:243.

Ankara Şeriye Sicillerindeki belgelerden atelyeli evlerin satışında atelyenin evin en önemli bölümü olduğu sonucunu çıkartabiliyoruz[1]. Evlerde yer alan atelyelerde ortalama tezgah sayısı 2 veya 2.6 olarak tesbit edilmesine rağmen bazı atelyelerde bu sayı 8'e veya 16'ya kadar yükselebilmektedir[2].

İki tezgah bulunan bir dokuma atelyesi ile bir odadan oluşan ev 3 000 akçeye içerisinde dört tezgah olan bir başka dokuma atelyesi avlulu bir evle birlikte 12 000 akçeye satılmıştır. Yine Ankara Şer'iye Sicilleri-'nde sekiz tezgahı bulunan bir dokuma atelyesine sahip Ayni kadına rastlamaktayız[3].

Evlerin içerisindeki tezgahlar kadınların iktisadi faaliyetlerinin en somut göstergesi mahiyetindedir. Yaylalarda özenle beslediği hayvanının kıllarından ip eğirmek ve evinde öncelikle evin ihtiyaçları için dokumak kadınların görevidir. Ayrıca evlerde bulunan tezgahların en az iki tane olması aile bireylerinin üretimde elbirlik çalışmalarının sonucudur. Anadolu kadını Orta Asya'dan getirdiği dokuma tecrübesini Orta Anadolu'nun geniş bozkırlarında dokuma işleminin her safhasında devam ettirerek çeşitli türde elbiselik sofların dünya çapında aranan mallar olmasını sağlamıştır.

Evlerde bulunan atelyelerin yüzde 8.9 gibi düşük bir oranda olmasına rağmen kayıtlarda yer almayan birçok dokuma tezgahı evlerde kadınların hizmetindedir. Dokuma işleminden önce ip eğrilmesi ve yaylada tabii yöntemlerle boyanması işlemi de çoğunlukla ka-

---

1 A.g.m., sh:245.

2 A.g.m., sh:244.

3 Ankara Şer'iye Sicilleri 5 s:131, no:545.
Ankara Şer'iye Sicilleri 8, sh:194, no:1740.
Nakleden Faruki, a.g. m., sh:245.

dınlar tarafından gerçekleştirilmekte böylece üretimin bütün aşamasında kadınların iktisadi katkıları dikkate değer boyuta ulaşmaktadır.

Ankara Şer'iye Sicillerinde Kadınların İktisadi Faaliyetleri

1550'li yıllarda Orta Anadolu'yu dolaşan yabancı bir seyyahın bozkır köylerinde Ankara tüccarları hesabına sof eğiren köylü kadınlardan bahsetmesi[1] gibi Şer'iye sicilerinde zaman zaman *'sof davaları'*na rastlanmaktadır[2]. Ankara'da kadınların kadı huzuruna gelerek veya vekil tayin ederek hukuki işlemlerini, alım-satım işlemlerini veya haklarını talep ettiklerini dönemin Şer'iye sicillerinden öğreniyoruz.

Kadınlar alacak davalarını mahkemeye götürmüşler[3], mirastan hak talep etmişler[4], kocalarını

---

1 Busdecq, Ogier, "The turkish letters of ogiers ghiselin de Busbecq" ter: Edvard Foster, Oxford, 1927 sayfa 26.
Nakleden: Akşin, Sina Yayın Yönetmeni, Türkiye Tarihi, Cilt 2, Cem Yayınları, 1995, İstanbul, Sh: 2-

2 Ongan, Halit, *Ankara İki Numaralı Şer'iye Sicili 1588-1590*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, Sh 15.
"Sefer kızı Ruh tarafından Musli ile olarak Sof davası hususunda oğlu Mehmet'ı vekil nasbettiğine dair hüccet. Adı geçen Musli'nin ölü annesi Ayşe bacı tarafından adı geçen Ruh'a verilen sofu varis sıfatıyla talep eylediğine, adı geçen vekilin ise bu sofun 500 akçe karşılığında merhun(rehin bırakılmış) olduğunu iddia ettiğine dair zabıt'.

3 Ongan, Halid, a.g.e., sh:4.
'Bahşayiş oğlu Budak'ın kızı Melek'e 150 dirhem borcu olduğu'.
'Musa kızı Fetenna'nın alacak hususunda İdilhan oğlu Süleyman'ı dava ettiğine dair zabıt', sh:103.
'Ayşe kadının Abdullah oğlu Süleyman'dan alacağı olduğuna ve Süleyman'ın da borcunu itiraf eylediğine dair dava zabtı'. Sh:111.

4 A.g.e., sh:10.

haklarını talep etmeleri hususunda vekil tayin etmişler[1], veya mülklerinde kocalarına tasarruf yetkisi vermişlerdir[2].

Şer'iye Sicillerinde ev alım satım işlemlerinde sık sık kadınların adı geçtiği gibi[3], hamam veya değirmen işleten kadınların adına da rastlanmıştır[4].

'Varislerden ölü Ali kızı Şahbula'ya vekaleten kocası Kasım'ın muristen intikal eden Yakacık köyündeki bağı halen tasarruf eden Durak oğlu Cafer'den talep ve davasına, davalının ise zarureti deyn sebebiyle bu bağın kendisine satıldığını iddia ettiğine dair zabıt'.

1 A.g.e., sh:19.
'Mustafa kızı Şahi'ye vekil kocası Şaban'ın, Ankara kalesindeki karısına ait ev hissesini Abdullah oğlu Hızır'dan talep ve dava ettiğine dair zabıt'.

2 A.g.e., sh:30.
'Gülhatun zaviyesine ait yerleri ziraat eden Abdurrahman dede ölmekle kızları Ayni, Hatice ve Kadınbula'ya vekaleten kocalarının bu yerleri eskisi gibi ekip biçeceklerini eskisi gibi mütevelli Lütfü karşısında ikrar ettiklerine dair hüccet'.

3 A.g.e., sh:45.
'Ali kızı Döndü'nün Çubuk kasabasındaki ev hissesini 900 akçe karşılığında Aslan Çavuş oğlu Mahmut Bey'e sattığına dair hüccet'.
'Hacı Bekir kızı Hatice'nin İğneci mahallesindeki ev ile Uzunçarşı'daki dükkan hissesini satmak hususunda Mehmet oğlu Halil'i tevkil eylediğine dair hüccet'. Sh:104.
'Ankara kalesindeki Emine ve Safiye'ye ait ev yerlerinin satışına dair hüccet', sh:82.
'Geneği mahallesinden Mustafa kızı Bula'nın, vekili Yakup vasıtasıyla Hoca Sinan'dan bir ev satın aldığına dair', sh:42.

4 A.g.e., sh:24.
'Hacı Arap mahallesinden Hacı Dede kızı Efendibula'nın Samiye Kadun köprüsü yanındaki Hakan Çelebi adlı değirmenle yanındaki bağ ve bağçeyi kızı Şahkadun'a 50 bin akçeye satıp mukabilinde 35 bin akçe ile Kayaş'taki bağdan yarı hisseyi aldığına dair hüccet'.

Kadınların iktisadi ve sosyal hayata katılmalarının bir sonucu olarak borç zabıtlarından[1], vergi hüccetlerine[2], mehir davalarından[3], karı-koca arasındaki alışverişlere[4] ve vakıf mütevellisinin kadının mirasından borç talebine kadar[5] dönemin sosyal ve iktisadi hayatında kadınların rolü hususunda sicillerde önemli ipuçları bulabiliyoruz.

Ongan, Halid, Ankara Bir Numaralı Şer'iye Sicili, 1583-1584, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974.
'Ankara Karacabey hamamının Murat kızı Şami'ye icara verildiğine dair', sh:42.

1 Ongan, Halid, a.g. e., sh:115.
'Yunus oğlu Durmuş'un iplik bedelinden Bahşayiş kızı Kayabeşe-'de 600 akçe alacağı olduğunu iddia ve isbat ettiğine dair dava zaptı'.
'Abdullah oğlu Mehmet'in Miraz kızı Gülistan'da bakır bedeli 180 akçe alacağı olduğuna dair hüccet', sh:73.

2 A.g.e., sh:76.
'Hatip Ahmet zaviyedarı ve aynı zamanda mütevellisi olan Şeyh Ahmet, Muhiddin Halife kızı Raziye Hatun tarafından tasarruf edilen ivedikteki bahçelere ait 997 senesi vergi ve öşrünü tahsil eylediğine dair hüccet'.

3 A.g.e., sh:84.
'Çakal Mehmet kızı Ayni mehir davası hususunda babasını vekil tayin ettiğini gösterir hüccet'.

4 A.g.e., sh:105.
'Tanrıvermiş oğlu Hüdaverdi'nin karısı Rabia'ya ait bir evi satın aldığını ikrar ettiğine dair hüccet'.

5 A. g. e., sh:30.
'Ankara'daki Ahicik Vakfı'na ölü Mehmet'in 3000 akçe borçlu bulunduğunu iddia eden mütevelli Muhiddin Halife'nin bu parayı vasi Teberrük kızı Gülli'den talep ve dava etmesi'.

B- BURSA

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sancılarına şahit olan '*ilk başkent*' Bursa, hem bir sanayi ve ticaret merkezi olarak hem de İstanbul'a yakın olması hasebiyle devletin en mühim vilayetleri arasında yer almıştı.

İpek ve pamuklu dokumalarıyla ünlü Bursa, başkent İstanbul'un kaliteli ve lüks dokuma gereksinimini karşılamaktaydı. Özellikle İranlı tüccarların getirdikleri ipeği inhisarında tutan Bursa pazarından, Arap ülkelerine ve Avrupa'ya mal sevkiyatı yapılmaktaydı. Böylece Bursa, milletlerarası ticaretin en mühim antrepolarından birini teşkil etmekteydi[1].

Osmanlı Devleti müslüman tacirlerin emniyetle ticaret yapabilmeleri için gerekli tedbirleri almış olduğundan dolayı özellikle İstanbul'un fethinden önce Bursa, İslam dünyasının batıdaki en ileri merkezi haline gelmişti[2].

İstanbul'un fethinden önce Bursa'nın nüfusunun 40-50 bin arasında olduğu, bu rakamın 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra 65 bine çıktığı tahmin edilmektedir[3].

---

1 İnalcık, Halil, '*XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar, Bursa*', Belleten, 1960, sh:45.
2 A.g.m. , sh:50.
3 İnalcık, Halil, a.g.m. , sh:45.
Behar, Cem, a.g.e., D.İ.E., sh:15.

14. asrın sonlarında önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olan Bursa'da, 1500'lerde bin kadar ipekli dokuma tezgahı olduğu tesbit edilmiştir[1].

Bursa'da Kadınların İktisadi Faaliyetleri

Kadının kamu hayatına katılımının en belli başlı göstergelerinden biri onun iktisadi hayata katılımıdır. Dokumacılıkla ünlenen Bursa'da kadınlar tüccarlara İran ipeği ısmarlamakta, kredi kullanmakta, evlerinde kumaş dokumakta ve alım-satım işlemlerine karışmaktadırlar. Kocası vefat eden bir kadın çiftliğin işletilmesinde söz sahibi olmakta, kocasından veya babasından kalan miras mülkünü olduğu gibi kendi kazancını da dilediği gibi değerlendirebilmektedir.

Miras yoluyla intikal eden ev ve arazilerin kadınlar tarafından başka kimselere satılması iktisadi akışkanlığın göstergesi olarak kabul edilebilir. Mahkeme kayıtlarında alım-satım işlemlerinde adı geçen pekçok kadına rastlamaktayız.

Kadınlar ailelerinin diğer üyelerine mülk sattılar ve onlardan mülk satın aldılar. 1693'te bir kadın oğluna meyva bahçesi sattı. 1649'da bir adam karısına 8 bin akçeye bir ev sattı ve ödeme peşin yapıldı. Bursalı bir erkek karısına 1625'te bir ev ve iki bahçe sattı. Kadının miras yoluyla intikal eden mülkünü satması çok defa aile üyeleriyle ortak olduğundan dolayıdır[2].

Mahkeme kayıtlarında Bursalı kadınların iktisadi işlemlerinde kendilerinin haklarını gasb eden er-

---

1 Barkan, Ömer, Lütfi, '*Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*', Tarih Vesikaları Dergisi, 1942, p:30,
nakleden, Çizakça, Murat, a.g.m., sh:147.

2 Gerber, Haim, '*Social And Economic Position Of Women In An Ottoman City, Bursa*', sh:233.

kekleri dava ettiklerine dair belgeler mevcuttur. Aile üyeleri arasındaki anlaşmazlıklara kadınlar da taraf olur. Bir kadın üç oğlunu dava ederek onu kocasının mülkünden mahrum bıraktıklarını iddia eder. Oğullar ise büyük bir çiftlik ve 40 baş hayvandan oluşan mirasın babalarının ölümünden evvel kendilerine hibe edildiğini söylerler[1]. Bütün bunlarla birlikte pekçok döküman kadınların mülkiyet akışkanlığına aktif olarak katıldıklarını göstermektedir.

Mahkeme kayıtlarında kadınların dükkan mülkiyetine pek sık rastlanmasa bile kadınların dükkanları vakıflardan kiralayıp işlettiklerini söyleyebiliriz. Kadınların bu dükkanları nasıl işlettikleri pek açık olmamakla birlikte dönemin ekonomik hayatında önemli bir emek gücü teşkil eden köleler vasıtasıyla işlettiklerine dair bazı ipuçları mevcuttur[2].

İktisadi açıdan dönemin Bursa'sının Osmanlı'nın en canlı ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olduğunu borç ve kredi işlemlerinin yaygınlığından anlıyoruz.

Ada köyünden Fatma bt. Derviş'in 1671'de ölmesiyle bir vakfa 13 500, bir diğerine 4 800 ve bir başka vakfa da 27 500 akçe borcu çıkmıştı. Bu borç vakıflara bir karşılık gösterilerek alınan bir paraydı[3]. Çiftlik sahibi bir kadın olan İmhanı bt. Mehmet Çelebi'nin ise üç vakıftan 50 bin akçe tutarında bir borç aldığı vefatı esnasında ortaya çıkmıştı[4].

Bütün bunlar gösteriyor ki, vakıflar kadınlara -mallarına karşılık- borç vermekte bir sakınca görme-

1 A.g.m., sh:233.
2 Gerber, Haim, a.g.m., sh:234.
3 A.g.m., sh:234.
4 A. g. m., sh:234.

mektedirler. Bundan dolayı kadınların verdikleri kredi de aldıklarına oranla az değildir. Kocalarına kredi veren kadınlar olduğu gibi yarı profesyonel tefeci olarak ünlenen kadınlar da vardır. Alima binti Piri, vefat ettiğinde beş değişik kişide çeşitli miktarlarda alacağı tesbit edilmiş, Ayşe binti Ali'nin ise 1675'te İstanbul ahalisinden bazı kimselerde alacağı olduğu ortaya çıkmıştı[1].

Şehirde oturan kadınların yatırımcı karakterlerinin ve ticari ortaklıklarının bulunduğunu, dokunmak üzere İran ipeği getiren ortaklıklara katılmalarından anlıyoruz. Bursa'ya gelip giden tüccarlara İran ipeği ısmarlayan kadınlar bu iş için bir miktar para koyarak ticari bir ortaklığa katılıyorlardı[2].

Osmanlı şehirlerinin kalbi, Bursa'da tekstil ticareti sahasında ünlenmiş kadınlara da rastlanmaktadır. Yine, ardından pekçok dokuma türü bırakan bir kadının dört büyük dokuma tezgahına sahip olduğu anlaşılmıştır[3].

Bursa'da Ev Ekonomisi ve Zenaatkar Kadınlar

Zenaatkarların üye oldukları loncaların kadınlara kapalı olmasına rağmen kayıtlarda mumcular loncası tarafından mum imaliyle uğraştığı için mahkemeye verilen Fatıma Hatun'u bulabiliyoruz. Bir mumcu olarak loncaya dahil edilmesini isteyen Fatıma Hatun'a karşı lonca yetkilileri bunun legal olmadığını söylemişlerse de O, babasından kendisine kalan mum yapma işinin tamamen legal olduğunu ifade etmiştir.

---

1 A.g.m., sh:235.
2 Gerber, Haim, a.g. m., sh:235.
3 A.g.m., sh:235.

Elli yıl bu işle meşgul olan kadının daha sonra mumhanesini satarak işi bıraktığı kaydedilmektedir[1].

Zenaatkar kadınların çoğu bir ev ekonomisinin gerekleri çerçevesinde bir tüccar veya finansörle çalıştılar. Putting out adı verilen sistemde hammadde tüccar tarafından sağlanıyor, kadın bu hammadde ile bütün maharetini ortaya koyuyordu. Ürünü pazara ulaştırmak ta yine tüccarın görevi idi.

Bir tüccar bir kadına ağartması için 7 okka İran ipeği verir. Kadın her okka için 300 akçe ücret alacaktır. Ancak işin bitiminden sonra aralarında anlaşmazlık çıkar ve olay mahkemeye götürülür[2].

İran'dan gelen ham ipeğin dokuma tezgahına gelinceye kadar bütün işlemleri çoğunlukla kadınlar tarafından yapılır. İpek ipliğinin eğrilmesi, boyanması ve nihayette dokunması çoğunlukla kadınların maharetleriyle gerçekleştirilir. Putting out sisteminin çalışma sahası kadınların en rahat çalışabildikleri yer olan evlerdir. Üretimin bütün aşamalarına katılan kadınlar için geniş bir üretim organizasyonu sözkonusudur.

Bursa'da o dönemde bulunan yaklaşık 300 kadar ip eğirme araçlarının 150'den fazlası kadınların elinde bulunuyordu[3]. Halk kadınlarının pekçoğu da geçimini yün eğirerek temin etmekteydi.

Bu tür bir iş orgnizasyonunun içerisinde yer almayan evlerinde ürettiklerini çarşı ve pazarlarda bizzat kendileri satan kadınlar da vardı. Bu çeşit serbest girişimci kadınlar ipek loncası tüccarlarıyla mahkemelik olmuşlardı. Ürünlerini istedikleri pazarda satma

---

1 A.g.m., sh:237.
2 Gerber, Haim, a.g.m., sh:237.
3 A.g.m., sh:237.

imkanı bulunan bu kadınlar lonca vergilerinden muaf oldukları için mahkemeye verilmişlerdi[1].

Bursa'da şehrin yetişkin kadınları arasında bir iktisadi faaliyet ile meşgul olmak ve üretim veya üretim organizasyonu ile ilgili bulunmak sık rastlanır bir durumdu. Bunun nedenini şehrin hareketli bir ticaret ve sanayi merkezi olmasının sağladığı imkanlarda aramak lazım gelir.

Bursalı Kadınların Tarım Mülkiyeti

Toprak sahibi ailelerde esas olan erkeğin mülk sahipliği ve babanın ölümü halinde mülkiyetin *'erkek evlad'*a geçmesidir. Ancak pratikte babanın vefatı halinde tarım mülkiyeti karısına geçmiştir.

Eşinin vefatı ile çocuklarının vekaletini üzerine alan kadın tarım arazilerinin işletilmesi ve nafakanın temin edilmesinden de sorumlu olmuştur. Şu halde ortalama hayat müddetinin kısa olduğu bir dönemde kocasının ardılı (halef) olarak kadının iktisadi faaliyetleri sürdürebilmesi önemlidir.

Bir kayıtta babasından miras kalan bahçeyi gasbeden bir adamdan hakkını talep eden kadının adı geçmektedir[2].

Bursa yakınlarında Hamitler köyünde iki kadın ölen babalarının bıraktığı tarım toprağını vakıf yetkilisinden alan köylü hakkında dava açtılar. Tabu kirası ödeme hakkının öncelikle kendilerinin olduğunu söylediler[3].

---

1 Gerber, Haim, a.g.m., sh:237.
2 A.g.m., sh:236.
3 Gerber, Haim, a.g.m., sh:235.

Kayıtlarda benzer bir davaya Filadar köyünde de rastlandı. 1680'lerde erkek varis bırakmadan ölen birinin geniş tarım arazileri vardı. Vakfa ait olan bu topraklar vakfın yetkilileri tarafından tapu bedeli ödemesi karşılığında mirasçı bir kadına teklif edildi. O ise tapu bedelini reddetti. Sebebleri açık olmamakla birlikte mahkeme bu tarım arazilerini kadına vermeyi uygun buldu[1].

Geniş tarım arazileri üzerinde kadınların mülk sahibi olduklarına kayıtlarda şahit oluyoruz. Ferhat Ağa'nın kızı Ümmü Gülsüm, kendisine ait olan 115 bin akçe değerindeki çiftliği ve beraberindeki araziyi sattı[2].

Çiftlikler genellikle bir büyük evi, büyük ve küçük baş hayvanları, köleleri, bağ ve bahçeleri, tarım topraklarını içerir.

Anadolu'nun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Bursa'da da kadınlar alım ve satım işlemlerinde borçalacak ilişkilerinde adlarından sözettirmektedirler.

Köylü kadınların mülk bileşimleri onların tarımla olan ilişkilerini gösterir mahiyettedir. 1671'de Ada köyünde ölen Fatma binti Derviş, ardında verimli bahçeler bıraktı. Kazıklı köyünden 1696'da ölen bir başka kadın da iyi ürün veren tarım toprakları bırakmıştı[3].

Kadınların şehrin en varlıklı kimseleri arasında yer aldıklarını dönemin kayıtlarından anlıyoruz. 1683'te ölen Şerife Rukiye Hatun, 1 milyon 500 bin akçelik bir mülkiyete, evlere, tarım toprağına ve mücevherlere sahipti. Alican Efendi'nin kızı Ayşe Hatun'un mülkü de bir milyon akçenin üzerindedir. Şüphesiz bu

---

1 A.g.m., sh:235.
2 A.g.m., sh:236.
3 A.g.m., sh:236.

kadınların mülkleriyle birlikte toplumsal statüleri de yüksektir. Ancak bu kadar varlıklı kimselerin sayısı kadınlar arasında olduğu kadar erkekler arasında da pek fazla değildir[1].

Bursa'da Köylü Kadınların Terekelerinden Örnekler

Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetleri arasında yer alan Bursa'da yaşayan köylü kadınlardan altısının terekelerini incelediğimizde miras yekunlarının 14 570 akçe ile 905 akçe arasında değiştiğini, ortalama ise 2000 akçe değerinde olduğunu görüyoruz. Bazıları 1600'lü yıllara kadar uzanan bu Bursalı köy kadınlarının içerisinde 4120 akçe ile orta seviyeli bir miras yekunu bırakan Merhume Fatıma binti Abdullah, babasının adından da anlaşılacağı üzere dönemin Bursa'sında yaşayan pek çok kimse gibi köle kökenlidir. Yaylacık köyünde yaşamış olan ve hicri 1002 yılında vefat ettiği tereke kaydından anlaşılan Fatma binti Abdullah'ın içerisinde bin akçelik mehr-i müeccelinin de bulunduğu mirası geride kalan iki oğlu ve iki kızı tarafından '*şer'i şerife uygun*' olarak paylaşılmıştır. Terekesinden zevcinin de pay alması Fatıma Hatun'un mehr-i müeccelinin ilk evliliğinden olabileceğini gösterdiği gibi daha hayattayken bu hakkını kocasından talep etmiş olduğunu da gösterir mahiyettedir. Muhallefat listesinde yer alan ev eşyaları arasında yastık, döşek, yorgan, boğça, minder olduğu gibi giyim eşyaları olarak kuşak, kırmızı bir kaftan dikkati çekmektedir.

Mutfak eşyaları da muhallefat listesine girmiştir. Sacayak ve maşa, tencere, bakraç ve testiler bu grupta yer alır. Ayrıca listede merhumenin hayvan varlığı da

1 Gerber, Haim, a.g.m., sh:238.

sıralanır. Nakit olarak ise kadının sadece mehr-i müecceli vardır. Terekede kaydedilen herhangi bir borcunun olmaması da dikkat çekicidir[1].

Avcılar köyünden Ali kızı Emine'nin muhallefat listesinde yine 500 akçelik mehr-i müecceline rastlamaktayız. Mirasçı iki oğlu seferde olan Emine Hatun'un 450 akçe olan alacağıyla birlikte miras yekunu 14 570 akçe ile en yüksek meblağa ulaşmaktadır. Ayrıca listede 6 bin akçelik bir ev hissesine ve büyükbaş hayvanlara da rastlanmaktadır. Dört kızı olan Emine Hatun'un mirası da defn işlemleri için gereken meblağ çıkarıldıktan sonra paylaştırılmıştır[2].

Bazı listelerde ana-babanın da mirastan pay aldıklarını görüyoruz. Mirası iki oğlu, annesi ve zevci arasında paylaşılan Halil kızı Selcan Hatun'un terekesinde kaftan, iç dolu, kuşak, çenber gibi giyim eşyalarıyla kilim, döşek, döşek yüzü, yastık, aba, yorgan, çanak gibi ev eşyaları yer almaktadır. Bir tanesi yavru 5 tavuk ve bir tosun listenin canlı mal varlığını gösterir. Bazı listelerde ise ev ve giyim eşyalarından daha çok büyük baş hayvanların çoğunlukta olduğunu tesbit ediyoruz[3].

İsa bin Rahman'ın zevcesi Ayşe Hatun ardında, sarı ve kara inek, dana, tosun, keçi ve oğlak bırakarak vefat etmiş, murisleri iki kızı, dört oğlu arasında bunlar paylaşılmıştır. Onun gibi terekesinde 300 keçi, 3 oğlaklı keçi ve inek bırakan Osman kızı Tur Hatun'un

---

1 İnalcık, Halil, '*Bursa Köy Terekeleri*', Türk Tarih Belgeleri Dergisi, sayı:19, Ankara, sh:162.
2 A.g.e., sh:160.
3 A.g.e., sh:140.

da mirası zevci olmadığından annesi ve oğlu arasında paylaşılmıştır[1].

Kırcalar köyünden Torasan kızı Hatice'nin 1225 akçe olarak bıraktığı mirasın 1000 akçesini alacak oluşturmaktadır. Evladı olmayan Hatice Hatun'un mirası ana babası ve zevci tarafından paylaşılmıştır[2].

Mahmut kızı Sagire'nin mütevazi muhallefat listesinde küçük bir ev ve beraberinde hırdavat hane gösterilmektedir. Geçimini temin ettiği bir öküz ye ineği ile kendine ait bir evde sadece döşek, yastık, tepsi ve küçük el tavası, tarlada çalıştığı günlerden kalma bir de orağı bulunmaktadır[3].

Bursa şehri Osmanlı Devleti'nin uzun süre en gözde şehirlerinden biri olarak başkent İstanbul'un hem rakibi hem tamamlayıcısı konumunu yıllarca sürdürmüştür. Bu üretim ve ticaret şehrinde sermaye akışı vakıflar vasıtasıyla oldukça hızlı gerçekleştirilmektedir. 1560-1561 yılları arasında yalnız Bursa'da vakıfların sermayeleri -gayrımenkuller hariç- 349 046 akçedir[4].

İktisadi akışkanlığın bu kadar yüksek olduğu bir toplumda kadınların iktisadi faaliyetlerden uzak tutuldukları iddiası temelsiz kalacaktır. A. Layish'in şer'i mahkeme kayıtlarının fiili durumu açıklamakta yetersiz kalacağı dolayısıyla kadınların üzerlerindeki mülklere dahi erkeklerin el koyduğu[5] iddiası gerçeği

---

1 İnalcık, Halil, a.g.e., sh:147.

2 A.g.e., sh:112.

3 A.g.e., sh:115.

4 Barkan, Ömer Lütfi, '*Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri*', Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt:3, Ankara, 1993, sh:34.

5 A.Layish, *Women and Islamic Low in a Non-Muslims State*, (Jaruselam, 1975), pp:290.

yansıtmamaktadır. Zira kadınlar kendi mülkleri üzerinde kendi hesaplarına iktisadi faaliyetlerde bulunabilmişlerdir.

Bursa'nın en yaygın üretim sektörü olan dokumacılıkta kadınların üretimdeki rolleri sayesinde bir ev sanayi gelişmiştir. Mahalleler arasında veya evlerin bahçesinde yer alan dokuma tezgahları kadınların hizmetinde olduğu gibi aynı zamanda aile içinde dayanışmayla gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinin göstergesidir[1].

Nakleden: Gerber, Haim, a.g.m., sh:232.

1 Sahillioğlu, Halil, *'Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler'*,
Atatürk Yıllık Konferanslar, 1976'dan ayrıbasım, sh:227.

C- EDİRNE

Ertuğrul Bey, beraberindeki 400* çadır halkıyla Söğüt yaylasına ilk çadırı kurduğunda oradan Türklere açılan fetih kapılarını görebiliyor muydu, bilemiyoruz. Fakat Söğüt yaylasında doğan oğlu Osman Bey, 23 yaşında aşiret reisi olduğunda bir '*küçük*' beylik için '*büyük*' denebilecek gazaları hedeflemişti. Bu gaza hareketinin yönü Rumeli'ye uzanıyordu. Osmanlı Devleti'ne yıllarca '*Vilayet-i Şahane*' olarak hizmet edecek Rumeli'nin futuhatı oldukça muntazam bir iskan siyaseti ile muvazi olarak devam etti. Başkent İstanbul'a yakın olması nedeniyle bilhassa askeri sınıfın yerleşimine münasip olan Edirne, Osmanlı devrinde yıldızı parlayan vilayetlerden biriydi. Adeta başkent İstanbul'un bir tarafında Bursa, bir tarafında Edirne

---

* Gibbons, Osmanlı Devleti'nin 400 çadır halkından çıktığını iddia ediyor. Ömer Lütfi Barkan ise 'tarihi hakikatleri izah edebilmek için 400 çadırlık aşiret efsanesinden çok uzaklara giderek bir kısım Anadolu memleketlerini doldurup taşan bir muhacir akını faraziyesine yaklaşmamız lazım gelir' demektedir.
Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler,
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1952, İsmail Akgün Matbaası, sh:529.
Ahmet Cevdet Paşa da eseri *Cevdet Paşa Tarihi*'nde bu görüşü destekler. 'Osmanlı hazır bir memleket ve devlete konmuş imtiyazlı bir cemiyet olmayıp yeniden futuhat yaparak genişleye genişleye kendisine yurt kurmuştu' der.
Cevdet Paşa Tarihi, Seçmeler 1, M.E.B., sh:26.

yer alarak dönemin en gelişmiş vilayetlerini oluşturuyorlardı. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde bu vilayette ekseriyeti teşkil eden askeri zümre ile ilgili tereke defterlerinden yola çıkarak kadınların iktisadi hayata katılımları, mülkiyet ve miras hakları ve servetlerinin kaynağı hakkında önemli ipuçlarına ulaşabiliriz. Zira '*askeri sınıf* kavramına askerler ile bunların çocukları, karıları ve azad edilmiş köleleri de dahildir[1].

Dolayısıyla Padişahın, Padişah ailesinin ve devlet yönetiminde söz sahibi olan sınıfın tımar arazileri Rumeli vilayetinde toplanmıştı. Bu araziler içinde mülk köyler ve haslı topraklar bulunduğu gibi saray çevresindeki itibarlı kadınların vakıf köyleri de bulunmaktaydı[2].

Edirne Tereke Defterlerinde Kadınların Ekonomik Durumu

Ömer Lütfi Barkan, 1545-1659 tarihini kapsayan Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri üzerindeki çalışmasında askeri sınıfa mensup toplam 3126 kişinin tereke dökümünü yapmış ve bunları dönemin

---

1 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, sh:121. Nakleden, Barkan, Ömer Lütfi, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt:3, Sayı:5-6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, sh:4.
Sipahi ile evlenen kızların askeri sınıfa dahil olup olmadığı hususunda Ömer Lütfi Barkan, Konya Koyunoğlu Müzesi'nde bulunan 907 Hicri tarihli bir kanunnameden bahseder. 'Ve şol ra'iyyet kızı ki sipahiye nikah olunup madem ki sipahinin tahtı nikahında olarak askeri hükmündedirler'.
Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:6.

2 II. Bayazıd Dönemine Ait 906/1501 tarihli Ahkam Defteri'nin 41. Nolu hükümde Sitti Hatun'un Edirne'deki vakıf köylerinin avarız vergisinden muaf olduğuna hükmedildiği belirtilmiştir.

sosyo-ekonomik tahlilini yapmakta kullanmıştır[1]. Bu 3126 kişinin 1049'u yani yüzde 33.54'ü kadınlardan, 2079'u yani yüzde 66.46'sı erkeklerden oluşmaktadır.

Ayrca terekeleri incelenen 2079 erkeğin 1516'sını yani yüzde 72.9'unu evli erkekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla borçlar ve defn masrafları çıkarılınca mirastan öncelikle ayrılan pay zevcenin hissesi olmaktadır. Bazan zevc, vasiyetnamesinde zevcesine eliyle verdiği malın alınmamasını vasiyet etmektedir[2].

Erkeklere ait muhallefat listelerinde kadınların mehri müeccel alacakları olduğu da belirtilmiştir.

Şu durumda kadın, vefat eden kocasının mirasından -eğer ayrıca bir vasiyette bulunulmamış ise- mehri müeccelini ve şeriatta belirlenen zevcelik hissesini almaktadır. Muhallefat listelerinin pek çoğunda kadının erkeğin mirasında bu iki şekilde hak sahibi olduğu anlaşılmıştır. Bütün incelenen listelerin borçlar umumi yekunu içinden 1018446 akçesi (yüzde 13.7)nin, mehr-i müeccel namıyla ölenlerin karılarına ödenmesi lazım gelen nikah borcu olduğu tesbit edilmiştir[3].

Yine mehirlerini almak için kadınların kocalarının mülklerini satışa çıkarttıklarına da şahit olmaktayız.

Mehmet Bey'in vefatından sonra ardında üç küçük çocuğu ile karısı Fatma Hatun kalıyor. Kadın ko-

---

1 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., cilt:3, sayı:5-6, sh:10.

2 'Mütevelli Süleyman Bey vasiyetnamesinde, Hatunum ki mutakamdır, yüz flori nikahı vardır, niza olunmayıb vireler ve kendune nasihat olunmuştur, gezib eğlenmez, helal-zadedir. Malimden elinde olduğu elinin içinden ve elinde bulunan esbab elinden alınmasın, alırlarsa Allah'ın laneti üzerine olsun'.
A.g.e., sh:154.

3 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:457.

casının terekesinden 12 bin akçelik mehr-i müeccelini alabilmek için Kadı Köyü'ndeki çiftliği satışa çıkartıyor. Müzayede yoluyla yapılan satışta 11 bin akçede kalan çiftlik mehr-i müecceli mukabilinde takas ediliyor[1].

Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri'nde mülk dökümünü yüzde 19.2 ile nakit para, yüzde 16.6 ile zirai yatırım, yüzde 14.6 ile ev eşyası ve elbise, yüzde 13.7 ile ev ve dükkanlar oluşturmaktadır[2]. Tereke içinde toplam alacakların yüzde 21.1'i bulması ve servetin çoğunlukla nakit paraya dayanması bu ictimai zümre içerisinde yer alan kadınların servetlerinin nakit para, ev eşyası, süs eşyası ve evlerden oluştuğunu göstermektedir.

Aile içerisinde karı-koca arasında mal ayrılığı prensibi geçerli olduğundan erkeğin muhallefat listesinde kadına ait mallar yer almaz. Dolayısıyla bu listelerden yola çıkarak ailenin gerçek mal varlığını tesbit etmemiz mümkün olmaz.

Ayrıca '*kemali-i akıl sıhhatinde hibe-i sahiha-ı Şer'iyye ile hibe ve teslim*' edilen mülkler muhallefat listelerinde yer almaz.

Ömer Lütfi Barkan'ın 3126 kişiye ait tereke defterlerinden seçerek yayınladığı belgeler arasında Fatıma Hatun ve Meryem Hatun'un terekelerinin ayrıntılı dökümünü bulabiliyoruz. Çiftlik sahibi kadınlar arasında yer alan Meryem Hatun'u daha sonraya bırakıp askeri sınıfa dahil varlıklı bir kadını temsil eden Fatıma Hatun'un mal dökümünü incelediğimizde elbi-

1 A.g.e., sh:192.
2 A.g.e., sh:472. Cetvel no:4.

selerin, ziynet eşyalarının ve muhtelif ev eşyaların yekununun 217 962 akçe tuttuğunu görüyoruz[1].

Fatıma Hatun iki defa evlenmiş ve her iki eşinden de mehrini ve şer'i hissesini almıştır. Tereke listesinde ilk eşi Musa Usta'dan aldığı 16 bin akçe mehr-i müecceli ile ikinci eşi Ahmet Usta'dan aldığı 27 217 akçe şer'i hissesi ve 16 bin akçe mehr-i müecceli yer almaktadır[2].

Mirasçıları arasında ise annesi, babası ve kızı bulunmaktadır. 1636 tarihli tereke listesinden Edirne'nin Hac Kılavuz mahallesinde mukim olduğu anlaşılan merhume Fatıma Hatun'un hiç borcu olmaması dikkat çekicidir[3].

Çiftlik Sahibi Kadınlar

Osmanlı ekonomisinin zirai bir ekonomi olma vasfı, miri mülkiyetin esas olduğu çiftliklerin tarım arazisini daha bir önemli hale getirmiştir. Çiftlikler miri arazi rejiminin hükümlerine tabi tutularak mirasçılar arasında şer'i miras kaidelerine göre bir mülk gibi taksim edilmediklerinden muhallefat listelerinde yer almazlar[4].

Ancak hüccetlerde tarlaların tasarruf haklarının devir muamelelerine rastlanabilir. Devlet miri arazi rejimi ile miras yoluyla toprağın parçalanmasını dolayısıyla üretimin aksamasını engellemeyi hedeflemiştir.

Edirne sakinlerinden Süleyman Çavuş'un Çöke nahiyesindeki çiftliği vefatından sonra, küçük yaşta bulunan oğlunun nafakasını temin edebilmek için mü-

1 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:250.
2 A.g.e., sh:250.
3 A.g.e., sh:251.
4 A.g.e., sh:459.

zayede ile satışa çıkarılmış ve zevcesi Ayşe Hatun'un üzerinde kalmıştır[1].

Bu ilginç örnek ailede mal ayrılığı rejiminin uygulandığını ve bölgede çiftlik idaresinde kadınların da yer aldığını göstermesi bakımından manidardır.

Bir çiftliğin satış muamelesini gösteren bir hüccette de vefat eden kocasından 18 bin '*cedid ve ceyyid akçe*' alacağı olduğunu iddia eden ve bunu ispatlayan Ayşe Hatun'un kocasının çiftliğini nasıl üzerine aldığı gösterilmektedir. Borcun ödenmesi için çiftliğin satılması lazım geldiğini iddia eden Ayşe Hatun satış için yapılan müzeyedede 150 bin akçe ile çiftliğe sahip olmuştur[2].

Çiftlik sahibi kadınlardan bir diğeri de Barkan'ın tereke incelemelerinde muhallefat dökümünü ayrıntılı olarak verdiği Meryem Hatun'dur[3]. Meryem Hatun'un Mahi pazarı köyünde olan 15 bin akçe değerindeki çiftliği kocası Perviz Çavuş tarafından işletilmekteydi. 1605 tarihli tereke listesinde Meryem Hatun'un zinet eşyalarının ve elbiselerinin yüksek kıymeti yanında, bir çiftliğin de bulunması kadınların çiftliklerdeki tasarruf haklarını ve işletmedeki etkinliklerini gösterir mahiyettedir.

Yine hüccetlerden öğrendiğimize göre kadınlar zaman zaman mahkeme huzuruna çıkarak babalarının veya kocalarının çiftliklerinden kendilerine hisse verilmesini talep edebilmektedirler.

Edirne'de sakin Mustafa Çavuş tasarrufunda olan ve Koca Hızır köyünde bulunan 64 400 akçe değerin-

1 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:381.
2 A.g.e., sh:311.
3 A.g.e., sh:221.

deki anbar, çift hayvanları, değirmen ve iki köleden müteşekkil çiftlik üzerinde Mustafa Çavuş'un iki kızı, erkek kardeşleri Ahmet Çelebi'den çiftlikteki hisselerini taleb etmişlerdir[1].

İcareteynli Vakıf Mülkleri ve Kadınlar

Vakıfların sahip olduğu ev veya dükkanların tasarruf ve kullanma hakkı bir peşin kira(İcar-ı mu'accele) ile kişilere devredilir, bunların paylaşımı hususi kaidelere göre yapılırdı. Ölenin mirası arasında bu şekilde tasarruf edilmekte olan mallar mevcut olduğu taktirde, şer'i miras paylaşımı dışında kalarak, yalnız erkek veya kız evlatlara intikal etmekte idi. Bu tasarruf hakkının satışı, vakfın mütevellisinin müsaade ve murakabesi altında bir bedel mukabilinde gerçekleştirilirdi[2].

Kassam defterlerinde İstanbul esnafının vakıf dükkanlarının işletilmesi hususunda erkek evlatlarına olduğu kadar kız evlatlarına da hak tanınması hususunda Divan'a müracaatları yer almaktadır[3]. 1577 tarihli hükme göre evkafa ait dükkan ve mahzenleri icareteynli olarak tasarruf edenler ölünce, oğul veya kızları mevcut olduğu taktirde bu akarlar kendilerine intikal edecek, ancak ölenin evlatları bulunmadığı taktirde başkalarına verilebilecektir[4].

Edirne sakinlerinden Hacı Pervane öldüğü zaman şer'i mirasçıları arasında karısı, iki kızı ve kardeşinin oğlu bulunmaktaydı. İcareteynli olarak tasarru-

1 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:351.
2 A.g.e., sh:56.
3 A.g.e., sh:56.
4 A.g.e., sh:57.

funda bulunan dükkanların tasarruf hakkı sadece kızlarına intikal etmiştir[1].

Ömer Lütfi Barkan'ın Edirne Askeri Kassam Defterleri incelenmesinde tesbit ettiği bir diğer icareteynli mülk, yine Edirne'de mukim Hacı Rıdvan'ın bir sebzeci dükkanı ile Bosna köyündeki yüz dönümlük bahçesidir. Hacı Rıdvan'ın vefatından sonra karısı, küçük kızının nafakasını temin etmek maksadıyla sebzeci dükkanının ve bahçenin tasarruf hakkını 96 bin akçeye Edirne'deki Saray bahçelerinin Bostancıbaşısı Sinan Ağa'ya devretmiştir[2].

Askeri zümre içerisinde miras miktarlarının 2 136 740 akçe ila 6 022 akçe arasında değiştiğini Barkan'ın incelediği askeri zümreye dahil olan 93 kişinin ayrıntılı muhallefat dökümünden öğreniyoruz[3]. Bunlar içerisinde Fatma Hatun'un miras yekunu defn masrafları çıkarıldıktan sonra 200 962 akçe, Meryem Hatun'un ise 60 bin akçe olarak belirtilmiştir. Kadınların sahip oldukları bu meblağların aynı zümreye dahil orta seviyeli bir erkeğin servet yekununa eşit olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde Edirne vilayetinde çoğunluğu yıllık geliri 2 bin akçeyi geçmeyen küçük ölçekli vakıflar kurulmuştur. Vakıfların kurucuları ve vakıfların büyüklükleri arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda bölgede kurulan tüm vakıfların yüzde 62'sini reayanın kurduğu küçük ölçekli vakıfların oluşturduğunu görürüz[4].

---

1 Barkan, Ömer Lütfi, a.g.e., sh:57.
2 A.g.e., sh:279.
3 A.g.e., sh:460, Cetvel no:3.
4 Gerber, Haim, *'The Waqf Institution In Early Ottoman Edirne'*, Asian and African Studies 17 (1983), sh:33.

Devletin en fazla vakfa sahip birkaç vilayetinden biri olan Edirne'de kurulan tüm vakıfların yüzde 20'si kadınlar tarafından tesis edilmiştir. Bu yüzde 20'lik oranın yüzde 77 gibi büyük bir bölümü halk kadınlarının kurduğu vakıfları göstermektedir[1].

1 Gerber, Haim, a.g.m., sh:36.

D- KAYSERİ

Onaltıncı yüzyılda, 30-33 bine ulaşan nüfusuyla Bursa ve İstanbul'dan sonra gelen Kayseri, Anadolu'nun önemli vilayetleri arasında yer almaktadır[1]. Bu vilayet, kumaş dokuma ve dericilikteki önemiyle dönemin sosyo-ekonomik yaşamında etkili olmuştur.

Kadınların şehrin sosyo-ekonomik yaşamına katılımı konusunda diğer vilayetlerde olduğu gibi yine burada da mahkeme kayıtlarına dayanarak bazı ipuçları elde edilebilir. Kayseri kadı kayıtlarında 1600-1625 arası döneme ait 1800 davanın incelenmesi ile kadınların günlük hayattaki meşguliyetleri, sosyo-ekonomik durumları, şehrin üretimine katılımları ve mülkiyet yapıları konusunda bazı tesbitlerde bulunulabilir[2].

Kayseri Kadı Kayıtları, kadınların dikkate değer bir oranda mülk sahibi olduklarını ortaya çıkarmaktadır[3]. Bunun nedenini miras ve mehir hakkı başta olmak üzere İslam'ın kadına verdiği mülkiyet hakkı ve Kayseri mahkemelerinin bu mülkiyet hakkını hukuki güvenceye almış olmaları oluşturur.

---

1 Faruki, Süreyya, Nakleden:Behar, Cem, Tarihi Nüfus İstatistikleri, DİE, sh:15.

2 Jennings, Ronald, C., *'Women In Early 17 th Century Ottoman Judicial Records-The Sharıa Court Of Anatolian Kayseri'*, Journal Of The Economic And Social History Of The Orient, Vol:XVIII, Part:1, January, 1975, sh:59.

3 A.g.m., sh:97.

Kayseri'de 1605 ve 1625 yılları arasında kayıtlara geçen 1602 adet mülk devrinin yüzde 40'ında (637'sinde) en az bir kadın bulunmaktadır. Trabzon, Amasya, Karaman sicillerinde ise 154 mülk devrinin yüzde 36'sında en az bir kadın adı geçmektedir[1].

Alım-satım işlemlerinde kadınlar alıcılardan daha çok satıcılar arasında bulunmaktadırlar. Ayrıca kadınlar mirastan aldıkları hisseyi yine diğer mirasçılara sattıkları gibi toprak sahipleri, kiracılar veya sermayedarlar olarak şehrin ekonomik yaşamına katıldılar[2].

Kayseri Mahkemelerinde Kadınlar

İslam'ın kadına verdiği mülkiyet hakkını tekzip edercesine kadının mülkiyetten uzak tutulduğunu ve horgörüldüğünü iddia eden Batılılara karşılık dönemin Kayseri vilayetinde kadınların mülklerinin mahkemelerle hukuki güvence altına alındığını açıkça tesbit edebiliyoruz.

Kayseri'de mahkemelerin kadınların davalarını dinlemek için özel günler tahsis ettiklerini veya bakılan davalarda kadınlara öncelik verdiklerini, sadece Kayseri'de değil Trabzon, Konya, Amasya ve Karaman'da görülen davalarda da erkekler gibi şahid olarak kadınların da dinlendiğini delillendirebiliyoruz[3].

---

1 A.g.m., sh:99.

2 Faruki, Süreyya, Men Of Modest Substance, Cambridge, 1987, sh:160.
Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:65,101.

3 Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:59.
16 Recep 1027'de mahkemede dinlenen 13 davanın 4'üne kadınlar katılmıştır. 22 Recep 1027'de mahkemede dinlenen 6 davanın 2'si kadınlarla ilgilidir. Bir yılda ise mahkemede dinlenen davaların yüzde 17'den fazlasında kadınların müracaatları sözkonusu

Kadınların mahkemelerde davacı-davalı veya şahid olarak bulunabilmeleri onların toplum tarafından hukuki sorumluluklarının teyit edildiğini gösterir mahiyettedir[1].

Ayrıca kocalarının kendilerinden izinsiz mülklerini satmaları halinde Kayseri'de müslüman kadınlar olduğu kadar zımmi kadınlar da mahkemeye başvurarak satışın iptalini isteyebilmişlerdir. Bu da kadınların mülkiyet haklarının hukuki güvence altında olduğunu teyit eden bir hususdur[2].

---

olmuştur. Ayrıca bu oran Amasya'da yüzde 24, Karaman'da yüzde 37 ve Trabzon'da yüzde 42'dir.

1 A.g.m., sh:62.
'Gül Ana binti Bali, Zımmi Avdik huzurunda dava etti: 'Ben ona çeşitli altın eşyalar borç için verdim. Şimdi onları geri istiyorum'. (9 Sefer 1015)
'Talas'ın Kara Beg'deki Sultan, Sofya ve Melek kardeşler, Hacı Hüseyin bin Mehmet'i dava ettiler. Hacı Hüseyin babamızdan bize miras kalan iki üzüm bağı, bir bahçe ve bir tarlanın 7 hissesinden 2'sini mülkiyetine aldı. Hacı Hüseyin ise beş yıl önce onları kardeşleri Mihail'den satın aldığını iddia etti.
Kayseri'de zımmi kadınların mahkemelerdeki davalarına örnek olarak Meryem binti Davud'un davası verilebilir:
'Meryem binti Davud, Agob'tan talep etti:Kocam Tomo'ya 8 yüz akçe borçlu. Bu borcu istiyorum, Agob ta borcunu ödediğini iddia etti'. (18 Sefer 1034).

2 A.g.m., sh:63.
'Bektaş mahallesinden Gül Ana binti Uğurlu, İsa bin Mehmet'ten: kocam Kutluşeh İskender izinsiz üzüm bağlarımdan birini sattı. Onu geri istiyorum. İsa bin Mehmet, Gül Ana ve Kutluşeh'ten satışta mutabık olmadıklarına dair yemin istedi. Yemin ettiler. Üzüm bağı Gül Ana'ya teslim edildi'.

Kadınların kocalarına yaptıkları mülkiyet alım satım işlemleri[1] olduğu gibi onlardan nafaka talepleri de mahkeme kayıtları arasında yer almaktadır[2].

Vefat eden bir kimsenin miras düzenlemesi yetişkin oğlu tarafından yapılabildiği gibi bu düzenleme yetişkin oğlu olsa dahi bazan ölenin karısı veya kızkardeşi tarafından da yapılabilmektedir. Bu mahkemede miras üzerinde yetkili bir pozisyon elde etmek demektir.

Murise, mülkün değerini tesbit etmekte, vefat edenin borçlarını ödemekte, vasiyetini yerine getirmekte ve şeriata uygun olarak mirasçılara bölüştürmekte tam yetkilidir[3]. Kadınlara bu yetkinin verilmiş olması onların ekonomik hayatın bilgisinden uzak olmadıklarının bir başka şekilde ispatı olabilir[4].

---

1 Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:68.
'Hacı Sinan bin Ebubekr Dede, karısı Fatıma binti İsfendiyar'a 240 akçeye konaklı mahallesindeki mülkünün yarısını sattı', (26 Rebiülahir 1019)
'Mümine binti İlyas erkek kardeşi Mustafa'ya ait olan evi Huvand mahallesindeki evin mülkiyetini aldı. Mümine, evi 2 yıl önce kocasından satın aldığını söyledi. İki şahit onu destekledi'. (17 Zilhicce 1017)
'Sinan v. Cihanşeh Billur nahiyesinde 2 bağı karısı Asli binti Minnet'e 30 kuruş borcu karşılığı olarak sattı'. (14 Rebiülahir 1026)

2 A.g.m., sh:62.
'Cennet Ana binti Şeyh Mehmet Efendi, talep etti: Güllük mahallesinde Abdulfettah b. Abdülkadir'in karısıyım. O uzun zamandır kayıp, Nafakamın karşılanmasını istiyorum. Cennet Ana'ya kocasının ona başka bir şey tahsis etmediği konusunda yemin etmesi istendi. Daha sonra günde 15 akçe nafaka kararlaştırıldı'. (4 Rebiülahir 1034)

3 A.g.m., sh:70.

4 A.g.m., sh:71.

Kadınlar, başka kadınlara veya kadın akrabalarına vekil olmuşlar, ayrıca erkeklerin iktisadi faaliyetlerini de vekil olarak düzenlemişlerdir[1].

Kadını korumayı esas alan İslam'i gelenekte aileler evlendikten sonra da kızlarının haklarını müdafaa etmesine yardım etmişler ve onların kocalarıyla mülk davalarında taraf olmuşlardır.

Kayseri'de şehir kadınları arasında kredi ilişkileri ve mal ile kefil olma yaygındır. Kadınlar akrabalarındaki erkeklere olduğu gibi başka erkek ve kadınlara da mallarıyla kefil olmuşlardır[2].

Kadınlarla erkekler arasındaki borç-alacak ilişkileri, o döneme ait pekçok mahkeme kaydında mevcuttur[3].

---

1 A.g.m., sh:73.
'Ali bin Mustafa ve kızkardeşi Şehzade'ye anneleri Ümmü Gülsüm binti İdris satış için vekil oldu. Hüseyinli Mahallesindeki mülk Ebubekr'e 60 kuruşa satıldı'. (15 Şaban 1015)
'Ayşe binti Ahmet, Süleyman bin Halil tarafından satış için vekil tayin edildi'. (19 Şevvel 1035)
'Donti binti Rum Bey İmren Mahallesindeki bir üzüm bağını kardeşi Meryem'e vermek için babasına vekil oldu'. (8 Rebiülahir 1035)

2 Jennings, Ronald, C., sh:103.
'Güllü binti Süleyman: Ben oğlum Ali Beşe'ye malımla kefil oldum'. (1016)
'Hacı Ömer vakfının mütevellisi Hacı Şaban bin Sinan, Mihriban binti Emir Ali'den talep etti: Oğlun annesinin malına karşılık 30 kuruş vakıftan borç aldı. İki şahid mütevelli Hacı Şaban bin Sinan'ı tasdik ettiler. Mihriban binti Emir Ali Hisar'daki üzüm bağını borcunu ödemek için sattı'. (1018)
'Sultan Cami Vakfının mütevellisi Hacı Ömer bin Hacı Gulabi, Ayşe binti Ferhat'ın kocasının ölümünde vakıftan 1985 akçe borç aldığını iddia etti. İki şahit bunu tasdik ettiler' (17 Rebiülevvel 1023).

3 A.g.e., sh:104.

Kayseri'de vakıf kurucuları arasında yer alan kadınların sayısını ve vakıflarla kadınlar arasındaki ilişkiyi kesin olarak belirlemek mümkün değilse de kayıtlarda vakıf kuruluşunda öncü olan kadınların adı geçmektedir. O dönem insanları için bir sosyal güvenlik kurumu mesabesinde olan avarız vakıflarının sermayeleri işletilerek gelir temin edilmektedir[1]. Bilhassa hayır işleri için kurulmuş vakıflarda yine kadınların aktif olduklarını tesbit ediyoruz[2].

Kayseri ile ilgili döneme ait kayıtlarda şehrin ekonomik aktivitelerinde kadınların varlığı konusunda genel hükümlere varılması hayli güç ise de köylerde ve

---

'Hacı Bayram karısı Kaya binti Hüdaverdi'ye 60 kuruş ödedi' (8 Muharrem 1014)

'Hacı Musa bin Bostan, karısı Teslime binti Veli huzurunda şöyle ikrar etti: Karımın bende 70 kuruşu vardı. Buna karşılık Beğendikli köyündeki evimi ve bir üzüm bağımı borcuma karşılık ona verdim'.

'Kara Keçili mahallesinden Kıdem binti Sultan Bali, oğlu Sinan'ı dava ederek, oğlum benden 40 kuruş aldı ama 20 kuruş ödedi, dedi. Sinan ise tamamını ödediğini iddia etti. İki şahid Sinan'ı tasdik ettiler'.

1 A.g.m., sh:106.

'Hatun binti Sübhan Virdi'nin vekili olarak Aftab binti Abdullah tarafından kurulan vakfa Yalman mahallesi insanlarının avarızı için 6000 akçe vakfedildi'.

'Kahveci Tayi şunu açıkladı ki:Ayşe Kadın tarafından vakfedilen Bazar kapısı önündeki kahveyi 20 Şaban 1019'dan yılsonuna kadar günde 5.5 akçeye kiraladım. Vakfın mütevelilisi gerekli kaydı yazdırdı'.

2 A.g.m., sh:107.

'Sitti Hatun, İsbak Çelebi Mescidi imamına Kur'an okuması için 2000 ve mum için 300 akçe vakfetti'. (18 Zilhicce 1030).

'Osman Fakih'in torunlarından vakıf mütevellisi Halime Hatun, Ahi Osman mahallesinde yaşayan Ahmet bin Aslan'a mahalledeki bir tarafı umumi yol diğer tarafları Halime, Halil ve Abdi'ye bitişik olan yeri 90 yıllığına yılda 10 akçeye kiraladı'. (1027)

şehirlerde kadınların ekonomik hayata katılımları konusunde belli bir farklılık olduğundan sözedilebilir. Kadınların şehrin ekonomik hayatına katılımının istatistiki verilerle açıklamasını yapmak ancak tüm faaliyetlerin tesbit edilebilmesinden sonra gerçekleştirilebilir.

Kayseri mahkemelerinin sınırlı bir döneme ait kayıtlarının pek azı bile hayatı ev yaşamıyla sınırlı olduğu düşünülen kadınların mahkemelere gelerek kamu hayatında yer aldıklarını gösterir mahiyettedir. Mülkiyet edinme ve bunu dilediği gibi tasarruf etme konusunda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduklarını hatta kadıların, hukukun esasına göre hareket ederek kadınların haklarını koruduklarını görüyoruz.

Kocaların kadınların mülkiyet haklarını kabullendiklerini ve müsadereye pek sık rastlanmadığını düşünürsek kadınların mülk sahipliklerinin dönemin sosyal teamülleri arasında olduğunu anlarız.

Kayseri, dönemin vilayetlerini temsil edebilecek özelliklere sahip ise de kadınların toplumdaki iktisadi aktivitelerine ilişkin genel hükümlere varabilmek Anadolu'nun her vilayeti için detaylı araştırmalar yapmayı gerektirir. Bundan dolayı çeşitli alım-satım işlemlerinde[1] veya ticari işletmelerde bulunan kadın-

---

1 Jennings, Ronald, C., a.g.m., sh:109.
'İlyas bin Pir Ahmet; Rahime Hatun'un kızkardeşinden kahve değeri olarak 10 kuruş aldım'.
(25 Zilhicce 1018)
'Tavukçu mahallesi sakinlerinden Şakire binti Hoca Hasan, Mehmet bin Hacı Mustafa ve karısı Akile binti Yusuf Bali huzurunda, ben onlara 400 kuruşa Börekçi çarşısında bir ekmek fırını sattım diye ikrar eyledi'. (5 Muharrem 1019)

ların[1] toplumun ne kadarını oluşturdukları ve üretim faaliyetlerine katkılarının belirlenmesi ancak bu tür bir araştırma sonucunda ortaya çıkarılabilir.

1 A.g.m., sh:109.
'Melik binti Lale, Ahmet bin Abdullah'ın huzurunda, Cami'i Kebir'e abdest için su getirdim. Şimdi paraya sahip oldum. Ahmet bin Abdullah, onun her yıl 5 akçe ödediğini söyledi'. (28 Zilkade 1018).

E- MANİSA

Osmanlı Devleti'nde ziraat yapılan toprakların, hanehalklarından alınan vergilerin, devlet gelirleri dökümünün ve diğer kırsal kesim verilerinin bulunduğu Tahrir defterlerinden 16. Yüzyıl Manisa vilayetine ait olan bir Tahrir defterlerine göre, bu dönemde Manisa ve bağlı bölgeler, yörükleri iskan politikasına sahne olmuştur. Manisa şehrinde devletin aldığı vergilerin yağhane, bozahane ve şem'haneden alınan vergilerle sınırlı kalması[1] bizlere zirai ekonominin yaygın olduğunu göstermektedir. Manisa ve bağlı nahiyelerdeki hane sayısı sınırlı, ziraat yapılacak topraklar geniştir.

Yörük kadınları devletin iskan politikaları ile bir yandan zirai üretkenlikte yerlerini alırlarken diğer yandan da yörük hayatının pratik hayat bilgilerini Manisa ve civardaki vilayetlere taşımışlardır. Manisa ve civar nahiyelerde buğday, arpa, pamuk ve pirinç üretimi yapılmakta, köylerde iskan edilmiş yörük aileler zirai üretimde gerekli işgücünü sağlamaktadırlar.

---

1 Ekser topraklarında yörükler oturup ziraat etmekte ve köyün sipahisine resm-i koru adı altında 300 akçe vergi ödemekte idiler. 16 yörük ailesinin elinde bulunan dört çiftlik toprağına karşılık 200 akçe resm-ı bennak alındığı kaydedilmektedir.
Nagata, Yuzo, *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi kitabevi, İzmir, 1995, sh:13.

Manisa vilayetine bağlı Yengi nahiyesinde büyük oranda pamuk ziraati yapılması şehirde kadınların ipek kozalarını ayıklayarak veya ip eğirerek ekonomiye katılımlarına yardımcı olmuştur.

Manisa'da göçebe yörüklerin hayvanlarını otlatırken zirai ürünlere verdikleri zararlar zaman zaman padişaha şikayet konusu olmuştur. Manisa kazası dahilinde bulunan Tatarlı köyü halkı ile civarında bulunan Şaki Ağa Çiftliği sahibi Yusuf'un annesi Hadice Hatun tarafından gönderilen bir arzıhal, işgal edilen mer'a arazisinin durumunu bildirmektedir[1]. İşgalciler, ilgili arazinin tapu ile kendilerine verildiğini iddia etmişler ise de padişahtan gelen fermanda *'mer'a yerleri alınub ve satılmak ve tapu ile verilüp ziraat olunsa dahi mer'*a mukaddemdir, ziraat men oluna' şeklinde emir verilmiştir.

---

1 Hatice Hatun'un ifadesine göre: 'karye-i mezbure toprağında vaki kadim eleyyamdan beru karye-i mezbure ehalilerinin ve çiftlik-i mezburun hayvanatları iştiraken mer'i olunup otundan ve suyundan intifa idegeldikleri mer'a yerlerine ahardan bir vecihle alakası olmayub dahl olunmak icab itmez iken', yine Manisa kazası dahilinde bulunan Saruhanlı köyünden bazı kimseler, 'mer'a-ı mizkurun iki bir dönüm mikdarını biz sahib-i arz olan karye-i mezburenin ber veci malikane mutasarrıfı tarafından mültezimi olan Abdullah Ağa dimekle maruf kimesneden ziraat itmek üzere tabu ile aldık' diye bu toprağa sahip çıkmışlardır. Bunun üzerine çıkarılan bir emir gereğince, niza yerinde bir mahkeme kurulmuş ve bu yerlerin 'kadimi mera yerleri olduğu şer'an zahir ve mezburlar zira'attan men ve kadimi üzere çiftlik-i mezburun ve karye-i mezbure ehalilerinin hayvanatları mer'i itdirilmek üzere gerü mer'alığa hüküm birle canib-i şerden hüccet-i şer'iyye' verilmiştir.
Nagata, Yuzo, a.g.e., sh:53.

Mahkeme kayıtlarında Sofular köyü yakınlarında Küçük bin Hamza'nın varisleri olan üç nefer hatun adı geçen müteveffadan hak taleb ettiler[1].

Manisa'da İp Eğiren Kadınlar

Manisa ovasının hemen her yerinde pamuk yetiştirilmekteydi. Dolayısıyla pamuk işleme ve dokuma ile meşgul olan zenaatkarlar, hammadde tedarikinde zorluk çekmezlerdi. Manisa bezestanında bez ve boğası satan esnafın dükkanları bulunmaktaydı. Manisa bezleri yalnız bezestanlarda satılmamakta aynı zamanda İstanbul, Bursa, Konya ve Karaman'a götürülmekte oralarda da pazar bulmaktaydı.

Osmanlı ülkesinin her tarafındaki bezastanlar çullah esnafının dokunan kumaşları satış yeriydi. Manisa ovasındaki pamuk kadınların ellerinden geçerek bu bezestanlara gelip satışa sunulmaktaydı.

'Manisa'da çullahlara yetecek pamuk ipliğini fakir kadınlar üç çıkırıkda iplik yaparlardı, üç çıkrıktan ziyade olacak olursa bu kadınlar maişetlerini temin edecek ipliği bulamazlardı. Çıkrık adeti artınca pamuk alıcıları da çoğaldığı için kadınlar iğirdikleri iplikleri pazara götürüp çullahlara satıp ta onun parası ile pamuk almaya gelene kadar diğerleri pamukları onlardan evvel alıp hepsini Yahudi ve kafirlere fazlasıyla satıp İzmir ve diğer vilayetlere gönderdiklerinden kadınlar şikayet etmiş bunun üzerine çıkrık adedi onbeş-yirmiden yine üçe indirilmiştir' [2].

---

1 Gökçen, İbrahim, *16. Ve 17. Asırda Manisa Dolaylarındaki Yörük ve Türkmenlere Dair Vesikalar*, İstanbul Maarif Basımevi, 1946, sh:35.

2 Ünlü, Muazzez, A.g.e., sh:20.

Buna göre, Manisa'da maişetini ip eğirip pamuk dokuyarak kazanan kadınların bu üretimlerini sürdürmeleri için Osmanlı yöneticileri tebdir olmak durumunda kalmışlardır.

Manisa kadı kayıtlarında Şehriban Hatun vakfı mütevellisi Alaattin bin Lütfi'nin, kocası ölen Canibula hatunu dava edip, kocasının Şehriban Hatun vakfına dörtyüz akçe asıldan, kırkbeş akçe kaftan bahasından cem'an dört yüz kırk beş akçe borcu olduğunu iddia ederek şahid getirmesi kadının kocasının mülkü üzerindeki tasarrufta muhatap kabul edildiğini göstermektedir[1].

Hala Sartı kazasında Karacakoyunlu taifesinden Meryem ve Raziye'nin, ölen babalarının malından nafaka ve kisve baha ödenmesini taleb etmelerine karşılık günde beşer akçe nafaka ve kisve baha takdir edildiği yine mahkeme kayıtlarında yer almaktadır[2].

Manisa vilayeti ülkenin hububattan sonra en önemli üretim sektörü olan pamuğu istihsal ederek bunun ticari ve sınayi imkanlarını da geliştirmiştir. Pamuk Manisa pazarından satın alınır ve zenaatkar kadınların evlerinde tüm maharetlerini sergileyerek bez ve boğası haline getirilirdi. Boğası, ince pamuk bezidir. Kuşak, astar, peştemal, dülbent, alaca, gömleklik, çenber ve makrama kadınların ayıklayıp ip haline getirdikleri bu pamuk kozalarından yapılmaktadır[3].

Manisa vilayeti hakkında elimizdeki bilgiler kadınların maişetlerini temin etmek gayretiyle iktisadi hayattan uzak olmadıklarını göstermektidir. Ancak vi-

1 Gökçen, İbrahim, A.g.e., sh:24.
2 Gökçen, İbrahim, A.g.e., sh:75.
3 Ünlü, Muazzez, A.g.e., sh:25.

layete ilişkin tüm arşiv malzemeleri incelenmeden Manisa vilayetini diğer vilayetlerle karşılaştırmak, iş sahalarının çeşidi hakkında bilgi sahibi olmak, kadınların iktisadi hayata katılımlarını ve bu katılımın tüm toplum üzerindeki etkileri konusunda tatminkar sonuçlara varmak mümkün olmamaktadır.

F- İSTANBUL

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarının tüm sıkıntılarına Bursa şahid olmuş ise de *'Peygamber övgüsü'*ne layık olmak için tüm padişahların fethini arzuladıkları İstanbul, yıllarca *'Düvel-i Muazzama'nın 'baş'*ı olarak Osmanlı payitahtının ikametgahı olmuştur.

Başkent'in İstanbul olmasıyla birlikte bu şehir 'İslam mührü'nü yıllarca taşıyacak biçimde yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı Askeri sınıfının yaşadığı bu müstesna şehir gerek idari yapıya hakimiyeti gerek coğrafi konumu gerek tarihi anlamı ile Osmanlı vilayetleri içerisindeki önemini hiç kaybetmemiştir.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden önce bir nüfus durgunluğu yaşadığı, buna karşılık fethin hemen akabinde, müslim veya gayrı müslimlerin yerleştirilmesiyle 1478'de şehir nüfusunun 90 000'e yaklaştığı tahmin ediliyor[1].

*'Düvel-i muazzama'*ya yıllarca başkentlik yapmış İstanbul'da kadınların iktisadi faaliyetleriyle ilgili pekçok kayıtlara rastlıyoruz. Şer'i mahkemelerde görülen davalarda olduğu gibi çoğunluğu askeri sınıfa mensub olan kadınların mülk alım ve satımları, borçları ve alacakları, terekelerinin dökümü ve vakıflarla ilişkileri

1 Topkapı Sarayı Arşivi, No:9524, Mufassal Osmanlı Tarihi, 1, 488. Nakleden:Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, sh:152.

konusunda bu kayıtlarda dikkate değer bilgiler bulunmaktadır.

Kızının nafakası için bir erkekten aldığı borcunu mahkemede ikrar eden[1], annesinden kalan evin hisselerini diğer hissedarlardan satın alan[2], bir erkekten aldığı borca karşılık malını rehin veren ve başka bir kadını da bu ticari ilişkiye kefil gösteren kadınlar[3] o

---

1 'Bu belgenin sahibi Mehmet bey oğlu Abdülkerim, şer'i meclisde Haydar kızı Melik adlı kadın huzurunda davacı olarak şöyle dedi:Melik'te şer'i usulle verilmiş bin üçyüz yetmiş akçe ve beş vukıyye keten pahasından olmak üzere toplam bin dört yüz yetmiş akçe alacağım vardır. Talep ediyorum. Sorgulaması yapılan Melik ise cevabında gerçekten de Abdülkerim'den birkaç kerre de bin üç yüz yetmiş akçe nakid ve yüz akçe karşılığı beş vukiyye keten alarak kızım Hamza kızı Ayşe'nin nafakasına harcadım. Mezkur meblağ açıklandığı tarzda üzerimde ödenmesi gereken borç olarak bulunmaktadır, dedi. Bunun üzerine ödenmesi konusunda Melik'e uyarıda bulunuldu'.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, Cilt:1, sh:13.

2 'Abdullah oğlu Ece Reis mahkemede. Beşiktaş kasabası mahallesinden Yeni Mahallede bulunan bir alt kat evimizi bir fırın, bir ortak su kuyusu, bir tuvalet ve salondan meydana gelen bir tarafı Şaban Reis, bir tarafı Süleyman Hoca, bir tarafı Mehmet Çelebi'nin evleri bir diğer tarafı da umumi yolla çevrili iki kapılı ahşap evimizin büyük kısmı benim geri kalanı da Zahide'nin annesi rahmetli eşim Cennet'in idi. Eşim ölünce dörtte biri bana geri kalan kısmı da Zahide'ye intikal etmişti. Bu durumda kanunen dörtte biri bana kalan evin hissesini evdeki hissemi günlük rayiç üzerinden 4000 akçe karşılığı kesin olarak sattım, parayı aldım ve malı teslim ettim, dedi.
Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt:1, sh:29.

3 'İstanbul Şehri mahallesinden Keflu'de oturmakta olan Mustafa kızı Fatıma adlı hanım şer'i mecliste bu belgeyi elinde bulunduran Ali oğlu Mustafa Beşe adlı kişi karşısında şöyle bir ikrarda bulundu: Mustafa Beşe'den ölçü ve ayarı doğru on bir flori borç almış ve zimmetime geçirmiş bulunuyorum. Bu meblağ mukabilinde kendi malım ipekli kadın kumaşından yapılmış kaftan

dönemde İstanbul'da kadınların iktisadi ilişkileri konusunda delil oluşturabilecek niteliktedir.

İstanbul Askeri Kassamına Ait Tereke Defterlerinde Kadınlar

İstanbul'da kadınların mülk bileşenleri arasında devrin sosyo-ekonomik durumuna paralel olarak mehirler ilk sıralarda yer alır. Şer'i hükümlerde mehrin azami miktarı belirtilmemekle birlikte asgari miktarını, Ebu Hanife ve İmamı Malik'in de içinde bulunduğu İslam Hukukçuları 10 dirhem olarak tesbit etmişlerdir.

Tereke kayıtlarında en düşük mehir alacağı olan kadınlar köle kökenli olanlardır. Terekeleri incelenen kadınlardan mehirleri 2 bin ila 3 bin arasında bulunanların çoğunluğu teşkil ettiğini ayrıca ikinci sırada da bin ila 2 bin akçe arasında mehir alacağı olan kadınların yer aldığını söyleyebiliriz[1].

Kadınlar arasında -köle kökenli olduğu tahmin edilen- Ayşe Hatun binti Abdullah, 80 akçe ile en düşük mehire sahiptir[2].

---

bir atlas alaca, kaftan ve sekiz atik inci dizili bir saç bağından oluşan eşyalarını Mustafa Beşe'ye rehin olarak bırakıyorum. O da aldı ve kabul etti. Mustafa Beşe adı geçen kadının ikrarını dinledi ve tasdik etti. Ayrıca aynı mahallede oturan ve duruşmada bulunan Mustafa kızı Ayşe söz konusu meblağ Fatıma tarafından üç güne kadar ödenmezse ben kendi malımdan ödeyeceğim, dedi ve kefil olduğunu söyledi. Mustafa Beşe'nin isteği üzerine duruşma tutanaklara geçildi.

Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası araştırmaları Vakfı, Cilt:1, sh:45.

1 Öztürk, Said, *İstanbul Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri,* sh:225.

2 A.g.e., sh:225.

Kadınların sahip oldukları gayrı menkuller arasında evler ilk sırada yer alırken bu evlerin değeri kadının mensup olduğu sosyal sınıfa göre değişmektedir. Emine Hatun binti Mehmet 194 bin akçe değerinde bir eve sahipken, Ayşe Hatun binti Abdullah'ın evi 7500 akçe değerindedir.

Hatice binti el-Hac Hasan Beşe evi olmayan fakat arsası olan, Havva Hatun binti Abdullah evi ile birlikte bahçesi ve bağı olan, Havva Hanım binti Halıcızade Mehmet Paşa ise çiftliği olan kadınlar arasında bulunmaktadır[1].

İstanbul Askeri Kassamına ait terekelerden bir borç ve alacak listesi oluşturulduğunda erkeklerin mehr nedeniyle eşlerine olan borçlarının ciddi bir yekün tuttuğu görülmektedir[2].

Kadınların borç dökümleri şahıslara, vakıflara, müslüman erkek ve müslüman kadınlara olmak üzere ayrı ayrı değerlendirildiğinde Emine binti Hüseyin'in 20 625 akçe ile vakfa borcu olan kadınlar içerisinde birinci sırada yer aldığını buna karşılık 1155 akçe ile Fatma binti Ali'nin ise son sırada bulunduğunu görüyoruz[3].

Bazı tereke kayıtlarında hangi vakfa, ne miktar borç olduğu belirtilmiştir. Bin akçe Akşemseddin Vakfı'na bin de mahalle vakfına olmak üzere iki bin akçe borcu olan Ayşe binti Cafer buna örnek teşkil edecek mahiyettedir. Yine Ayşe Hatun binti Mehmet'in Çavuş Mescidi Vakfı'na 10 550 akçe borcu olduğunu terekelerin borç dökümlerinden tesbit edebiliyoruz.

---

1 A.g.e., Ek-4, sh:335.
2 Öztürk, Said, a.g.e., Ek-5, sh:347.
3 A.g.e., Ek-7, sh:367.

Kadınların müslüman erkeklere olan borçları bilhassa belirtilmiş olmakla birlikte terekesi incelenen kadınların yarıya yakınının bir müslüman erkeğe borcu olduğunu, müslüman kadınlara borcu olan kadınların ise tüm kadınların ancak üçte birini oluşturduğunu görüyoruz. Erkekler içerisinde karısına mehir borcu haricinde başka borçları olanlara da rastlanmaktadır.

Gayrı müslümlere olan borçlar sadece iki kadının tereke dökümünde yer almıştır. Bunların değeri de 150 ve 1300 akçe civarındadır[1].

Terekelerin kadınların alacaklarını gösteren kısmında ise belirsiz alacakların haricinde Hace Hatun binti Hasan'ın 2 bin ve Fatma binti Abdullah'ın 300 akçe emtiadan alacağı olduğu kaydedilmiştir[2]. Şerife binti Abdulkadir Efendi'nin bir vakıftan 20 bin akçe alacağı olduğu gibi Emine Hatun binti Abdullah'ın Usta Hatun ve Hoca Hatun'da 1740 akçe alacağı olduğu belirtilmiştir[3].

Payitaht merkezi '*peygamber şehri*' İstanbul'da kadınların mehir alacağından ve birkaç parça eşyadan oluşan terekelerinin vefatlarından sonra mirasçılarına kaldığını görüyoruz. Piri Ali kızı Havva Hatun'un terekesine, ana-babası, kızkardeşi Saliha ve kocası Hüseyin mirasçı olmuşlardır. 500 akçe mehr-i müeccel alacağı olmak üzere toplam 4452 akçelik terekesinde, ev eşyaları, değişik türde kumaşlardan yapılmış iki kaftan ve bir iki parça da giyim eşyası bulunmaktadır[4].

---

1 A.g.e., Ek-7, sh:371.
2 Öztürk, Said, a.g.e., Ek-7, sh:370.
3 A.g.e., Ek-7, sh:347.
4 Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt:1, sh:350.

İstanbul Vakıfları ve Kadınlar

Vakıflar hakkında çeşitli araştırmalar yapılmasına rağmen Osmanlı'da kadınların vakıflarla ilişkileri ve bu vesileyle sosyal ve ekonomik hayatta yer alışları hususunda yeterli çalışmalar gerçekleştirilmemiştir. Bu konuda Ömer Lütfi Barkan ve E. H. Ayverdi'nin çalışmalarından yola çıkarak 16. Yüzyıl *'İstanbul Vakıfları ve Kadınlar'*[1] hakkında Hebrew Üniversitesi-'nden Gabriel Baer'ın çalışması dikkate değer mahiyettedir.

Baer, İstanbul vakıflarından 500 örnek seçerek çalışmasını bunlar üzerinde yoğunlaştırmıştır[2]. İlk elde ettiği sonuç, 16. Yüzyıl İstanbul'unda vakıf kurucularının üçte birinden daha fazlasını kadınların oluşturduğudur. Bu da tüm vakıfların yüzde 36.8'ine tekabül etmektedir. Böyle bir nicel sonuç da bizi kadınların mülkü ellerinde bulundurduklarını düşünmeye itmektedir. Baer, kadının boyun eğen rolünün tersine Osmanlı ekonomisinde gizli kalan bir faktör olduğunu vurgulamaktadır[3].

İstanbul'da yani imparatorluğun başkentinde kadınların kurduğu vakıflar üzerinde bir tetkik yapıldığında bunların erkeklerin kurduğu vakıflara oranla küçük ölçekli vakıflar olduğu görülür. Başkentteki tüm vakıf mülkiyetlerinin sadece yüzde 17.5'i kadınlarındır. Kadınların kurduğu vakıfların yüzde 55.6'sının yıllık geliri 100 akçeyi geçmezken erkeklerin kurduğu

---

1 Barkan, Ömer, Lütfi ve Ayverdi, E.H., *'İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri, 1546 tarihli'* , İstanbul, 1970.

2 Baer, Gabriel, *'Women And Waqf'*, Asian And African Studies, 1983.

3 A.g.m., sh:11.

vakıfların gelirleri 10 bin veya 20 bin akçeye ulaşmaktadır[1].

Kadınların oluşturduğu vakıfların gelirlerinin çoğu, bir veya iki evden, bağ ve bahçeden ibarettir. Aslında kadınların kurduğu vakıfların küçük olması onların daha uzun süre ayakta kalmalarının ana nedeni olarak gösterilmektedir.

Erkek vakıflarının pek azı ayakta kalabilmiştir. İstanbul'da seçilen vakıflar içinde ayakta kalabilenlerin yüzde 56.2'si kadınların kurduğu, yüzde 46.8'i erkeklerin kurduğu vakflardır. Vakıflara bağışlanan mülklere baktığımızda ilk sırayı şehirlerdeki mülkler ve nakit paralar almaktadır. Ayrıca kitap ta bağışlananlar arasındadır[2].

Kadınlar eşleri vefat ettikten sonra vakıf yönetiminde onların görevlerini üstlenmişlerdir. Baer'in 500 örnekli klasik dönem İstanbul vakıf çalışmasında, erkeklerin kurduğu vakıfların yüzde 93.9'unun erkek yönetici, yüzde 6.1'inin kadın yönetici tarafından yönetildiği belirtilmektedir. Kadınların kurduğu vakıflarda ise kadınların yönetimde yer alma oranı daha yüksektir. Bu tip vakıflarda yöneticilerin yüzde 73.7'si erkek, yüzde 25.4'ü kadındır[3].

Kadın yöneticiler, mütevelli olarak daha çok vakfın ilk kuruluş yıllarında yer almışlar, sonraki zamanlarda vakfın yönetimi çoğunlukla kadının ailesinden bir erkeğe geçmiştir. Eşler, erkek kardeşler, oğullar ve özgür köleler bu erkeklerden bazılarıdır. Kadınların mütevelli olduğu vakıfları tetkik ettiğimizde onların

---

1 A.g.m., sh:13.
2 A.g.m., sh:15.
3 Baer, Gabriel, a.g.m., sh:24.

yüzde 75'inin vakfın ilk mütevellisi olduklarını görürüz[1].

Kurulan bu vakıflardan faydalanma oranına baktığımızda yine yüzde 71.5 ile erkekleri ilk sırada görürüz. Kadınların yönetiminde olduğu vakıflardan kadınların faydalanma oranı daha yüksektir. Bu oran yüzde 38.5'i bulmaktadır. Erkeklerin kurduğu vakıflardan kadınların faydalanma oranı ise yüzde 20.9'da kalmaktadır[2].

İstanbul vakıflarının birçoğu kuruluştan yıllar sonra ailenin azatlı köleleri tarafından yönetilmiştir. Bilhassa kadınların kurduğu vakıflardan hem en çok faydalanan hem de gerektiğinde yönetimde söz sahibi olan bu azatlı kölelerdir.

Çoğunlukla askeri sınıfa mensup kadınların yaşadığı başkent İstanbul'da kadınların vakıf işlerine dolayısıyla kamu hayatına daha aktif katılımlarına sosyo-ekonomik şartlar uygundur. Ayrıca kadınların mülkiyet işlemlerini bizlere aktaran döneme ait kayıtlar da diğer Anadolu vilayetlerinden çok daha fazladır.

Büyük şehirlerde özellikle başkentte yaşayan kadınların mülkiyet kayıtlarına daha sık rastlanılmasına rağmen onların iktisadi ilişkilerde kırsal kesim kadınları gibi bizzat üretimin içinde olmak yerine dışarıda kalmayı tercih ettiklerini ve işlerini vekilleri vasıtasıyla kayda geçirterek sürdürdüklerini görüyoruz.

Başkentte kadınlar, alım-satım işlemleriyle, borç-alacak davalarıyla, miras intikalleriyle iktisadi akışkanlığın sağlanmasında etkili olmuşlardır.

---

1 A.g.m., sh:22.
2 A.g.m., sh:21.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki amiller kadının toplum içerisindeki etkinliğini arttırıcı mahiyettedir. Zira daha kuruluş yıllarında göçmen kitlelerin dini vecdi, yurt edinme ülküsü ve gelenekleri tabi bir süreçte kadının kamu hayatındaki etkinliğini arttırmıştır.

Osmanlı toplumu için klasik dönemde de bu etkinliğin devam ettiğini söyleyebiliriz. Osmanlıda kadının Tanzimat'tan sonra kamu hayatında '*görünürlülük*' elde ettiği görüşü klasik dönemde kadına yönelik değerlendirmeler yapılmadan varılmış bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı dinamiklerinden birini oluşturan '*toplumsal ahenk*' her meselede olduğu gibi kadınlar hakkında da kendini hissettirmektedir. Kadın fizyolojisi, toplumsal yapı ve işin mahiyeti arasındaki paralellik belki de toplumsal ahengin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Tarlada çalışırken, evinde örücülük ve dokumacılık yaparken, pazarda ürününü satarken kadının bu toplumsal yapının en hassas yerinde durduğunu tesbit edebiliyoruz.

Ev işleri ile beraber, putting out sistemi olarak nitelendirilen evde yapılan işler tesbitimize dayanak teşkil etmektedir.

Bugün Kapitalizmin toplumsal sarsıntılarına çözüm olarak üretilen projelerden biri de putting out sis-

teminde kadınların üretim modellerine benzer bir sistemdir. Gelecek bilimci Alvin Tofler'in kapitalizmin kaosuna alternatif olarak ortaya koyduğu modelde bin 500 iş türünün iletişim araçları vasıtasıyla eve taşınabileceği belirtiliyor[1].

Tofler bilhassa insanların evde üretken olmaları hususunda ısrarla dururken bunun ekonomiye katkılarını da sıralamadan edemiyor. Ancak onun evde üretim modeli büyük ölçüde bugünün toplumuna uygun olarak bugünün iletişim araçlarının sağladığı imkanlar üzerinde kurulmuş bulunuyor.

Osmanlı toplumunda uygulanan Şer'i hükümler, kadının iktisadi haklarının başında gelen mülk edinme hakkını tanımıştır. Nikah akdiyle kadının erkekten aldığı mehir hakkı ve şer'i hukukta tanınan miras hakkı mülkiyet hakkının temelini oluşturmaktadır. Şer'i hukukta tanınan bu hakları kadınların günlük hayatlarında elde ettiklerin kadı kayıtlarından bilmekteyiz.

Bu şekilde kadınların mülkiyet haklarının kullanımını tesbit ettikten sonra asıl karanlıkta kalan husus tanınan hakların toplumda ne kadar yaygın olduğudur. Bu hususta Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinin kadı kayıtlarında örnek vak'alara rastlıyoruz. Ancak tüm vilayetler ve ilgili belgeler elimizde olmadığı için Anadolu vilayetleri arasındaki farklar hususunda nicel sonuçlar ve karşılaştırmalar yapmak pek mümkün olmamıştır.

Gelecek bilimci Alvin Tofler, geleceğin dünyasında işin yapısına ilişkin ilginç belirlemelerde bulunuyor. Son derece hızlı bir gelişme kaydeden iletişim

---

1 Tofler, Alvin, '*Yeni Güçler, Yeni Şoklar*', Altın Kitaplar, İstanbul, 1992.

imkanları sayesinde caddelerdeki kalabalıkları, trafik problemini ve insanların daha üretken olmalarını temin için bazı işlerin eve taşınabileceğini vurguluyor. Bu teorisi geleneksel ortaçağ toplumlarının üretim modeli olan 'putting out' sistemi ile benzerlik arzediyor.

Tofler'e göre başta kadınlar olmak üzere, çok sayıda insan gelişen iletişim araçlarının da yardımıyla işlerini evden yapabilirler. Bu onların üretkenliklerini arttıracağı gibi geleceğin dünyasında *'iş'*in yapısına ilişkin kanaatleri de değiştirecektir.

Osmanlı kadınlarının geleneksel toplum yapısı gereği evlerinden katıldıkları üretimin ülke içerisindeki önemi araştırmacıların gözlerinden kaçmayacak mahiyettedir. Buradan yola çıkarsak bugün iş ile evin arasında duvarlar ören anlayışın bir kenara bırakılarak kadınlara yeni iş sahaları oluşturulmasının önemini daha iyi kavramamız mümkün olur.

Geleneksel ekonomide kadın emeğini kadın fıtratına uygun şekilde değerlendiren ev ekonomisi bir başka deyişle putting out sistemi evde üretimin *'ev için'* olduğu dönemleri geride bırakmış bir müteşebbis-tüccar vasıtasıyla pazara taşınmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi sonrasının çalışma koşulları ise kadın fıtratı ile işin yapısı arasında bulunan bütün paralelikleri tersine çevirmiş, ardından kadın kendini mesai saatleri belirlenmiş, rasyonel kurallara göre düzenlenmiş bir iş yaşamının içerisinde bulmuştur.

Kapitalizm kadınların iş yaşamına katılımını tarihin hiç bir döneminde görülmemiş şekilde desteklemiştir. Gerçekten sanayi devrimi sonrası kadınların yeni hayat şartlarına göre belirlenen iş yaşamına kitlesel olarak katılımı tarihteki pekçok sosyal değişimi be-

raberinde getirmiştir. Batı'da kapitalizme geçiş sürecine basamak teşkil ettiği değerlendirmeleri yapılan putting out sistemi Osmanlı'da geleneksel ekonominin üretim süreci olarak 19. Yüzyıla kadar Anadolu üretim sisteminde varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Batı'da kapitalizm öncesi bir aşamayı simgelerken Osmanlı toplumunda Ortaçağ üretim organizasyonunu temsil etmiştir.

Bir Ortaçağ iş organizasyonu olarak Putting out sisteminin İslami şehirlerde gelişerek yaygınlaştığı ve Avrupa'da da tercih edildiği iddia edilse de[1] bunun için elimizde yeterli kayıtlar yoktur. Ancak sınırları geniş olan İslam memleketlerinde yaygın olarak kullanıldığını belirtmekle yetinelim. Ayrıca İslam şehirlerinde kadınların bu iş organizasyonundaki ücretlerini aynı işi yapan erkeklerle kıyaslamak için de yeterli veriler mevcut değildir.

Şer'i hükümlerde kadına miras hakkı tanınmasına karşılık Osmanlı toprak rejiminin miri toprak sisteminde toprakların bölünmemesi esastır. Dolayısıyla bu durumda satış belgelerinde, alış akitlerine kıyasla çok daha fazla kadın adlarının geçmesi anlaşılır olmaktadır. Böyle bir toprak rejimi dolayısıyla kadınlar paylarını satmayı veya devretmeyi tercih etmişler, toprak mülkiyetinden daha ziyade ev veya nakit mülkiyetini seçmişlerdir. Nikah akdinde de genellikle mehrin nakit olarak teslim edildiğini görüyoruz. Anadolu'da vilayetin konumuna, ticari etkinliğine ve yaygın iktisadi faaliyete göre kadınların durumu da değişmektedir.

---

1 Shatzmıller, Maya, '*Women And Wage Labour In The Medıeval Islamıc West*', JESHO, 40, 2. Sh:177.

Osmanlıda hemen her vilayet bir dokuma türünde uzmanlaşmış olduğundan kadınlar da dönemlerinin genelgeçer bu iktisadi etkinliklerinden faydalanmışlardır. Bursa'nın ipeği ve Ankara'daki sof üretimi buna numune teşkil edecek mahiyettedir.

Osmanlı toplumunda şehirli ve reaya olarak yapılan bir toplumsal ayırımda şehirli kadın ve kırsal kesimdeki kadın arasında iktisadi faaliyet hususunda farklılıklar görüyoruz.

İşlerini vekilleri vasıtasıyla yürüten ve alım-satım, imaret ve idari işlerle ilgilenen şehirdeki kadınlara karşılık kırsal kesimdeki kadın bizzat üretimin içinde olmak durumundadır.

Şehir kadınlarının terekelerinde giysi, ev ve süs eşyası ve nakit para bulunurken kırsal kesim kadınlarının terekelerinde daha mütevazi birkaç parça eşyadan başka birşey yoktur. Ancak terekelerdeki emtia, kadının toplumsal durumuna göre de değişmektedir.

Kadı kayıtlarında mahkemeye gelip mehir hakkını talep eden kadınlara rastlandığı gibi kadıların kadına hakkını teslim etme hususunda titiz davrandıklarını görüyoruz.

Evli kadınların kocalarından ayrı olarak mülk edinebilmeleri ve mülklerini diledikleri gibi tasarruf edebilmeleri kadınların özgür birer iktisadi şahsiyet olarak kabul edildiklerini göstermesi bakımından mühim bir hadisedir.

Çiftliklerde kadının, vefatından sonra kocasının vekili olarak idari işlere baktığını çocuklarının vasisi olarak tasarrufta bulunduğunu ve alım-satım işlemlerinde olduğu gibi ticari hayatın gereklerinden olan

borç ve faiz işlemlerinde de yer aldığını bu çalışmanın sonuçları arasında zikredebiliriz.

Ayrıca savaşların yıllar sürdüğü Osmanlı toplumunda savaş zamanlarında kadınlar tımar mülkiyetini ellerinde bulunduruyorlardı. Dolayısıyla kırsal kesimde kadın aile emeğinin temeli olarak kabul edilmiş, bu itibarla devlet, reaya tasnifinde kişiler yerine aileleri esas almıştır. Bu durum ailenin bir iktisadi ünite olarak önemini sarahatle izah eder mahiyettedir.

Klasik dönem Osmanlı toplumunda kadının kamu hayatında varlığının tanınması ilk dönem toplum yapısının kurulduğu esaslarla ilişkilidir.

Göçebe Türkmen aşiretlerinin Anadolu'ya getirdikleri geleneksel Türk adetleri ve İslam coşkusu olmakla birlikte aynı zamanda bir toplumsal sistem tecrübesidir. Şehirlerin kurulması, ticaretin yaygınlaşması ve emtia üretimindeki artış böyle sağlanmıştır.

Kadınların en faal oldukları alanlar olarak ziraai faaliyetler ve dokumacılığı gösterebiliriz. Her ikisi de evde veya aile ortamında gerçekleştirilebilecek mahiyette meşguliyetlerdir. Ayrıca bu meşguliyetlerin her ikisi de bir ailenin temel ihtiyaçları mesabesindedirler.

Kadınların üretimdeki etkinlikleri ile mülk sahiplikleri arasında bir doğru orantının olduğunu söyleyemiyoruz. Hatta bu hususta bir ters orantıdan bile söz edilebilir. Gerçekten kadınların üretimin içinde olmalarına rağmen resmi kayıtlarda mülk sahipleri olarak adları sıkça geçmemektedir. Kocasının vefatından sonra kadına kalan ev, yine kocasının mülkiyetinde görüldüğü için toplum tarafından da erkeğin adıyla anılmaktadır.

Klasik dönem Osmanlı toplumunda vilayetler arası kıyaslamaları ayrıntısı ile ortaya koymak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla çalışmada sadece Anadolu'nun belirli vilayetleri incelenebildiği gibi döküman eksikliğinden olduğu kadar zaman kısıtlılığından dolayı da araştırmanın mahiyetini genişletilememiştir. Ancak ele aldığımız vilayetlerin, o dönemin belli başlı vilayetleri olduğunu klasik dönem Osmanlı toplumunda kadının durumu hususunda genel bir kanaate ulaşmamızda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

Kadınlar mehr-i müeccelleri namıyla bilinen mehir haklarını alabilmek için kocalarının terekelerine mirasçı olmuşlardır. Kadınların hem mehr-i müeccelleri hem zevcelik hisseleri terekelerde kadınlara verilmek üzere ayrılmış bulunmaktadır.

Kadınların ticari faaliyetlerini borç işlemlerinde adlarının anılmasından öğrendiğimiz gibi ticaretin geliştiği vilayetlerde kadınların kredi veren vakıflardan kredi alarak ticaret yaptıklarını biliyoruz.

Evliliklerde mülk ayrımı prensibinin bulunmasından dolayı kadın kocasını mülkünün idarecisi olarak tayin edebildiği gibi, mülk alım satım işlemleri, zaman zaman evli çiftler arasında da gerçekleşmiştir. Bu itibarla evlenen kadının mülkünü kocasına teslim etme yükümlülüğünün olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz.

Bugün batıda aile hukukuna ilişkin olarak kadınların en çok sordukları sorular arasında '*boşanma halinde mülkiyetin kocasının mülkiyetine ortak olmaması için neler yapılabileceği*' sorusu da bulunmaktadır.

Şehirli kadınların terekelerindeki mülk dökümlerinde ev ve süs eşyası, nakit para çoğunlukla bulunurken kasaba kadınlarının terekelerinde mülk bahçeler, evler veya diğer tarım mülkiyetine rastlanır olması Anadolu kadınının özgürce iktisadi hayata katılımını gösterir mahiyettedir.

Kırsal kesimde ve reaya statüsündeki kadınların terekelerinde ev ve mutfak eşyası, hayvan ve ev mülkiyeti bulunurken, şehirlerde kadınların terekelerinde ise mehirlerinde elde ettikleri nakit ile birlikte ev mülkiyetine sıklıkla rastlanır.

Klasik dönem Osmanlı Anadolu toplumunda kadın, kamu hayatının önemli bir kısmını teşkil eden iktisadi hayatın içerisinde yer almış, kadının iktisadi hakları gerek pratikteki uygulamalarda gerek şer'i hükümlerde teslim edilmiştir.

KAYNAKLAR

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Atsız, Tarih Dizisi, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1992.

Ahmet Cevdet, *Cevdet Paşa Tarihi*, Seçmeler 1, Hazırlayan İsmet Parınaksızoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1994.

Aile Yazıları I-II-III Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

Altındal, Meral, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar, İstanbul, Aralık, 94.

Akbaş, Sevim, *Kütahya*, İstanbul Üniversitesi Tarih Kürsüsü, İstanbul, 1966.

Barkan, Ömer Lütfi, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları.

Behar, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus İstatistikleri*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Devlet İstatistik Enstitüsü.

Bendason, Ney, *Kadın Hakları*, Çev: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları.

Bayram, Mikail, *Bacıyan-ı Rum*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1987.

Bayrak, Server, *Osmanlı Cemiyetinde Kadının Durumu Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Tarih Kürsüsü, 1971.

Bozok, Abdullah, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Afyonkarahisar*, İstanbul Üniversitesi Tarih Kürsüsü, 1965.

Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 1989.
Emecan, Feridun, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
Faruki, Süreyya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
Faruki, Süreyya, *Men Of Modest Substance*, Cambridge, 1987.
Gökçen, İbrahim, *16. Ve 17. Asırda Manisa Dolayındaki Yörük ve Türkmenlere Dair Vesikalar*, 1548-1629 Arası Manisa Mahkeme-i Şer'iyye Sicil Defterleri, İstanbul Maarif Basımevi, 1946.
Hançerlioğlu, Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, 5. Baskı, İstanbul, 1981.
Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, Ankara, 1995.
İnalcık, Halil, *Studies in Ottoman Social and Economic History*,
'Rice Cultivation in the Ottoman Empire, London, 1985.
Kandiyoti, Deniz, *Yurttaşlar, Cariyeler, Bacılar*, Metis Kadın Araştırmaları.
Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İmge yayınları, 1995.
Miroğlu, İsmet, *16. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Doktora tezi, İstanbul, 1973.
Nagata, Yuzo, *Studies on the Social and Economic History Of The Ottoman Empire*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1995.
Ongan, Halit, *Ankara I ve II Numaralı Şeriye Sicilleri*, 1583-1584,
1588-1590, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974.

Ökçün, Gündüz, *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, Hil Yayınları, İstanbul, 1984.

Özdeğer, Hüseyin, *XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, 1977.

Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul Üniversitesi türk İktisat ve İctimaiyat araştırmalır merkezi Yayını, İstanbul, 1988.

Öztürk, Said, *17. Yüzyıl İstanbul Askeri Kassamına Göre Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Nisan, 1995.

Öksüz, Enis, *Sosyal Gelişme ve Türkiye'de Küçük Sanayi*, Doktora Tezi, 1974.

Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, 3 Cilt, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, Aralık, 1992.

Su, Kamil, *Balıkesir Şehir Hayatı,* Balıkesir Halkevi Yayını, İstanbul, 1937.

Şer'iye Sicilleri, I ve II, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

Şahin, Hacı Haldun, *Üsküdar Kadılığı 6/281 Numaralı Şeriye Sicili* (1090/1679), Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilimdalı, İstanbul, 1992.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, Ekim, 94.

Tuncer, Hadiye, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku*, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1962.

Tofler, Alvin, Yeni *Güçler Yeni Şoklar*, Altın Kitaplar, 1992.

Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600, Yayın Yön: Sina Akşin, Cem Yayınları, 1995.

Ünlü, Muazzez, *Kadı Sicillerine Göre XVI. Asırda Manisa'da Dokumacı Esnafının Teşkilat ve Nizamları*, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü, Bitirme Tezi, İstanbul, 1949.

MAKALELER

Baer, Gabriel, '*Women and Waqf:An Analysis Of The İstanbul Tahrir Of 1546*', Asian And African Studies, 17, İsrail, 1983.

Barkan, Ö.Lütfi, '*Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 3, Ankara, 1993.

Barkan, Ö.Lütfi, '*Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan Ve Kolonisazyon Metodu Olarak Sürgünler*', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:3, İstanbul, Akgül Matbaası, 1952.

Canan, İbrahim, '*Hz. Zeynep'in İş Atelyesi*', Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmi Toplantılar, İSAV, İstanbul, 1996.

Çizakça, Murat, '*A Short History Of The Bursa Sılk Industry*', Journal of the Economic and Social History of the Orient, cilt: XXIII, Part:1.

Faruki, Süreyya, '*Onyedinci Yüzyıl Ankara'sında Sof İmalatı ve Sof Atelyeleri*', İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:41, Sayı:1, Yıl:1982-1983.

Gerber, Haim, '*Social And Economic Position Of Women In An Ottoman City: Bursa 1600-1700*', International Journal Middele East Studies, 12, USA, 1980.

Gerber, Haim, '*Antropology And Family History: The Ottoman And Turkısh Families*', Journal Of Family History, Cilt:14, Sayı:4, October, 1989.

Gerber, Haim, '*The Waqf Institıon In Early Ottoman Edirne*' Asian And African Studies, Cilt:17, The Institute Of Middle Eastern Studies, Haifa, 1983.

Gürsoy, Ersin, '*XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası Vakıfları*', İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul, 1995.

Hatipoğlu, M. Said, '*İslam'ın Kadına Bakışı*', İslami Araştırmalar, Cilt:5, Sayı:4, Ekim, 1991.

Jennings, Ronald, C., '*The Office Of Vekil In 17 th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian- Kayseri*', Journal Of The Economic And Social History Of Orient, Vol:XVII, Part:1, January, 1975.

Jennings, Ronald, C., '*The Office Of Vekil In 17 th Century Ottoman Sharia Courts*', Studia Islamia, Vol:XLII, 1975.

Sahillioğlu, Halil, '*Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler*', Atatürk Yıllık Konferansları, Cilt: VII, 1976'dan ayrıbasım, Ankara.

Shatzmıller, Maya, '*Women And Wage Labour In The Medıeval Islamıc West*', JESHO, 40, 2..

İnalcık, Halil, '*XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar Bursa*', Belleten, Cilt:XXXIV, Sayı:93-96, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.

İnalcık, Halil, '*Köy, Köylü ve İmparatorluk*', V. Milletlerarası Türkiye sosyal ve İktisadi Tarihi Kongresi, Sayı: 1-3, Türk Tarih Basımevi, Ankara, 1990.

İnalcık, Halil, '*Bursa Köy Terekeleri*', Türk Tarih Belgeleri Dergisi, sh:19, Ankara.

Yediyıldız, M.Asım, '*Şeriye Sicillerine Göre Bursa*'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı', Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Cilt: XXIII, Ankara, 1994.

Osmanlı kadınlarına ilişkin çalışmalarda, genellikle Anadolu kadını yok sayılarak, saray ve askeri sınıfa mensup varlıklı kadınlar ele alınmakta ve kadının 'evcil köle' olduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır. Oysa, Osmanlı toplumunda kadının hayat içinde etkinliği, spekülatif yorumlardan uzak bilimsel değerlendirmelerle ele alınmaya muhtaçtır.

Osmanlı toplumunda kadına yönelik çalışmalar, daha çok Oryantalistler tarafından ve son yüzyıllar esas alınarak yapılmış, ilk dönem ve klasik dönem Osmanlı toplumunda kadına ilişkin araştırmalar ise oldukça sınırlı kalmıştır. İşte bu çerçevede, 'Osmanlı Toplumunda Kadının İktisadi Etkinliği' konulu çalışma, mevcut bilgi ve belgelerin 'kadın' bakış açısıyla yeniden ele alınmasıyla oluşturulmuştur. Umuyoruz ki bu bakış, bütün sınırlara rağmen çalışmanın ehemmiyetini arttırmaktadır.

KAPAK DÜZENİ: YAZIEVİ

ISBN 975-473-218-3

9 789754 732184